

AIKUISSOSIAALITYÖN SISÄLTÖ JA ROOLIT

Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kunnallisen aikuissosiaalityön sisällöstä ja rooleista palvelujärjestelmässä

Satu Tolonen

Pro gradu

Syksy 2012

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Aikuissosiaalityön sisältö ja roolit. Sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kunnallisen aikuissosiaalityön sisällöstä ja rooleista palvelujärjestelmässä.

Tekijä: Satu Tolonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 82 + 1 liite

Vuosi: Syksy 2012

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tarkastellaan kunnan sosiaalitoimistossa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aikuissosiaalityön sisällöstä ja rooleista palvelujärjestelmässä. Tutkimus on laadullinen perustuen fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusorientaatioon. Tutkimuksen aineisto on hankittu haastattelemalla viittä aikuissosiaalityössä työskentelevää sosiaalityöntekijää. Haastatteluaineisto on analysoitu teemoittelemalla.

Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta, että aikuissosiaalityön sisällön selkeä määrittäminen sosiaalityöntekijöille itselleenkin on vaikeaa. Myös kuntaorganisaatioissa aikuissosiaalityön tehtävien ja tavoitteiden määrittely on paikoin jäsentymätöntä. Käytännön aikuissosiaalityö koostuu samankaltaisista elementeistä, joista keskeisimpiä ovat asiakastyö, dokumentointi, moniammatillinen verkostotyö sekä viranomaisyhteistyö. Sosiaalityöntekijät liittävät aikuissosiaalityöhön myös laaja-alaisen kehittämistyön sekä tiedon tuottamisen ja välittämisen yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi. Yhteisesti jaettu näkemys on, että aikuissosiaalityötä on tietoisesti kehitetty viime vuosina aiemmin korostuneesta toimeentulotukityöstä kohti suunnitelmallista sosiaalityötä. Toimeentulotukityön nähdään kuitenkin olevan keskeinen työväline, jota ei voi kokonaan erottaa aikuissosiaalityöstä.

Sosiaalityöntekijöiden käsitykset aikuissosiaalityön rooleista palvelujärjestelmässä jäsenyivät kahdesta eri näkökulmasta. Aikuissosiaalityön roolia määritellään sekä muiden palvelutahojen odotuksien mukaisesti, että sosiaalityön omista ammatillisista lähtökohdista käsin. Muiden tahojen odotuksien mukaan jäsenyivät roolit on nimetty tuloksissa ihmeidentekijän, valmistelijan, paikkaajan, taloudenhoitajan ja kontrolloijan rooleiksi. Sosiaalityön ammatillisista lähtökohdista jäsenyivät roolit on nimetty vastuunkantajan, kokonaisuuden kartoittajan ja asianajajan rooleiksi. Keskeistä on, että sosiaalityöntekijät näkevät itse roolinsa asiakasprosessissa kokonaisvaltaisena vastuunkantajana, kun taas muiden tahojen näkemyksissä aikuissosiaalityön rooli kapeutuu usein vain johonkin rajattuun tehtävään.

Tutkimuksen tuloksista on pääteltävissä, että aikuissosiaalityössä tarvitaan lisää perustutkimusta, jonka avulla työtä voidaan edelleen jäsentää ja kehittää. Aikuissosiaalityön roolin selkiyttäminen niin asiakkaiden kuin yhteistyötahojenkin suuntaan on tarpeellista, koska se mahdollistaa jatkossa entistä toimivamman yhteistyön.

Avainsanat: aikuissosiaalityö, sosiaalitoimisto, sosiaalityöntekijät, haastattelututkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	1
2 Aikuissosiaalityö ilmiönä	3
2.1 Aikuissosiaalityön kehitys	3
2.2 Näkökulmia aikuissosiaalityön käsitteen määrittelyyn	5
2.3 Aikuissosiaalityö palvelujärjestelmässä	9
3 Arvokeskustelut aikuissosiaalityön viitekehyksenä.....	14
4 Tutkimuksen toteuttaminen	22
4.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymys	22
4.2 Aineiston hankkiminen	27
4.3 Aineiston analyysi	31
4.4 Tutkimuksen eettiset näkökulmat.....	36
5 Aikuissosiaalityön moninainen sisältö.....	39
5.1 Määrittelyhaasteellisuus.....	39
5.2 Käytännön työn elementit	43
5.3 Toimeentulotukityöstä suunnitelmalliseen asiakastyöhön.....	46
6 Muiden toimijoiden odotuksista jäsentyvät roolit	51
6.1 Ihmeidentekijä.....	51
6.2 Valmistelija	54
6.3 Paikkaaja	55
6.4 Taloudenhoitaja	57
6.5 Kontrolloija	58
7 Sosiaalityön omasta näkökulmasta jäsentyvät roolit	62
7.1 Vastuunkantaja	62
7.2 Kokonaisuuden kartoittaja	66
7.3 Asianajaja.....	70
8 Pohdinta.....	73
Lähteet.....	76
Liite	83

1 Johdanto

Aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä on kiinnostuttu maassamme erityisesti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Monenlaiset yhteiskunnalliset sekä toisaalta myös sosiaalityön ammatillistumiseen liittyvät paineet ovat synnyttäneet tarpeita, joiden myötä aikuissosiaalityötä on alettu tutkia ja kehittää aiempaa korostuneemmin. (Jokinen & Juhila 2008, 7-8.) Vaikka sosiaalityötä aikuisten parissa on tehty kautta sosiaalityön historian, käsite aikuissosiaalityö on vakiintunut yleiseen käyttöön vasta 2000-luvulla. Käsite on hyvin laaja-alainen, ja sitä voidaan käyttää monessa eri merkityksessä. Yleisimmin aikuissosiaalityö liitetään kuitenkin kuntien sosiaalitoimistoissa täysi-ikäisten asiakkaiden kanssa tehtävään perussosiaalityöhön. (Juhila 2008a, 26.)

Oma tutkimukseni keskittyy tarkastelemaan kunnan sosiaalitoimistossa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aikuissosiaalityöstä. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä ja tuottaa tietoa aikuissosiaalityöstä jäsentämällä sosiaalityöntekijöiden käsityksiä työn sisällöstä sekä rooleista palvelujärjestelmässä.

Tutkimukseni alun teoriaosuudessa kuvailen aluksi aikuissosiaalityön viimeaikaista kehitystä maassamme sekä määrittelen aikuissosiaalityön käsitettä oman tutkimukseni kannalta olennaisista näkökulmista. Taustoitan tutkielmaani myös ajankohtaisten yhteiskunnallisten arvokeskustelujen kautta. Erilaiset yhteiskunnan ja yksilön vastuita koskevat keskustelut välittyvät julkisten palvelujen tavoitteisiin, tehtäviin ja käytäntöihin, joten niiden tiedostaminen on käytännön aikuissosiaalityön ymmärtämisen ja toteuttamisen kannalta merkityksellistä. (ks. Kankainen 2012, 16.) Teoreettisen taustoituksen jälkeen kuvaan oman empirisen tutkimuksen prosessia, jonka jälkeen esittelen tutkimukseni keskeiset tulokset sekä pohdin niiden merkitystä käytännön aikuissosiaalityön kannalta.

Mielenkiintoni aikuissosiaalityötä kohtaan on syntynyt käytännön työn kautta. Myönän, etten itsekään ensimmäistä kertaa kunnan sosiaalitoimistoon työhön hakiessani tiennyt aikuissosiaalityöstä paljoa, mutta työkokemuksen myötä ymmärrykseni on kasvanut ja kiinnostukseni entisestään lisääntynyt. Aikuissosiaalityössä korostuvat sosiaalityön monet eri ulottuvuudet. Työn käytännöt vaikuttavat niin yksilö- kuin yhteiskuntasollakin ja se tekee työstä erityisen mielenkiintoista ja haasteellista. Usein arjen kiiressä oman työtehtävän paikantaminen laajemmassa yhteydessä jää kuitenkin tekemättä. Jotta työ olisi mielekästä ja tarkoituksellista, koen tärkeänä, että sosiaalityöntekijöillä

on mahdollisuus pohtia aikuissosiaalityön sisältöä ja roolia kulloisessakin yhteiskunnallisessa ympäristössä.

Sosiaalityön tutkimuksessa on viime aikoina alettu korostaa arkipäiväisten työ- ja elämäntätöjen näkyväksi tekemistä. Tällainen sosiaalityön perustutkimus pyrkii sosiaalityön kuvailemisen lisäksi kaivamaan käytännön toimijoiden kokemusten ja käsitysten kautta esiin syvempää ammattikäytäntöjen olemusta ja peruslogiikkaa, sosiaalityön monimuotoisuutta ja sitä toimintaympäristöä, jossa sitä toteutetaan. Sosiaalityön tutkimukselle on tärkeä tavoittaa ne sosiaalityön tulkinnalliset käytännöt ja toimintakulttuurit, joissa sosiaalityön olemus rakentuu. (Karvinen 2000, 17–21.)

Kunnallinen aikuissosiaalityö kohtaa jatkuvasti monenlaisia muutospaineita. Tavoitteellinen kehittämistyö edellyttää työn lähtökohtien, päämäärien ja keinojen kartoittamista. Aikuissosiaalityön sisällön ja roolien tunnistaminen palvelee niin työntekijöitä itseään, asiakkaita kuin yhteistyötahojaakin. Toivon tutkielmani lisäävän omalta osaltaan ymmärrystä kunnallisesta aikuissosiaalityöstä.

2 Aikuissosiaalityö ilmiönä

2.1 Aikuissosiaalityön kehitys

Tutkielmani keskittyy tarkastelemaan ilmiönä aikuissosiaalityötä, jonka kehittäminen on tullut maassamme ajankohtaiseksi erityisesti 1990-luvun taloudellisen laman seurauksena. Vaikka taloudellinen tilanne laman mentyä korjaantuikin, yhteiskuntapolitiikassa oli tapahtunut sellaisia pysyviä muutoksia, joiden vaikutukset ulottuivat kauaskantoisesti myös sosiaalityön toimintaympäristöihin. (Julkunen 2001; Juhila 2006, 47–48.) Ennätyksellisen korkealle noussut työttömyys ja yhtäaikaiset julkisen sosiaaliturvan leikkaamiset johtivat vakaviin ongelmiin ihmisten toimeentulossa ja hyvinvoinnissa. Työttömyysongelma oli vaikea sekä laaja-alaisuudessaan, että pitkäkestoisuudessaan. Heikon taloudellisen suhdanteen seurauksena työttömyydestä kehittyi ennennäkemättömän monia ihmisiä koskettava ilmiö. Toisaalta työttömyys myös pitkittyi monen henkilön kohdalla. Pitkäaikainen työelämän ulkopuolelle jääminen alkoi näkyä syvenevinä toimeentulo-ongelmina, ylivelkaantumisenä ja sosiaalisten ongelmien kärjistymisenä. (Filppa 2002; Tuusa 2005.)

Kasaantuneet sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat heikensivät monien yksilöiden siteitä yhteiskuntaan. Tätä kehitystä alettiin kutsua syrjäytymiseksi. Minkään yksittäisen ongelman ei sinällään katsota aiheuttavan syrjäytymistä, vaan syrjäytymisen ytimenä nähdään useiden eri hyvinvointiongelmiin kasautuminen. (Raunio 2006, 9, 28–31.) Laman aikana syrjäytymisen uhka alkoi näkyä sosiaalitoimen asiakkaiden määrän lisääntymisenä. Kasautuneet taloudelliset vaikeudet näkyivät toimeentulotukiasiakkuuksien määrän lisääntymisenä ja se taas aiheutti asioinnissa ruuhkautumista, jolloin hakemusten käsittelyajat pitenivät. Muuttunut työtilanne sosiaalitoimistoissa sai aikaan paineita organisoida tehtäviä uudelleen. Muun muassa toimeentulotuen rutiininomaista käsittelyä alettiin siirtää etuuskäsittelijöille, jotta sosiaalityöntekijöiden työaika jäisi muunlaiselle asiakastyölle. Pitkittynyt työttömyys ja toimeentulotukiasiakkuus synnyttivät erilaisia tarpeita, joihin tuli kehittää uudenlaisia ratkaisuja ja lähestymistapoja, että syrjäytymisen kierre olisi mahdollista katkaista. Sosiaalityössä jouduttiin etsimään uudenlaisia lähestymistapoja kohdata asiakkaiden monimutkaistuneita ongelmallisia elämäntilanteita ja turvata hyvinvointia muuttuvissa oloissa. (Filppa 2002; Tuusa 2005; Liukko 26–27.)

1990-luvun lama ja sen vaikutukset sysäsivät liikkeelle sosiaalialalla kehitysproessin, jossa erityisesti aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön pyrittiin kehittämään uudenlaisia lähestymistapoja. Laman aiheuttamista ilmiöistä keskeinen, työttömyys kosketti välittömimmin juuri aikuisväestöä. Yhteiskunnallisen tilanteen murros on tehnyt ihmisten ongelmista entistä moninaisempia. Huono-osaisuus näkyi paitsi taloudellisina vaikeuksina, myös erilaisten psykososiaalisten ongelmien yleistymisenä. Sosiaaliset ongelmat saivat uusia ilmenemismuotoja, ja niiden monimutkainen kietoutuminen toisiinsa tuotti hallintavaikeuksia. Todettiin, että olemassa olevat palvelut eivät olleet riittäviä, ja on syntynyt myös uusia, kokonaan palveluja vaikka olevia asiakasryhmiä. Erityisesti ylivelkaantuneet, työttömät ja nuoret näyttivät jäävän palvelujärjestelmän väliinputoajiksi. (Kempainen ym. 1998, 149–150.)

Näissä muuttuneissa olosuhteissa päädyttiin usein järjestelyihin, joissa toimeentulotuen myöntäminen siirrettiin entistä enemmän sosiaalityöntekijöiden tehtävistä etuskäsittelijöille, jolloin sosiaalityöntekijöiden työpanosta saatiin vapautettua varsinaiseen sosiaalityöhön. Monin paikoin myös siirryttiin niin sanotusta yhdenntetystä työstä kohti erikoistuneita tehtäväkuvia. Ihmisten toimeentuloon ja selviytymiseen liittyvät ongelmat ovat moninaistuneet niin, että yhdenntetyn työn ei nähty tarjoavan riittävästi mahdollisuuksia paneutua syvällisesti ongelmanratkaisuun. Yksittäisten asiakasryhmien ongelmat nähtiin niin vaikeina, että niiden ratkaisun alettiin nähdä vaativan erikoistuvaa osaamista. (Filppa 2002; Tuusa 2005.)

Vielä 1990-luvulla toimeentulotuen myöntäminen ja sosiaalityö olivat tiiviisti sidoksissa toisiinsa ja valtaosa sosiaalityöntekijöiden työajasta menikin toimeentulotukiasioiden käsittelyyn. 2000-luvulle tultaessa sosiaalityön ja taloudellisen avustamisen yhteyttä on tietoisesti purettu muun muassa kehittämällä kirjallista toimeentulotuen hakumenettelyä ja keskittämällä toimeentulotukihakemusten käsittelyä entistä enemmän etuskäsittelijöille. (Liukko 2006, 29.) Aiemmin sosiaalityöntekijän tehtävinä pidettyjä töitä on jaettu sittemmin kolmelle eri ammattiryhmälle; etuskäsittelijöille, sosiaaliohjaajille ja sosiaalityöntekijöille. Sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti vuonna 2001 kolmivuotisen sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämisprojektin (STEAM -projekti) selvittämään tätä ammattiryhmien välistä tehtävänjakoa ja sitä kautta luomaan uusia toimintamalleja vastaamaan kasvaneisiin sosiaalipalvelutarpeisiin. Hankkeen loppuraportissa ehdotettiin muun muassa sosiaalihuollon tehtävärakennetta uudistettavaksi siten, että sosiaalityön rinnalla kehitetään sosiaaliohjauksen tehtäväaluetta. Sosiaaliohjauksel-

le nähtiin olevan tilaus ja paikka sosiaalityön rinnalla erityisesti aikuisten parissa tehtävässä työssä. (Horsma & Jauhiainen 2004, 15, 22, 31.)

Tarve aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön kehittämiseen on siis syntynyt 1990-luvun laman jälkimainingeissa. (Väisänen & Hämäläinen 2008a; Närhi ym. 2009, 9.) 2000-luvulla onkin toteutettu maassamme lukuisia hankkeita ja projekteja, joissa keskiössä on ollut kunnallisen aikuissosiaalityön kehittäminen. (ks. esim. Liukko 2006, 27; Liukonen & Lukman 2007; Kotro 2008; Europaeus & Koivisto 2009; Närhi ym. 2009; Jouttimäki ym. 2011.) Hankkeissa on jäsennetty aikuissosiaalityön paikallisia käytäntöjä, toimintamalleja ja sisältöjä sekä pyritty kehittämään niitä vastaamaan entistä paremmin aikuisväestön tarpeita. Aikuissosiaalityön määrätietoinen kehittämistyö on alkanut yleistyä siis vasta 2000 -luvulla. Kehittämistyön tarpeen ovat synnyttäneet yhteiskunnallisen kehityksen ja sosiaalisten ongelmien vaikeutumisen lisäksi myös erilaiset sosiaalipoliittiset ja lainsäädännölliset sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteeseen liittyvät muutokset. (Väisänen & Hämäläinen 2008b.) Juuret aikuissosiaalityön kehittämiselle ovat toimeentulotukityössä, josta ne laman jälkeisissä olosuhteissa ovat lähteneet etenemään kohti suunnitelmallisempaa sosiaalityötä. (Filppa 2002)

2.2 Näkökulmia aikuissosiaalityön käsitteen määrittelyyn

Tutkielmassani haluan tarkastella lähemmin aikuissosiaalityön sisältöjä ja rooleja palvelujärjestelmässä. Jotta ilmiön tarkastelu olisi mahdollista, tulee aikuissosiaalityön käsitettä määritellä tarkemmin. Vaikka aikuissosiaalityön käsite onkin yleistynyt käyttöön varsin laaja-alaisesti, ei sitä lähemmässä tarkastelussa voida pitää täsmällisenä tai yksiselitteisenä käsitteenä. Riippuen tarkasteltavasta näkökulmasta aikuissosiaalityön ilmiö voi tulla määritellyksi hyvin monin eri tavoin. Sosiaalisten ongelmien tulkintavat ja työskentelyä rajaavat reunaehdot ratkaisevat sen, miten ilmiötä kulloinkin lähestytään. (Liukko 2006, 13; Väisänen & Hämäläinen 2008c, 92–93.)

Sana aikuissosiaalityö pitää sisällään jo kaksi erillistä määriteltävää asiaa, aikuisuuden ja sosiaalityön. Jo pelkästään sosiaalityön määrittelemine on haastavaa, ja siitäkin on olemassa yhtäaikaaisesti monia eri näkemyksiä. Sosiaalityöntekijöiden kansainvälisen liiton (IFSW) vuonna 2000 julkaisema paljon käytetty määritelmä kuuluu seuraavasti:

”Sosiaalityön tavoitteena on lisätä hyvinvointia edistämällä yhteiskunnallista muutosta sekä ihmissuhdeongelmien ratkaisua, elämänhallintaa ja itsenäistymistä. Sosiaalityön kohteena ovat vuorovaikutustilanteet ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Välineenä sosiaalityö käyttää sosiaali- ja käyttäytymisteoreettista sekä yhteiskunnan järjestelmiä koskevaa tietoa. Sosiaalityön perustana ovat ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteet.” IFSW on korostanut määritelmän hyväksyessään, että määritelmät eivät voi olla pysyviä, koska sosiaalityö muuttuu ja kehittyy jatkuvasti.

Suomalaisesta näkökulmasta tunnettuja ja monipuolisia sosiaalityön määritelmiä ovat hahmotelleet muun muassa Jorma Sipilä (1996) ja Kyösti Raunio (2009). Sipilä (1996, 57–62) lähestyy sosiaalityötä muun muassa tieteen- ja oppialana, ammatillisena ja yhteiskunnallisena käytäntönä, yhteiskunnan ja hallinnon osa-järjestelmänä, liikkeenä, ideologiana ja ammattina. Raunio (2009) puolestaan kuvailee sosiaalityötä laajalaisesti tarkastellen erikseen ja toisiinsa lomittuen sosiaalityön perinteitä, lähtökohtia, arvoja, tietoa, toimintatapoja, toiminnallisia perspektiivejä, ammatillista toimintaa ja sosiaalipoliittista ympäristöä. Ytimekkään ja samalla sosiaalityön moninaisuutta kuvaavan ja eri tarkastelukulmat kattavan määritelmän antaminen on siis haastavaa.

Raunio (2009, 28–29.) mukaan yleispätevää määritelmää sosiaalityöstä on vaikea tehdä, koska sosiaalityö todentuu aina eri tavoin omassa ympäristössään ja kontekstissaan. Toimintaympäristönäkin voidaan pitää joko asiakastyön välitöntä organisatorista ympäristöä tai laajemmin koko yhteiskuntaa. Pohjoismassa sosiaalityön yhteiskunnallisena ympäristönä on ollut pitkään hyvinvointivaltio, jonka sosiaalipoliittikka on asettanut ammatilliselle sosiaalityölle reunaehdot. Hyvinvointivaltio on tunnettu universaaleista sosiaalipalveluistaan ja laajoista tulonsiirroistaan. Sosiaalityö ei kuitenkaan ole universaali sosiaalipalvelu, vaan hyvinvointivaltion palvelujärjestelmässä se paikantuu viimesijaiseksi toiminnaksi, kun muut sosiaalipalvelut osoittautuvat riittämättömiksi.

Sosiaalityö voidaan siis erottaa muusta sosiaalialan palvelutyöstä. Anneli Pohjolan (1998) mukaan sosiaaliala voidaan karkeasti jakaa sosiaalipalvelujen tuottamiseksi ja sosiaalityöksi. Tässä asetelmassa sosiaalipalvelut pyrkivät tyydyttämään arkielämän tarpeita sisältäen muun muassa ohjausta ja huolenpitoa. Sosiaalityö taas pyrkii saamaan aikaan muutosta ongelmatilanteessa, jolloin sitä ei määritellä yleiseksi palvelutyöksi, vaan interventiiviseksi työksi. Yleisen sosiaalipalvelun ja sosiaalityön erona on asiakkuuden määrittäminen eri perustein. Palvelulle leimallinen piirre on vapaaehtoisuus, kun taas sosiaalityön asiakkuus voi syntyä asiakkaan tahdon vastaisesti. Sosiaalityöhön

voi sisältyä asiakkaan tahdon vastaisia toimenpiteitä, joiden tarkoitus ei ole niinkään vastata asiakkaan arkiseen palvelutarpeeseen, vaan toteuttaa yhteiskunnallista kontrollia. (Raunio 2009, 58–59.)

Koska aikuissosiaalityöstä ei ole erikseen säädetty maassamme lakia, sosiaalihuoltolais-
sa (17.9.1982/710) kirjattu yleinen määritelmä sosiaalityöstä yhtenä sosiaalipalveluja on keskeisessä asemassa käytännön työn kannalta. Sen mukaan sosiaalityö on sosiaalihuol-
lon ammatillisen henkilöstön suorittamaan ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja per-
heen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Lainsäädännöllinen selkiytymättömyys voi olla yksi syy aikuissosiaalityön kirjavalle ymmärtämiselle. (ks. Väisänen & Hämäläinen 2008c, 116–117.) Sosiaalihuoltolain ohella aikuissosiaalityön suuntaviivoja viitoittavat muun muassa laki toimeentulotuesta (30.12.1997/1412) ja laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189).

Myös aikuisuus on käsitteenä monitahoinen. Monessa yhteydessä termiä aikuinen käytetään synonyyminä yli 18-vuotiaalle täysi-ikäiselle henkilölle, mutta aikuisuuteen sisältyy paljon muitakin määreitä kuin pelkkä kronologinen ikä. Ikäkaudet, kuten lapsuus, aikuisuus ja vanhuus ovat sosiaalisia ja kulttuurisia kategorioita (Sankari & Jyrkämä 2007), joihin liittyy tietynlaisia rooliodotuksia ja normeja. Mielikuvissamme oletamme lapsen käyttäytyvän ja toimivan eri tavalla kuin aikuisen tai vanhuksen. Marjatta Marin (2007b, 45) näkee aikuisten olleen aina itsestään selviä sosiaalitieteellisen tutkimuksen kohteita. Hän määrittelee aikuiset itsenäisiksi, täysi-valtaisiksi toimijoiksi, jotka ovat vahvasti osallisia yhteiskunnan keskeisillä sektoreilla, kuten työelämässä, politiikassa, talouselämässä ja kulttuurissa. Aikuisuutta pidetään myös jonkinlaisena normikansalaisuutena, mittapuuna johon muita elämänvaiheita tai -tilanteita verrataan (Marin 2007a, 225). Mikäli aikuinen poikkeaa tästä täysivaltaisuuden, itsenäisyyden ja esimerkiksi työssäkäynnin olettamasta, häntä helposti aletaan tarkastella valtaväestöstä poikkeavana ja syrjäytyneenä. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön asiakasryhmä koostuu valtaosin näistä henkilöistä, jotka ovat tavalla tai toisella ajautuneet marginaaliseen asemaan suhteessa valtaväestöön. (Marin 2007b, 45; Juhila 2008c, 92.)

Aikuisuuteen ikävaiheena liitetään myös enemmän vastuuta kuin esimerkiksi lapsuuteen tai vanhuuteen. Vastuun myötä aikuisuuteen liittyy myös paljon velvollisuuksia. Aikuisten velvollisuus on elättää, kasvattaa ja kouluttaa lapsia ja nuoria ja toisaalta myös hoidata ja pitää huolta vanhuksista, joiden oma toimintakyky on heikentynyt. (Marin

2007a, 260.) Kyvykkyys kantaa vastuuta itsestään ja muista liittyy hyvään elämänhallintaan, jolloin ilmiön vastapariksi muodostuvat vastuuttomuus ja elämän hallitsemattomuus, ehkä jossain määrin myös avuttomuuden ja riippuvuuden määreet. Viimeksi mainitut piirteet sopivat heikosti kulttuurisesti määriteltyyn ”normaaliin” aikuisuuteen. (Juhila 2008c, 93.)

Sosiaalityössä aikuisten parissa ollaan usein tekemisissä vastuullisen aikuisuuden kääntöpuolen kanssa. Tästä näkökulmasta aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön pyrkimys on kasvattaa kronologiselta iältään aikuisista asiakkaista myös kulttuuriset aikuisuuden kriteerit täyttäviä kansalaisia. Kyse on näin muotoiltuna sosiaalityön perinteisestä normaalistamistehtävästä. Aikuissosiaalityön tehtävä on vahvistaa vastuullista aikuisuutta, auttaa kansalaisia pitämään itse itsestään parempaa huolta ja tukee heidän elämänhallintaansa. (Juhila 2008c, 93–94.)

Yleinen käytäntö on kuitenkin, että aikuissosiaalityön asiakkaiksi määritellään kategorisesti yli 18-vuotiaat lapsettomat henkilöt. Myös vanhukset kuuluvat ikänsä puolesta tähän ryhmään, mutta heidän palvelunsa on usein järjestetty vielä erikseen, kuten monesti vammaispalvelutkin. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 33–41.) Toisaalta myös lapsiperheet, joilla ei ole lastensuojelun tarvetta eikä lastensuojeluasiakkuutta, voidaan käsitellä aikuissosiaalityön asiakkaiksi muiden sosiaalisten ongelmien vaatiman tarpeen mukaan. (Väisänen & Hämäläinen 2008c, 91.) Ikään perustuva määritelmä aikuisasiakkaiden palveluista on kuitenkin pelkästään hallinnollista jakoa kuvaava piirre, joka ei vielä sinällään kerro aikuissosiaalityön sisällöstä ja luonteesta paljoakaan. (ks. Väisänen & Hämäläinen 2008c, 129.)

Elämänkaarajattelu aikuissosiaalityön määrittelyssä näyttää olevan suomalainen piirre, koska esimerkiksi britannialainen Malcolm Payne (2009, 320–337) kirjoittaa aikuisten kanssa tehtävästä sosiaalityöstä lähinnä sosiaalisten ongelmien määrittelyn kautta, ei niinkään ikään tai elämänvaiheeseen perustuen. Aikuisten palveluiden piiriin kuuluvia asiakkaita ovat hänen määrittelyissään vammaiset, mielenterveysongelmaiset ja vanhukset. Käytäntönä aikuissosiaalityö näyttää paikantuvan näin lähinnä terveydenhuollon sosiaalityöhön.

Vaikka aikuissosiaalityön asiakaskunta on moninaista ja heidän elämäntilanteensa vaihtelevia, voidaan esille nostaa joitakin keskeisiä sosiaalisia ongelmia, jotka selkeästi korostuvat aikuissosiaalityön kentällä. Taloudellisten ongelmien ohella muita aikuissosiaalityön kohteena olevia tilanteita ovat työhön ja koulutukseen liittyvät asiat, asunnotto-

muus ja asumiseen liittyvät vaikeudet, terveydelliset haasteet ja kuntoutuminen, päihdeongelmat, rikoksellinen elämäntapa ja muut kriisitilanteet. (Juhila 2008a, 20; Väisänen & Hämäläinen 2008c, 108; Liukko 2006, 8.)

Mikko Mäntysaari (2006, 117) korostaa aikuissosiaalityön olevan nimenomaan perinteisen sosiaalityön ydinjoukon, köyhien ja syrjäytyneiden kanssa tehtävää työtä. Hän näkeeikin aikuisten parissa tehdyn työn jääneen viime aikoina lastensuojelutyön varjoon, ikään kuin määritellyksi ”siksi sosiaalityöksi, joka ei ole lastensuojelua”. Joskus sosiaalityötä kuvataan laajemmassa palvelujärjestelmässä toiminnaksi, jonka tehtäviin kuuluu kaikki se, mikä ei näytä kuuluvan kenellekään muulle (ks. Ahvenus 2012; 312). Sosiaalityön sisällä tämä problematiikka näyttäisi edelleen ilmenevän niin, että aikuissosiaalityö on määrittynyt joissakin yhteyksissä niin sanotuksi jäännösosaksi (ks. Mäntysaari 2006, 117), jolle kuuluu sosiaalityön tehtävistä ne, jotka eivät sovellu minkään muun sosiaalityön osa-alueen tarkempiin kategorioihin.

Aikuissosiaalityön tehtäväkuva ei ole yhtä selkeä ja rajattu kuin esimerkiksi lastensuojelussa, vaan työtehtävät voivat vaihdella paljonkin sen mukaan, miten kunnan palvelujärjestelmä on organisoitu. Usein näyttää siltä, että lasten ja perheiden kanssa työskentelyä on pidetty kiinnostavampana ja haasteellisempana kuin aikuisten parissa tehtyä sosiaalityötä. (Thompson 2002, 307). Tämä on tullut esille muun muassa siten, että lastensuojeluun on ollut helpompi saada kelpoisia sosiaalityöntekijöitä. (Rautiainen 2003; Häkälä 2008; Mäntysaari 2006, 117.)

2.3 Aikuissosiaalityö palvelujärjestelmässä

Suomalainen sosiaalityö on pääosin Suomessa hyvinvointivaltion varaan rakennettua ammatillista toimintaa. Asiakastasoinen ongelmien selvittäminen sosiaalityössä on tapahtunut perinteisesti hyvinvointivaltion organisatorisessa kehyksessä, kuten kuntien sosiaalitoimistoissa. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä työskentelee julkisella sektorilla, kunnissa tai kuntayhtymissä. Myös yksityisellä sektorilla työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä iso osa sijoittunut sosiaali- ja terveystyöjärjestöjen yksiköihin, jotka ovat tiiviissä yhteydessä julkiseen sektoriin. (Raunio 2009; Karjalainen & Sarvimäki 2005, 17–21.) Hyvinvointivaltio on antanut sosiaalityössä tehtävälle ammatilliselle toiminnalle yleiset

edellytykset ja valtuutuksen. Hyvinvointivaltioon paikantuvana toimintana sosiaalityötä määrittää olennaisesti viimesijaisuus, jolloin sosiaalityön tehtäväksi määräytyy vastata ihmisten selviytymisestä, toimeentulosta ja toimintakyvystä yhteiskunnassa. (Raunio 2009, 29; ks. myös Juhila 2006, 12.)

Vaikka aikuissosiaalityön ydin kohdennetaankin usein kunnalliseen sosiaalityöhön, se ei ole riittävä kuva aikuissosiaalityön todellisesta toimintakentästä. Aikuisia kohdataan monilla muillakin sosiaalityön areenoilla, kuten julkisissa erityispalveluissa, sosiaalisissa järjestöissä ja seurakuntien diakoniatyössä. Viime vuosina palveluntuotannossa on myös korostunut ns. tilaaja-tuottaja -malli, jossa julkinen sektori vastaa palvelun tarjoamisesta kuntalaisille tilaamalla palvelun joltakin oman organisaation ulkopuoliselta taholta, esimerkiksi yksityiseltä yritykseltä tai järjestöltä. Erilaisten palveluntuotannon mallien ja projektiluontoisten palvelujen lisääntymisen myötä palvelukentän moninaisuus näyttää edelleen lähitulevaisuudessa vain lisääntyvän. Uusia organisaatioita syntyy ja vanhoja vakiintuneita palveluja häviää. Palvelualojen osittaisesta limittäisyydestä ja erilaisten toimijoiden määrästä johtuen suomalaista hyvinvointipalvelujärjestelmää onkin kuvattu usein termillä 'palveluviidakko', joka kuvaa myös sitä ongelmallisuutta, joka liittyy tarpeenmukaisen palvelun löytymiseen monien vaihtoehtojen joukosta. (Juhila 2008a, 7–8, 14–15, 43.)

Kirsi Juhila (2008a) onkin jäsentänyt aikuissosiaalityön toiminta-areenat kolmeen eri lohkoon, joista yhtenä on aikuissosiaalityö kunnallisena peruspalveluna. Tässä yhteydessä sen nähdään sisältävän toimeentulotukityön, mielenterveys- ja päihdetyön, kuntouttavan työtoiminnan, tukiasumiseen ja asunnottomuuteen liittyvän työn sekä alue- ja yhdyskuntatyön. Toisen lohkon muodostavat moniammatilliset ja erityiset julkiset areenat, esimerkiksi työvoiman palvelukeskukset, terveydenhuollon sosiaalityö, maahanmuuttopalvelut sekä päihde-, kriminaali- ja vankeinhoitotyö. Kolmantena osa-alueena Juhila näkee muilla hyvinvointiyhteiskunnan areenoilla tehtävän aikuissosiaalityön, kuten erilaisten järjestöjen palvelut, esimerkiksi asianajo-, mielenterveys-, päihde-, ja asumistukipalvelut, seurakuntien diakoniatyön sekä sosiaalisten yritysten tarjoamat palvelut.

Kunnallisena peruspalveluna sosiaalityötä raamittaa sosiaalihuollon lainsäädäntö, sosiaalihuoltolaki ja sitä täydentävät asiakasryhmittäiset ja etuuskohtaiset lait. (Sarvimäki & Siltaniemi 2007, 17.) Sosiaalitoimisto voidaan nähdä työn tekemisen kannalta niin sanotusti sosiaalityön omana kotikenttänä ja asiantuntija-alueena, kun taas muilla julkisilla

areenoilla sosiaalityö asettuu enemmän osaksi moniammatillista työskentelyä erityis- palvelujen parissa. Moniammatillisuus erityispalveluissa tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät työskentelevät näissä organisaatioissa yhdessä muiden asiantuntijaryhmien, kuten esimerkiksi lääkärien, hoitajien, psykologien ja työvoimaviranomaisten kanssa. Erityisyys luonnehtii näitä palveluja siksi, että näissä organisaatioissa on erikoistuttu ratkaisemaan tiettyyn elämän osa-alueeseen tai elämänvaiheeseen liittyvää problematiikkaa. Erityispalveluissa hoidettavia sosiaalityön alueita ovat muun muassa työttömyyteen, maahanmuuttoon, sairauteen tai vammaan sekä päihteiden käyttöön tai rikollisuuteen liittyvät asiat. (Juhila 2008a, 26.)

Juhilan (2008a, 45–47) mukaan aikuissosiaalityön pääareenoiden väliset suhteet rakentuvat joko kumppanuutena, paikkaamisena tai kilpailuna. Kumppanuudesta on kyse silloin, kun eri kenttien palvelut limittyvät mielekkäiksi kokonaisuuksiksi, jossa työnjako on selkeä ja yhteistyö toimii. Esimerkiksi kunnallisen aikuissosiaalityön tehtävänä voidaan pitää alkuarvion tekemistä ja palvelujen koordinoimista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tarvittava palvelu tulisi tuottaa kunnan toimesta, vaan kunnan sosiaalityö voi ohjata asiakkaan myös muualle saamaan tarpeenmukaista palvelua. Kumppanuusmalliin kuuluu olennaisesti myös tiedon välittäminen eri toimijoiden välillä. Tiedon tuottamisen ja jakamisen tavoitteena on kehittää palvelukokonaisuuksia vastaamaan entistä paremmin asiakkaiden tarpeita.

Jos yhteistyö ei toimi tai palvelukokonaisuuteen uhkaa jäädä aukkoja, kenttien suhteita luonnehtii paikkaaminen. Tähän tilanteeseen voidaan ajautua esimerkiksi puutteellisten resurssien vuoksi. Esimerkiksi diakoniatyö ja erilaiset järjestöt ovat joutuneet paikkaajan rooliin, kun hyvinvointivaltion kriisi on heikentänyt julkisia palveluja. Monia peruspalveluja on korvattu määräaikaisten projektituontoisilla palveluilla, joiden jatkuminen voi olla epävarmaa. Uhkakuvana voikin olla tilanne, jossa hyvinvointipalvelun paikkaajat katoavat, jolloin palvelua tarvitseva asiakas jää ilman apua. (Juhila 2008a, 45–47; Särkelä 2006, 86–87.)

Kolmas tapa kuvata eri toimijoiden suhteita on kilpailu, joka perustuu markkinoita ja taloudellisuutta ensisijaisesti korostavaan uusliberalistiseen ajatteluun. Suhdetta voi tarkastella tilaaja-tuottaja -mallin kautta. Mallissa palvelun tuottajat kilpailevat toistensa kanssa yritystoiminnan periaatteiden mukaisesti. Palveluntuottajat pyrkivät markkinoimaan tuotteitaan muun muassa erilaisten vaikuttavuusarviointien perusteella. On kuitenkin todettu, että kilpailuttaminen voi olla haasteellista, kun on kyse huono-

osaisimpien palveluista, mihin aikuissosiaalityökin lukeutuu. (Juhila 2008a, 47; Murto 2003, 68.)

Viimeaikaisessa julkisten sosiaalipalvelujen eriytymiskehityksessä on havaittavissa kaksi osittain päällekkäistä suuntausta: tehtäväalueita organisoidaan ja hallinnoidaan toisaalta ilmiöperustaisesti (esimerkiksi päihdetyö, mielenterveystyö) ja toisaalta ikä- ja väestöryhmäperustaisesti (lapsi- ja perhesosiaalityö, nuorisososiaalityö, aikuissosiaalityö, vanhussosiaalityö). Ensimmäistä jäsentymistapaa ilmentää kategoriin asiakasryhmiin erikoistuminen ja jälkimmäistä niin sanottu elämänkaarimalli. (Roivainen 2008, 258; Karjalainen & Sarvimäki 2005, 38.) Ilmiöperustainen eriytymiskehitys tarkoittaa sosiaalityön tehtäväalueiden organisointia sosiaalisten ongelmien mukaan. Tämän organisointimalli on nähty perustelluksi esimerkiksi silloin, kun asiakkaan ongelma edellyttää nopeasti tavoitettavaa palvelua. Ongelmakeskeinen tehtävien organisointi on perinteisesti liitetty sosiaalityössä toimistojen väliseen erikoistumiseen. Organisointitavan etuna on mahdollisuus erikoistua eri sosiaalityön osa-alueisiin ja tuottaa näin syvempää asiantuntemusta kohdeilmiöstä. (Liukko 2006; Karjalainen & Sarvimäki 2005.)

Palvelujen ongelmaperusteinen kategorisointi johtaa helposti myös asiakkaiden kategorisointiin. Erityispalvelujen heikkoutena voidaankin pitää sitä, ettei arviointi yksittäisten ongelmien näkökulmasta aina tuota riittävän laaja-alaista tietoa asiakkaan kokonaistilanteesta. Erityispalveluihin nojautuva sosiaalityö ei välttämättä tunnista asiakkaiden kaikkia palvelutarpeita, jos ne eivät sovellu erityispalveluille määritettyyn ongelmakategoriaan. Näin ollen erikoistuneet palvelut voivat myös rajata osan asiakkaista palvelun ulkopuolelle tiukan kategorisoinnin tuloksena. Mallin heikkoutena voidaan pitää myös tuotetun erityisasiantuntijuuden epätasaista jakautumista. (Raunio 2009, 20; Liukko 2006; Karjalainen & Sarvimäki 2005, 38.) Ongelmalähtöinen työskentely on omaksuttu erikoistuneiden palvelujen ohella myös sosiaalitoimistojen sisäiseksi toimintamalliksi, jossa universaali väestövastuuajattelu ja kokonaisvaltainen asiakastyö ovat vaihtuneet kapea-alaiseen ongelmaryhmäperusteiseen työhön (Roivainen 2001).

Toinen perussosiaalityöhön liittyvä eriytymiskehitys perustuu tehtäväalueiden organisointiin sosiaalisten ongelmien mukaan ikäryhmäperustaisesti. (Ks. Karjalainen & Sarvimäki 2005, 38). Yhä useammassa maamme kunnassa sosiaalipalvelut on organisoitu niin sanotun elämänkaarimallin mukaan. (Juhila 2008b, 83, 89.) Elämänkaariajattelua on perusteltu muun muassa kuntalais- ja asiakaslähtöisyydellä, palvelutoiminnan vaikuttavuudella sekä tehokkaiden palvelukokonaisuuksien toteuttamisella. Elämänkaariajatte-

lussa aikuisten työikäisten palvelujen piiriin kuuluvat yleensä kaikki täysi-ikäiset ja perheet, joissa ei ole enää alaikäisiä lapsia.

3 Arvokeskustelut aikuissosiaalityön viitekehyksenä

Sosiaalityö ei koskaan rajoitu pelkästään byrokraattiseen asiointiin tai kasvokkaiseen vuorovaikutukseen asiakkaan ja työntekijän välillä, vaan sen taakse piiloutuu kompleksia ideologioita, poliittisia ja hallinnollisia intressejä, käytäntöjä ja normistoja. Käytännön työssä on nähtävillä rakenteellisten tekijöiden heijastuminen sosiaalityön arkeen, sen tavoitteisiin, tehtäviin ja sitä kautta myös sisältöihin. Uudet ideologiat ja muutospaineet voivat olla ristiriidassa sosiaalityön ammatillisten periaatteiden ja arvojen kanssa. (Juhila 2006; Karttunen & Strömberg-Jakka 2012, 9.) Sosiaalityöntekijän on kyettävä soveltamaan ammatillinen toiminta kussakin tilanteessa ja toimintaympäristössä vastaamaan sekä sosiaalityön yleisiä tavoitteita, että oman toimintaympäristön asettamia päämääriä. Lisäksi toimintaa on jatkuvasti uudistettava vastaamaan asiakkaiden muuttuvia tarpeita. Sosiaalityön yhteiskuntasidonnaisuus ja muuttuvassa palvelujärjestelmässä toimiminen aiheuttavatkin sosiaalityöntekijöille merkittäviä haasteita oman ammatillisen tehtävän tunnistamisessa ja toteuttamisessa. (ks. Vaininen 2011, 12–14.)

Aikuissosiaalityön reunaehdot ja sisältöä muokkaavat vallitsevat yhteiskuntapoliittiset, hallinnolliset ja taloudelliset olosuhteet. Totuutta koskevat oletukset, arvot, käytännöt ja ihmisten keskinäiset suhteet muodostavat yhteiskunnallisen puheavaruuden, joka pitää sisällään ajassa ja paikassa eläviä rinnakkaisia ja vaihtoehtoisia diskursseja. (Alasuutari 1996, 15–25). Kirsi Juhila (2008b, 48) on jaotellut erityisesti ajankohtaiset aikuissosiaalityötä määrittelevät puhetavat kahdeksi vastakkaiseksi metadiskurssiksi: yksityisen vastuun diskurssiksi ja eriarvoistumisdiskurssiksi. Määritellyt puhetavat ilmentävät sitä ideologista ympäristöä, missä aikuissosiaalityötäkin tällä hetkellä tehdään. Sosiaalityön tekemisen taustalla vaikuttava diskurssi säätelee työn tavoitteita, sisältöä ja käytäntöjä niin sosiaalityöntekijän kuin asiakkaankin kannalta merkityksellisellä tavalla. (mt., 78.) Nämä taustalla vaikuttavat arvokeskustelut määrittelevät sosiaalityön tehtäviä ja rooleja yhteiskunnassa ja siksi tuon myös tutkielmani teoreettisessa taustoituksessa esille erilaisia näkemyksiä vallalla olevista ideologioista. Erilaiset arvot välittyvät päätöksenteon ja hallinnollisten ratkaisujen kautta myös yksilötasolla tehtävään asiakastyöhön ja näkyvät niin sosiaalityön kuin muidenkin hyvinvointipalvelujen käytännöissä.

Juhilan (2008b, 49.) määrittelemistä päädiskursseista toinen, yksityisen vastuun diskurssi perustuu erilaisiin uusliberalistisiin ja kommunitaristisiin ideologioihin. Se koostuu useista erilaisista 2000-luvulla voimistuneista poliittisista, hallinnollisista ja taloudellisista suuntauksista, joissa korostetaan kilpailukyvyyn ja kansalaisten kannustamisen

merkitystä yhteiskunnan hyvinvoinnin vahvistajana. Diskurssin ihannekansalainen on aktiivinen toimija ja osallistuja, joka kantaa itse vastuuta omasta ja toisten hyvinvoinnista. Yksityisen vastuun diskurssissa sosiaalityön tehtävänä on aktivoida ja vastuullistaa asiakkaita. Sama aktiivisuuden ja vastuullisuuden vaade koskettaa myös sosiaalityöntekijöitä sosiaalityön toimijoina. Uusliberalistiset hallinnon ja talouden näkemykset ulottuvat koskemaan myös sosiaalipolitiikkaa ja sitä kautta sosiaalipalveluja, joita ohjataan entistä enemmän toimimaan vastuullisesti ja vaikuttavasti. Suuntaus on asettanut sosiaalityölle paineita työskennellä erityisesti sellaisten asiakkaiden kanssa, joiden kohdalla oletetaan saavutettavan parhaita tuloksia diskurssin ideologian mukaisesti.

Uusliberalistinen ajattelu korostaa työtä itsekunnioituksen lähteenä ja pitää ihanteena kansalaisen itsenäistä selviytymistä työn tekemisen turvin. Asioita liikkeelle panevaksi voimaksi nähdään ihmisten oma aktiivisuus ja aloitteellisuus. Keskeisenä pidetään markkinatoimijoiden mahdollisimman suurta vapautta ja hyvinvointivaltion löyhää sääntelyä. Koska ideologia korostaa omillaan pärjäämistä, riippuvuus hyvinvointivaltion tukiverkostosta nähdään vältettävänä tilana. Sosiaaliavustuksia tarvitsevia pidetään helposti ongelmakansalaisina, jotka ovat epäonnistuneet vastuun kantamisen tehtävässä. (Sennet 2004; Kantola 2002, 14; Dean & Taylor-Gooby 1992.)

Uusliberalismiin kuuluu myös talouden ensisijaisuuden korostaminen. Ekonomistiset vaikuttavuuden arvioinnin välineet ovat tulleet osaksi hyvinvointipalvelujen ja sosiaalityön arkea. Vaikuttavuuden arvioinnilla pyritään selvittämään, tuottavatko palveluihin sijoitetut yhteiskunnan varat vastinetta eli taloudellista hyötyä. Ollakseen tehokas hyvinvointivaltion on toimittava kuin voittoa tuottava yritys ja vain taloudellista hyötyä tuottava toiminta ansaitsee jatkua. (Sennet 2004; Kantola 2002.) Tuloksellisuuden tavoite tulee esille aikuissosiaalityöissäkin taustaorganisaation vaateissa saada näyttöä työn saavutuksista.

Uusliberalistiseen yhteiskuntadiskurssiin sisältyy myös puhetta kilpailukyvystä. Taloudellinen globalisaatio on taustoittanut kaikilla elämänalueilla korostunutta puhetta kilpailusta ja yrittäjyydestä. Kilpailukyky-yhteiskunnassa valtion ja kansalaisen suhde määrittyy kannustamissuhteeksi, jossa valtio kannustaa kansalaisia parempiin suorituksiin niin työelämässä ja taloudessa, kuin itsestä ja läheisistä huolehtimisessakin. Tietoa jakamalla ja tarjoamalla erilaisia valmennustoimenpiteitä julkinen taho pyrkii kannustamaan kansalaisia yritteliäisyyteen, joka tuottaa heille hyvinvointia elämän eri osa-alueilla. (Kantola 2006, 171; Rose 2002, 145.) Vastuu tarjotun tiedon ja valmennuksen

käytöstä ja hyvinvoinnin tuottamisesta jää kansalaiselle itselleen. Vastaavasti, jos yksilö laiminlyö vastuunsa jättämällä hyödyntämättä tarjottuja edellytyksiä saavuttaa hyvinvointia, hänet nähdään helposti syyllisenä omiin vaikeuksiinsa. Kilpailukyky-yhteiskunnassa parhaimmat menestyjät saavat palkintonsa sekä itse tuotetusta hyvinvoinnista että sosiaalisesta ja taloudellisesta palkitsemisjärjestelmästä. Passiivisia, oman vastuunsa laiminlyöviä kansalaisia ei kilpailukyky-yhteiskunta palkitse, vaan pikemminkin ajaa heidät aktivoitumaan työn ja osallisuuden kautta pitämällä viimesijaiset etuudet riittävän alhaisina. (Juhila 2008b, 53.)

Uusliberalistiset ja kommunitaristiset yhteiskuntanäkemykset ovat määritelleet hyvinvointipalvelujen tavoitteita ja käytäntöjä uudella tavalla. Kilpailukykyä ja kannustamista ihannoiva ilmapiiri jäsentää sosiaalipolitiikan tavoitteeksi ihmisten aktivoinnin, jonka tavoitteena on asiakaskansalaisten vastuullistuminen omassa ja läheistensä elämässä. Erityisen selkeästi aktivointitavoitteet näkyvät kunnallisessa aikuissosiaalityössä ja sitä läheisesti määrittelevässä lainsäädännössä, kuten laissa kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189) sekä toimeentulotukilaissa (30.12.1997/1412). (Juhila 2008b, 53.)

Kunkin aikakauden ideologista ilmapiiriä kuvastavat lainsäädännölliset toimenpiteet. Aktivointipolitiikan ilmentymänä on säädetty laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2.3.2001/189), johon aktivoiva sosiaalityö aikuisten parissa käytännössä perustuu. Aktivoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä toimenpiteitä, joissa oikeus vähimmäistoimeentuloon kytkeytyy entistä enemmän työhön ja sitä kautta asiakkaan omaan osallisuuteen. Aktivointia, vastikkeellisuutta, velvoittavuutta ja sanktioita laiminlyönteihin liittyen vahvistaa myös työttömyysturvalain uudistaminen vuonna 2006. Työttömyysturva on sidottu entistä enemmän hakijan työllistymispyrkimyksiin ja vastikkeettoman työttömyysturvan maksaminen pyritään minimoimaan. Myös viimesijaisin etuus, toimeentulotuki voidaan toimeentulotukilain (30.12.1997/1412) nojalla osittain evätä hakijalta, mikäli hän ei osallistu hänelle tarjottuihin aktivointitoimenpiteisiin. (Juhila 2008b, 54.)

Aktivointipolitiikka tähtää vastuulliseen kansalaisuuteen, johon sisältyy tahto ja kyky huolehtia itsestään ja läheisistään. Ihannekansalainen on sidoksissa yhteiskuntaan työn tai työllistymistä tavoittelevan toiminnan kautta ja hän omaa sellaisia elämänhallinnan taitoja ja keinoja, joilla hän kykenee itse suoriutumaan vaikeuksista. Vastaavasti passiivisuus ja vastuuttomuus nähdään ei-tavoiteltuina ominaisuuksina. Vaikeudet työllistymisessä johtavat usein syrjäytymiseen muustakin yhteiskunnallisesta osallisuudesta.

Aktivoinnin ja kuntoutuksen toimenpiteet soveltuvat pyrkimyksiin osallistaa kansalaiset takaisin täysivaltaisiksi toimijoiksi yhteiskuntaan. (Juhila 2008b, 55.)

Aktiivisuus ja vastuullisuus eivät kuitenkaan ole pelkästään sosiaalityön tavoitteita, vaan niiden tulisi olla läsnä myös sosiaalityön prosesseissa. Asiakasprosesseissa painotetaan arviointia ja suunnitelmallisuutta, joissa asiakkaan osallisuus tulee tehdä entistä enemmän näkyväksi. Vastuullisuudesta rakennetaan asiakkaalle oma elämänprojekti. Tavoitteena on myös lisätä asiakkaan tietoisuutta niistä oikeuksista ja velvollisuuksista, mitkä hänelle kuuluvat. Aktiivinen ja vastuunsa tunteva asiakas osaa nähdä itsensä vuorovaikutteisessa suhteessa palvelujärjestelmän kanssa. (Juhila 2008b, 55–56; Valokivi 2008.)

Yritystoiminnan ja kilpailukyvyn periaatteiden tunkeutuminen hyvinvointivaltion organisointiin on vastuuttanut myös sosiaalityöntekijät yksittäisinä toimijoina uudella tavalla. Palvelujärjestelmän osa-alueiden ja jopa yksittäisten työntekijöiden toimintaa, tehokkuutta ja tuloksellisuutta tarkkaillaan entistä enemmän. Tarkkailu on lisääntynyt 1980-luvulta lähtien, jolloin julkisen sektorin hallinnon uudistuksen myötä käyttöön otettiin uusliberalistinen julkishallinnon malli New Public Management (NPM). Mallin keskeinen lähtökohta on toiminnan jatkuva tehostaminen ja taloudellinen tehokkuus, eli julkishallinnon pyrkimyksenä on tuottaa samoilla tai niukkenevilla resursseilla entistä tehokkaammin ja entistä tuloksellisemmin palveluja. (Kantola 2002, 161–184, Juhila 2008b, 56.)

Tehokkuuden ja tuloksellisuuden paine on velvoittanut pohtimaan myös palvelujen vaikuttavuutta. Vaikuttavuuden määrittely on vaikeaa, mutta sen voidaan nähdä kytkeytyvän tiiviisti julkisen palvelujärjestelmän lisääntyneeseen ja vakiintuneeseen arviointiin. Kaiken julkisen toiminnan tulee kyetä antamaan riittäviä näyttöjä tuloksistaan ja tehokkuudestaan saadakseen jatkua. Jopa yksittäisillä työntekijöillä voi olla organisaation sisällä selontekovelvollisuus omasta toiminnastaan. Tämä vaade muovaa työntekijöiden työn tekemisen käytäntöjä, koska työntekijän tulee kyetä esittämään työn tuloksia saadakseen työlleen oikeutuksen. (Rajavaara 2007, 14–19.)

Koska uusliberalistiset aatteet sekä kilpailukyky-yhteiskunta tukeutuvat ajatukseen aktiivisesta ja yksilövastuuta kantavasta kansalaisesta, myös sosiaaliset ongelmat jäsenyvät yksilölähtöisesti. Ongelmat nähdään johtuvan yksittäiset kansalaisen ominaispiirteistä, velvollisuuksien laiminlyönnistä tai kansalaisen kykenemättömyydestä hyödyntää hänelle tarjottuja mahdollisuuksia. Näin ollen myös ratkaisuna ongelmiin pidetään yksi-

lölähtöisiä toimenpiteitä, kuten kannustaminen, aktivointi, yksilökohtainen suunnitelma ja velvoittaminen toteuttamaan suunnitelmaa sanktioiden uhallakin. Jos nämä menetelmät eivät tuo ratkaisuja asiakkaan vaikeuksiin, helposti syyllistetään asiakasta itseään. Hyvinvointivaltioon näyttääkin syntyneen uusi asiakasryhmä, kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevat asiakkaat. Asiakkaiden tilanteiden monimutkaistuesssa ja tarpeiden kasvaessa palvelujärjestelmältä vaaditaan yhä joustavampia ratkaisuja. Näyttää kuitenkin siltä, että palvelujärjestelmät eivät pysty vastaamaan kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien asiakkaiden tilanteeseen. Sen sijaan haastavimmiksi määritellyt asiakkaat putoavat usein hyvinvointivaltion suojaverkon läpi kokonaan palvelujen ulkopuolelle (Juhila 2008b, 58–59.)

Yksityisen vastuun diskurssissa ongelmista ei puhuta niinkään sosiaalisina ja rakenteellisina, vaan yksilöllisinä. Tämä heijastuu palvelujärjestelmän rakentumiseen ja erilaisten sosiaalityön orientaatioiden painottumiseen työn tekemisen kentällä. Yksityisen vastuun diskurssia haastavaksi diskurssiksi Juhila on määritellyt eriarvoistumisdiskurssin, joka niin ikään koostuu useista eri elementeistä. Tässä diskurssissa ongelmat nähdään myös rakenteellisina, eli sosiaalisina ja yhteiskunnallisina. Rakenteellisuudessa on kyse mittavista yhteiskunnallisista muutoksista, jotka ovat johtaneet yhteiskunnan projekti- maistumiseen. Richard Sennet kuvaa tätä muutosta käsitteellä uuden kapitalismin kulttuuri. Projektimaisuus luonnehtii muun yhteiskunnallisen toiminnan ohella myös sosiaalityötä, ja tekee siitä katkonaista ja ihmisiä epärealistisesti vastuuttavaa. Eriarvoistumisdiskurssissa tarkastellaan numeraalista tulo- ja hyvinvointierojen kasvua ja siihen liittyvää kehitystä, jossa huono-osaisimmat kansalaiset näyttävät saavan heikkotasoisimmat palvelut. Kunnallisen aikuissosiaalityön riittämättömyys ja valikoivuus näyttäytyy ongelmana. (Juhila 2008b, 60; Sennet 2007.)

Yhteiskunnallisessa keskustelussa suurista linjauksista on siirrytty tarkastelemaan yksilöllisiä elämäntarinoita. Sosiaalihuollon eri osa-alueille on syntynyt paineita pyrkiä ratkaisemaan aiemmin rakenteellisina pidettyjä ongelmia yksilötasolla. Esimerkiksi päihdeongelmia tarkastellaan nykyään usein yksilölähtöisinä ongelmina, samoin rikollista käyttäytymistä. Näihin ilmiöihin on perinteisesti sosiaalityöissä yhdistetty myös rakenteellisia taustatekijöitä. (Juhila 2008b, 61–62.) Myös aktivointipolitiikkaa on kritisoitu työttömyysongelman yksilöllistämisen tilanteesta, jossa työtä ei ole tarjolla kaikille. Sosiaalityön tavoite ei näin ollen voi olla vain työelämään palauttaminen, vaan hyvinvoinnin lisääminen myös silloin, kun työttömyysongelmaa ei saada ratkaistuksi. Aktivointipolitiikassa keskeisiä arvoja ovat taloudellinen tuottavuus ja kannattavuus, mutta

sosiaalityön ammattietikka korostaa ensisijaisesti sosiaalisia ja moraalisia arvoja. (Tuusa 2005; Väisänen & Hämäläinen 2008b, 13.)

Eriarvoistumisdiskurssi lähestyy ongelmanmäärittelyä kansalaisten ja asiakkaiden näkökulmasta. Tässä näkemyksessä pyritään ymmärtämään niiden ihmisten tilanteita, jotka eivät kuulu menestyjien joukkoon ja voivat huonosti yhteiskunnassa. Diskurssi ei syytä näitä heikko-osaisia heidän yksilöllisistä ominaisuuksistaan tai yritteliäisyyden puutteesta. (Sennet 2007, 46.)

Projektimaisuus luonnehtii nykyään erillisten järjestöhankkeiden ohella jo vakiintuneidenkin palvelujärjestelmien toimintaa. Yhä useammat palvelut on siirretty peruspalveluista erilaisten projektien varaan. Projektiauttaminen on usein lyhytkestoista ja rajallista. Näille palveluille on myös ominaista, että niiden piiriin pääsemiseksi on määriteltävä tiukat kriteerit. Mikäli asiakas ei sovi näihin kriteereihin tai hänen tilanteessaan ei tapahdu toivottavaa muutosta projektin aikana, häntä helposti syyllistetään ja hänet määritellään ongelmatapaukseksi. Projektiauttaminen lisää eriarvoistumista karsiessaan toimintaedellytyksiä niin sanotulta perustyöltä, jota huono-osaiset eniten tarvitsisivat. Perinteisen huollollisen sosiaalityön on nähty kärsivän resurssien puutteesta, vaikka samalla erilaisiin muutoshankkeisiin on ollut varaa. Jatkuvan muutoksen maailmassa perinteinen huollollinen työ on näyttänyt vanhanaikaiselta, pysähtyneeltä ja tehottomalta. (Juhila 2008b, 64–65.)

Tulo- ja hyvinvointierot ovat kasvaneet Suomessa viime vuosina. Valtaosa suomalaisista voi paremmin kuin aikaisemmin, mutta samalla osa väestöstä kärsii ongelmien syvenemisestä ja kasautumisesta (Särkelä & Eronen 2007, 19). Köyhien lukumäärä on useilla mittareilla mitaten kasvanut ja köyhyys syventynyt 1990-lopulta lähtien (Riihelä ym. 2007). Toimeentulotuessa hyvinvoinnin yleinen lisääntyminen näkyy siten, että tukea saavien kokonaismäärä on laskenut 1990-luvun puolivälistä 2000-luvulle tultaessa. Taloudellisten ongelmien syveneminen näkyy tilastoissa niin, että pitkäaikaisten toimeentulotukiasiakkaiden suhteellinen määrä on kasvanut verrattuna tilapäistä tukea saaneisiin. Pitkäaikaisasiakkaisiksi profiloituvat keski-ikäiset ja eläkeikää lähestyvät aikuiset, erityisesti yksin asuvat miehet. (Parpo & Moisio 2006). Tulo- ja hyvinvointierojen kasvusta huolimatta huono-osaisimpien kansalaisten palveluihin ei ole juuri kiinnitetty erityistä huomiota. Päinvastoin, hyvinvointivaltion turvaverkko näyttää heikentyneen 1990-luvun laman jälkeen. Erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmaisten tilanne on heikentynyt. (Eronen ym. 2006.)

Sosiaaliturvajärjestelmän sekavuuden vuoksi kansalaiset eivät näytä käyttävän etuisuuksia siinä määrin kuin he olisivat niihin oikeutettuja. Toimeentulotuen alikäytön on arvioitu olevan laajaa. Väestöryhmittäinen alikäyttö kohdentuu eniten työttömien, nuorten, naimattomien ja eronneiden, vähän koulutettujen ja pienipalkkaisten keskuuteen. Palvelujen ulkopuolelle jäävät ne ihmiset, jotka eivät halua hakeutua palveluiden piiriin, sekä ne, joiden kyvyt ja tiedot ovat puutteelliset. Toimeentulotuen alikäyttö on merkittävää sekä yhteiskunnallisten kustannusvaikutusten että kotitalouksien selviytymisen ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Se on myös ristiriidassa sosiaalityön ennaltaehkäisyä ja varhaista puuttumista korostavien toimintaperiaatteiden kanssa. (Kuivalainen 2007, 49–55; Särkelä ja Eronen 2007, 95; Kotro 2008, 35.)

Koveneva yhteiskunnallinen ilmapiiri ja vallitseva yksityisen vastuun diskurssi ovat liitoksissa yleisen arvomaailman kovenemiseen ja asiakkaiden syyllistämiseen. Sosiaalityön ammatin sisäisessä hierarkiassa lastensuojelu nähdään usein tärkeämpänä työn osa-alueena kuin aikuissosiaalityö. Viitteitä tästä on nähtävillä myös sosiaalityön käytännöissä ja konkreettisessa työssä. Vastoin sosiaalityön peruseriaatteita ja ammattietiikkaa jopa sosiaalityössä on alettu syrjiä kaikkein huono-osaisimpia ja köyhimpiä kansalaisia. (Mäntysaari 2006.) Esimerkiksi toimeentulotukityössä pitkäaikaisasiakkaat siirretään helposti etuuskäsittelijöiden asiakkaiksi. (Autti & Soppela 2007, 5–7) Sosiaalityön valikoivuudesta on kyse tavallaan myös silloin, kun osa perussosiaalityön asiakkaista ohjautuu ongelmien pois julkisen auttamisjärjestelmän piiristä muiden tahojen, kuten kirkon tai erilaisten järjestöjen vastuulle. Osa asiakkaista kokee avun hakemisen helpommaksi muualta erityisesti silloin, kun julkisen palvelun piiriin pääseminen edellyttää tiettyjä kriteerejä tai he pelkäävät tulevansa leimatuiksi. (Törmä 2007a, 134.)

Eriarvoistumiskurssissa sosiaalityön tehtäväksi kiteytyy eriarvoistumisen vähentäminen erilaisin keinoin, kuten vaikuttamistyö ja yhteisöllinen lähestymistapa. Vaikuttamistyöllä tarkoitetaan asiakkaiden vaikeuksien, ongelmien ja palvelujärjestelmän toimimattomuuden ja puutteellisuuden näkyväksi tekemistä sosiaalityöntekijöiden ammatillisen osaamisen ja kokemuksen pohjalta. Vaikuttaminen on myös selkeiden kannanottojen tekemistä asiakkaiden asemaan vaikuttaviin yhteiskuntapoliittisiin ratkaisuihin. Yhteisösosiaalityö voi osaltaan tarjota paikallisuuteen ja verkostotyön nojaten vaihtoehdon ongelmia yksilöllistävälle sosiaalityölle. Yhteistyön tavoitteena on sosiaalisten ongelmien ratkaiseminen ja ihmisten osallisuuden sekä täysivaltaisen kansalaisuuden vahvistaminen. (Juhila 2008b, 75; Koskinen 2003, 229.)

Taistelussa eriarvoistumista vastaan tarvitaan myös palveluohjausta ja asianajoa. Palveluohjauksella varmistetaan asiakkaille kuuluvat palvelut ja etuudet sekä suunnitellaan toimivia palvelukokonaisuuksia. Asianajo sosiaalityön tehtävänä korostuu etenkin silloin, kun asiakasta kohdellaan huonosti tai syrjitään palvelujärjestelmässä. Asianajo on nähty keskeiseksi ja tarpeelliseksi menetelmäksi etenkin yhteiskunnan huono-osaisimpien parissa työskenneltäessä, koska juuri heiltä puuttuvat usein kyvyt ja voimavarat taistella oikeuksistaan palveluviidakossa. (Juhila 2008b, 76.)

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimusasetelma ja tutkimuskysymys

Tiede ja kulttuuri synnyttävät jatkuvasti uusia kysymyksiä ja ongelmia, eikä sitä näin ollen enää pidetä valmiiden ja pysyvien totuuksien systeeminä. Tieteen tehtävä on tuottaa uutta tietoa, ja samalla korvata ja täydentää aiempaa tietoperustaa. Tieteen itsekriittisyydestä on tullut tieteellisen toiminnan keskeinen periaate. Tieteen merkitys ”totuutena” ja sen esittelynä ei enää entiseen tapaan korostu uusien kysymysten esittämisen ja uuden tiedon tavoittelun rinnalla. (Aaltola 2007, 13–14.) Omassa tutkielmassani en aseta tavoitteeksi löytää aikuissosiaalityöstä pysyvää totuutta, vaan luoda tämän hetkistä ajankuvaa ilmiöstä sen käytännön työntekijöiden kuvaamana.

Tieteellinen tieto poikkeaa arkitiedosta, vaikka niiden välisen eron osoittaminen voikin olla vaikeaa. Tieteen ominaispiirteitä voidaan etsiä joko tutkimuksen tuloksista tai tutkimustoiminnan prosessista. Tieteellinen tieto käsitetään monessa mielessä pätevämmäksi kuin arkitieto ja sitä luonnehditaan tarkaksi, selkeäksi, johdonmukaiseksi ja varmaksi. Tieteen oletetaan tuottavan uutta tietoa systemaattisten menetelmien kautta. Koska myös arkitietoa voidaan määritellä edellä mainituilla määreillä, tulee tieteellistä tietoa tarkastella lähemmin myös prosessinäkökulmasta. Tieteellisen tiedon tuottamisen prosessi koostuu määrättyistä käytännöistä. Prosessin käytäntöjä jäsenettäessä tulee tarkastella erityisesti sitä tapaa, jolla tieteellistä tietoa tavoitellaan ja perustellaan. Sen lisäksi, että tieteellinen tieto hankitaan tiettyjen menetelmien avulla, se myös tulee suodattaa kriittisen ajattelun ja keskustelun läpi. (Aaltola 2007, 16.)

Oman tutkimukseni taustasitoumukset perustuvat lähinnä tieteen fenomenologis-hermeneuttiseen lähestymistapaan. Tässä yhteydessä käsitän fenomenologis-hermeneuttisen metodin laaja-alaisena tutkimuksen tekemisen orientaationa, en niinkään kaavamaisena aineiston keruun tai analyysin välineenä. Fenomenologia tutkii ihmisen kokemuksellista suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa. Kokemus syntyy vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa, eikä ihmistä voida ymmärtää irrallaan tuosta suhteesta. Fenomenologian näkökulmasta ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen, eli kaikki merkitsee ihmiselle jotakin. Todellisuus ei ole vain neutraali asiointi, vaan havaintojen kohteet näyttäytyvät niiden pyrkimysten ja aiempien käsitysten valossa, joita havaitsi-

jalla itsellään on. Kokemus siis muodostuu merkitysten avulla ja juuri nuo merkitykset ovat fenomenologian tutkimuksen kohteena. (Laine 2007, 28–31.)

Fenomenologinen merkitysteoria perustuu siihen ajatukseen, että ihminen on lähtökohdiltaan yhteisöllinen. Merkitykset, joiden avulla jäsenämme ympäröivää maailmaa, eivät ole meissä synnynnäisesti, vaan niiden syntysija on yhteisö, johon jokainen yksilö kasvaa ja kasvatetaan. Merkitykset ovat näin intersubjektiivisia eli yksilöiden välisiä ja niitä yhdistäviä. Erilaisissa kulttuuriympäristöissä elävillä ihmisillä on erilainen elämysmaailma ja he elävät erilaisissa todellisuuksissa sen perusteella, että eri asiat merkitsevät heille eri asioita. Yhteisön jäsenillä on yhteisiä piirteitä, ja heillä on yhteisiä merkityksiä asioille. Tutkittavat, kuten tutkija itsekkin, ovat osa yhteisen merkityksen perinnettä. Tästä johtuu, että jokaisen yksilön kokemukset paljastavat myös jotain yleistä. Toisaalta jokainen yksilö on erilainen. Kuten ihmisen samanlaisuudessa ja tyypillisyydessä, myös erilaisuudella on oma merkityksensä. Tieteellinen ajattelu pyrkii usein yleistämiseen, mutta fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ottaa huomioon ja on kiinnostunut myös erilaisuudesta. Hermeneuttinen tiede ei edustakaan siinä mielessä perinteistä tiedettä, että se ei pyri ensisijaisesti löytämään yleisiä säännönmukaisuuksia, eikä etene induktiivisesti yksittäistapauksesta yleiseen, vaan myös ainutkertaiset ja ainutlaatuiset ilmiöt ovat merkityksellisiä. Fenomenologinen tutkimus on eräässä mielessä yksittäiseen suuntautuvaa paikallistutkimusta, koska se pyrkii universaalin yleistämisen sijaan ymmärtämään tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. (mt.)

Hermeneuttisessa tutkimusintressissä on keskeistä tulkinta ja kulttuurimerkitysten ymmärtäminen. Ymmärryksen avulla pyritään siihen, että ihmisten ”itseymmärrys” lisääntyisi. Tutkimuksen tavoite ei ole vain ajallisten ja määrällisten asioiden selvittäminen ja kuvailu, vaan pyrkimys on ymmärtää ilmiöiden syitä, vaikutuksia ja merkityksiä. Hermeneuttisessa intressissä korostuu tulkinnan lisäksi uudelleentulkinta, eli samojen asioiden uudelleen tutkiminen pyrkii kerryttämään ymmärrystä kohteena olevasta ilmiöstä. Tutkimuksen tavoite ei ole myöskään pelkästään etsiä informaatiota, vaan sen avulla myös jäsenetään uusia näkökulmia ja tulkintayhteyksiä, jotka tarjoavat uusia mahdollisuuksia tarkastella ilmiöitä uudella tavalla. (Aaltola 1992, 74–75.)

Omassa tutkimuksessani pyrin tuomaan esille yhden näkemyksen aikuissosiaalityöstä ilmiönä. Tavoitteeni on peilata aikuissosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aikuissosiaalityöstä vasten sitä ajallista ja paikallista kontekstia, jota olen esitellyt tutkimuksen alun teoriaosuudessa. Tavoitteeni ei ole löytää aikuissosiaalityöstä

pysyvää totuutta, koska perusolettamukseni on, että aikuissosiaalityö on konstruktio, joka elää ja muuttuu toimijoiden teoissa ja puheissa kulloinkin vallitsevissa olosuhteissa. Pysin ja tuomaan esille sosiaalityöntekijöiden sekä yhteneväisiä ja erilaisia käsityksiä aikuissosiaalityöstä, en niinkään löytämään lainalaisuuksia, jotka olisivat sellaisenaan yleistettävissä johonkin toiseen ympäristöön. Uskon kuitenkin, että aineistostani on suodatettavissa sellaista tietoa, joka tarjoaa eväitä pohtia aikuissosiaalityötä yleisemminkin, ainakin herättämällä lisäkysymyksiä. Sosiaalityön tutkimuksen yksi tavoite on tavoittaa ammatillisia kokemuksia, tehdä niitä tunnetuksi ja hyödynnettäviksi ja lisätä sitä kautta sosiaalityön ymmärrystä. (Raunio 2009, 106–108.)

Jaan tutkimuksessani konstruktivistisen näkemyksen siitä, todellisuus on eri henkilöille suhteellista, vaikka osa todellisuudesta voikin olla yhteistä toisten yksilöiden kanssa. Todellisuudesta saadaan tietoa siten, että tutkija ja tutkittava ovat interaktiivisesti yhteydessä toisiinsa. Tulokseksi muodostuu se, mitä tutkija tulkitsee tutkittavasta. Tällainen metodologia perustuu hermeneutiikkaan, jonka lähtökohtaisena tarkoituksena on etsiä ja luoda tulkintoja todellisuudesta. (Metsämuuronen 2008, 12.) Hermeneutiikalla tarkoitetaan yleisesti teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta ja se kohdistuu ihmisten välisen kommunikaation maailmaan. Hermeneuttisen tulkinnan kohteena ovat tällöin ilmaisut, jotka kantavat sisällään merkityksiä. Merkityksiä lähestytään ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Ilmaisut ja niiden ymmärtäminen ovat yhteisöllisen elämän perusilmiö. Käytännön elämässä olemme jatkuvasti kokemusten, ilmaisujen ja niiden ymmärtämisen sisällä. Arkielämässä toimimme luontaisen ymmärryksemme varassa, jota kutsutaan hermeneuttisessa kirjallisuudessa esiymmärrykseksi. Tutkimuksen teossa se ymmärretään kaikkia tutkijalle luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohdetta jo ennen varsinaiseen tutkimukseen ryhtymistä. Sekä fenomenologisella että hermeneuttisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne. Perustason muodostaa tutkittavan koettu elämä esiymmärryksineen ja toisella tasolla tapahtuu itse tutkimus, joka kohdistuu ensimmäiseen tasoon. (Laine 2007, 31–33.)

Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa haastateltava kuvaa mahdollisimman luonnollisesti ja välittömästi omia kokemuksiaan ja niihin liittyvää ymmärrystä, ja toisella tasolla tutkija pyrkii refleктоimaan, tematisoimaan ja käsitteellistämään ensimmäisen tason merkityksiä. Merkitysten tutkimuksessa on olennaista, että tutkittava merkitysmaailma on tutkijalle jollakin tavalla jo ennestään tuttu, koska yleensä elämme samassa kulttuuripiirissä. Jonkinlainen esituttuus on siis merkitysten ymmärtämisen edellytys. Näin ollen tutkimuksen tavoitteena voidaan pitää tunnetun tekemistä tiedetyksi.

Siinä yritetään nostaa tietoiseksi ja näkyväksi se, minkä tottumus on häivyttänyt huomaamattomaksi ja itsestään selväksi, tai mikä on hiljaisesti koettu, mutta ei vielä tietoisesti ajateltu. Merkitysten ymmärtämisen lähtökohta on siinä, mikä on yhteistä ja tuttua tutkijalle ja tutkittavalle. (Laine 2007, 31–33.)

Oma työkokemukseni aikuissosiaalityöstä on tuonut ilmiön tutuksi, mikä osaltaan on helpottanut tutkimuksen tekemistä. Toisaalta tämä tuttuus asettaa minulle tutkijana velvoitteen kiinnittää erityistä huomiota siihen, että tietoisesti pyrin arvioimaan niitä vaikutuksia, joita omalla taustallani on tutkimuksen kulkuun ja niihin henkilökohtaisesti omaksuttuihin taustaolettamuksiin, jotka tiedostamattainkin ohjaavat työni etenemistä. Fenomenologisen ja hermeneuttisen tutkimuksen metodikysymykset kietoutuvat tiukasti taustalla oleviin filosofisiin olettamuksiin. Metodi tarkoittaakin tässä tutkimusotetta ja ajattelutapaa eikä niinkään teknistä aineiston käsittelytapaa. Menetelmä saakin jokaisessa tutkimuksessa oman sovelletun muotonsa monen eri tekijän tuloksena. Sellaisia tekijöitä ovat esimerkiksi tutkijan, tutkittavien ja tilanteiden erityislaatuisuus ja tehdyt valinnat. Tutkimukseen kuuluu kriittisiä ja reflektiivisiä vaiheita, jolloin tutkijan tulee kyseenalaistaa omaa tulkintaansa ja toteuttaa näin itsekritiikkiä. Tulkinat pitää asettaa koetukselle. Reflektiivisyydellä tutkija pyrkii varmistamaan sen, että hän on mahdollisimman tietoinen omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdistaan. (Laine 2007, 37–39.)

Fenomenologinen haastattelu on mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma, jossa haastateltavalle annetaan mahdollisimman paljon tilaa. Yleisellä, käsitteellisellä kielellä esitetty kysymys ohjaa haastateltavaa vastaamaan käsitysten ja mielipiteiden tasolla. Kokemusten ja käsitysten välillä on ongelmallinen suhde. Käsitykset eivät ole omien kokemusten reflektiossa syntyneitä, vaan suurin osa yksilön käsityksistä on syntynyt yhteisöstä, ne ovat syntyneet hänessä kaikenlaisen informaation, kasvatuksen, opetuksen ja sosiaalisaation kautta. Kokemus on aina henkilökohtainen, kun taas käsitys voi olla yhteisöllinen. (Laine 2007, 37–39.) Oma mielenkiinnon kohteeni onkin henkilökohtaisten kokemusten kuvaamisen sijasta sosiaalityöntekijöiden käsitysten tarkastelu. Olen kiinnostunut siitä, missä määrin sosiaalityöntekijät jakavat yhteisiä käsityksiä aikuissosiaalityöhön liittyen ja minkälaisia eroavaisuuksia käsityksistä löytyy. Tässä mielessä tutkimustapani sivuaa myös fenomenografista tutkimusta, joka korostaa ihmisen rationaalisuutta ja intentionaalisuutta muodostaessaan käsityksiä ympäröivästä maailmasta. (ks. Ahonen 1994.)

Sosiaalityön asiantuntijuuden kehitys näyttää noudattavan muutosta modernista, maailman hallittavuuteen perustuvasta professionaalisuudesta epävarmuuteen, joustavuuteen, moniammatillisuuteen ja vaihtoehtoisiin lähestymistapoihin. Asiantuntijuus näyttää rakentuvan suhteessa aikaan, paikkaan ja erilaisiin olosuhteisiin sekä toimintayhteyksiin kytkeytyneenä. Sen ei enää ajatella perustuvan modernin professionalismien käsitystavan mukaiseen universaaliin tietopohjaan. Refleksiivisyys ja oman työn kriittinen analyysi, jotka pohjautuvat sekä henkilökohtaiseen, että ammatilliseen kokemukseen ja tieteelliseen tietoon ovat uuden asiantuntijuuden rakennusaineita. Refleksiivisyyttä, kehitystä, ja muutosta korostava näkemys oppimisesta ja ihmisen toimintaa ohjaavan ajattelun muodostumisesta on merkittävä myös tutkimusmenetelmällisessä mielessä. Näkemys tietäjäsubjektin ajattelun kehittymisen ja muuttumisen tavoista on oleellinen silloin, kun tiedon ajatellaan ensisijaisesti rakentuvan yksilöllisten tulkintojen ja niitä rakentavien sosiaalisten prosessien kautta. (Karvinen 2000, 1–12.)

Ammattikäytännöt ja ammatillinen ajattelu, joka ohjaa työntekijän toimintaa ja kokemuksia työstään, ovat ajallisen, paikallisen ja työnjaollisen kehityksen myötä sosiaalisesti muotoutuneita. (Payne 2007, 1–25.) Refleksiivisyyteen ja transformatiiviseen oppimiseen perustuvan muutoksen ideat ovat keskeisiä sekä sosiaalityön tutkimuksessa että sosiaalityön ammatillisessa työprosessissa. Erityisen oleellista on toimivan subjektin rooli toimintansa ja ajattelunsa ehtoja rakentavana, oman roolinsa oivaltavana toimijana. Kun korostetaan kaiken tiedon subjektiivisuutta, lähtökohdaksi asettuu tutkijan näkökulmasta konstruoitu todellisuus. Lopulta kaikki tieto näyttäytyy kontekstisidonnaisena ja konstruoituna. (Karvinen 2000, 12.) Tieteellinen tieto ei ole enää riippumattonta, vaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden tiedon lajien kanssa toimijoiden arkisissa käytännöissä. (Satka 1998, 198.) Tavoitteeni on tuoda omassa työssäni esille yksi näkemys tiedon tuottamisesta käytännön työntekijöiden näkökulmasta.

Sosiaalityön tutkimus kohtaa tänä päivänä monenlaisia metodologisia haasteita. Pyrkimyksenä on vastata kohteensa, ihmisten muuttuvan elämän ja ammattikäytäntöjen moninaisuuden tavoittamiseen, ymmärtämiseen ja näkyväksi tekemiseen. Tämä nykyään hyväksyttävän moninaisuuden ja epämääräisyyden on aiemmin katsottu olevan rasite sosiaalityön tieteelliselle tutkimukselle ja teorianmuodostukselle. Tutkimuksen ajankohdaisia kysymyksiä ovat mm. mitä tutkitaan, miksi tutkitaan ja kuka tutkii. Sosiaalityöntekijöillä on keskeinen rooli siinä, että he ovat välittävässä asemassa suhteessa eri toimijatahoihin kuten asiakkaiden, yhteisöjen, sosiaalipalvelujen tuottajien ja tutkimuksen kentän edustajien kesellä. (Karvinen 2000, 24.)

Yksi sosiaalityön keskeinen tehtävä on yhteisen tiedon tuottaminen. Siinä on kysymys tiedosta ja kokemuksesta, jota eri kentillä toimivat subjektit, kuten asiakkaat, sosiaalityöntekijät ja moniammatilliset verkostot, rakentavat ja jakavat. Tämän tyyppisen tiedon muodostaminen edellyttää refleksiivistä metodologiaa, jossa tiedon olemus tunnustetaan tulkinnallisesti ja sosiaalisessa toiminnassa rakentuvaksi. (Karvinen 2000, 25.) Tutkittaessa ja pohdittaessa sosiaalityön asiantuntijuuden – tiedon ja sen soveltamisen - mahdollisuuksia törmätään yhä uudestaan asiantuntijuuden rakentumiseen toiminnasta käsin. Tällöin ovat puntarissa myös sosiaalityöntekijän ja sosiaalityön tutkijan identiteetti ja ammatin kehittäminen sekä ammatille esitetyt perustelut: oman logiikan rakentuminen monimutkaistuvassa maailmassa. (Satka 1998, 198; Karvinen 2000, 25-26.)

Edellä kuvatuista tutkimusmenetelmällisistä lähtökohdista käsin olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa löytämään vastauksia kahteen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen niistä kuuluu millaisia käsityksiä sosiaalityöntekijöillä on kunnan sosiaalitoimistossa tehtävän aikuissosiaalityön sisällöstä? Toisena tutkimuskysymyksenä on mikä on sosiaalityöntekijöiden käsitys kunnan sosiaalitoimistossa tehtävän aikuissosiaalityön roolista hyvinvointipalvelujärjestelmässä?

4.2 Aineiston hankkiminen

Tutkimukseni aineiston hankin haastattelemalla sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät kunnan sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityön parissa. Yhteensä neljästä haastattelusta yksi toteutettiin parihaastatteluna ja muut kolme yksilöhaastatteluina. Haastateltavia sosiaalityöntekijöitä oli siis yhteensä viisi. Aineistoni on kooltaan varsin pieni, mutta koen sen olevan riittävä omaan tutkimusasetelmaani nähden. Laadullisessa tutkimuksessa ei lähtökohtaisesti keskitytä aineiston määrään, vaan aineiston tieteellisyyden kriteeriksi määritellään määrän sijasta laatu. Pienetkin aineistot voivat tuottaa uutta ymmärrystä ilmiöstä, mikäli niitä analysoidaan perusteellisesti. Aineistoni ei siis edusta varsinaisesti otosta kohderyhmästä, vaan enemmänkin on kyse harkinnanvaraisesta näytteestä. (ks. Eskola & Suoranta 2000, 18.) Kysymys aineiston koosta liittyy empiirisen tutkimuksen lähtökohtaan, jossa tavoitteena yleensä nähdään yksityisen tiedon sijasta yleisemmän tiedon saavuttaminen. Laadullisen tutkimuksen pyrkimyksenä ei ole tuottaa

tilastollisesti yleistettävää tietoa, vaan lähinnä kuvata, ymmärtää ja tulkita toimintaa, tapahtumia ja ilmiöitä. (mt., 60–61.) Aineistosta koottu tieto ei ole sellaisenaan yleistettävissä edes samantyyppisiin populaatioihin, vaan yleistettävyys perustuu tutkimuksessa tuotettuun huolelliseen ilmiön kuvaukseen ja sen käsitteellistämisen onnistumiseen. (mt. 65.)

Joidenkin näkemysten mukaan kaikki laadullinen tutkimus on tapaustutkimusta, jolloin korostuu tarve rajata aineiston hankkiminen niin, että siitä muodostuu joillakin kriteereillä tapaus, tietty kokonaisuus, joka kuvaa tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä ja pystyy antamaan tietoa asetettuihin tutkimuskysymyksiin. (Sulkunen & Kekäläinen 1992, 11.) Yleistyksiä ei ole mahdollista tehdä suoraan aineistosta, vaan siitä tehdyistä tulkinnoista. (Sulkunen 1990, 272–273.) Tutkimuksen tavoitteeksi ei näin enää asetuisikaan kvantitatiivisen tutkimusperinteeseen pohjautuva tilastollinen yleistettävyys, vaan voitaisiin siirtyä puhumaan enemmän olemuksellisesta yleistettävyudesta. (Uusitalo 1991, 78.) Tässä lähestymistavassa tutkimuksen tuottaman uuden tiedon ja sen luotettavuuden perustana näyttäytyvät tulkintojen kestävyys aineiston määrällisen koon ja tunnuslukujen sijaan. (Eskola & Suoranta 2000, 67.)

Aineiston hankintaa varten kartoitin aluksi kuntien ja kuntayhtymien internet -sivuilta sellaisia kuntaorganisaatioita, joissa aikuissosiaalityö on määritelty omaksi hallinnolliseksi yksikökseen sosiaalipalvelujärjestelmässä. Koska lähtökohtaisesti olin suunnitellut kerääväni aineiston tekemällä haastatteluja vierailemalla mahdollisuuksien mukaan sosiaalityöntekijöiden työpaikoilla paikan päällä, lähestyin ensisijaisesti sellaisia organisaatioita, jotka sijaitsevat sellaisella etäisyydellä, että haastattelujen suorittaminen olisi mielekästä sekä ajallisten että taloudellisten resurssien puitteissa. Lähestyin kuntaorganisaatioiden aikuissosiaalityön esimiehiä aluksi joko puhelimitse tai sähköpostitse, esittelin tutkimussuunnitelmani pääpiirteissään ja pyysin alustavaa lupaa kerätä aineistoa kyseessä olevasta organisaatiosta. Epämuodollisen luvan saatuaani pyysin vielä kirjallisen tutkimusluvan organisaatioilta ja sain sovittua haastatteluajankohdat sosiaalityöntekijöiden kanssa. Haastateltaville lähetin vielä ennen varsinaista haastattelua tiedoksi teemahaastattelun rungon, että he voivat halutessaan tutustua siihen etukäteen. Tutkimuslupien pyytäminen ja haastatteluajkojen sopiminen kävi pääosin hyvin helposti. Yhden jo tutkimusluvan myöntäneen organisaation kanssa en saanut haastatteluajkoja sovittua oman tutkimusaikatauluni puitteissa, joten jouduin jättämään tämän organisaation tutkimukseni ulkopuolelle. Ottaen huomioon aineiston kokonaisuuteen, tällä yhdellä organisaation poisjäännillä oli merkittävä vaikutus aineiston muodostumiseen, mutta

toisaalta koin jo muut haastattelut tehneenä, että pääsen etenemään tutkimuksessani pienemmälläkin aineistolla.

Haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä on sosiaalityöntekijän kelpoisuus lukuun ottamatta yhtä henkilöä, jonka sosiaalityön opinnot olivat haastatteluhetkellä graduvaiheessa. Yksi haastatelluista työskentelee organisaatiossaan lähiesimiehenä, eikä tehnyt haastatteluhetkellä varsinaista asiakastyötä, mutta välillisesti mukana asiakastapauksissa lähiesimiesroolissaan sosiaalityöntekijöiden tukena. Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden taustalla olevan kuntaorganisaation koko ja varsinaisen työyksikön ammattirakenne olivat keskenään erilaisia, ja niistä annettiin haastattelujen yhteydessä vaihtelevasti informaatiota. Tätä taustatietoa en käytä omassa tutkimuksessani varsinaisena aineistona, mutta se on antanut lisätietoa minulle tutkijana niistä taustoista, mitä vasten olen pyrkinyt analysoimaan haastateltavien puhetta.

Haastattelun teemat muotoilin tarkoituksella laaja-alaisiksi, koska lähtökohtaisesti tavoitteeni oli tarkastella aikuissosiaalityötä ilmiönä yleisellä tasolla. Olettamukseni oli, että haastattelutilanteessa tietyt teemat korostuvat toisia enemmän, jolloin niihin on mahdollista keskittyä tarkemmin. Teemoja muotoillessani en niinkään halunnut keskittyä pelkkiin aikuissosiaalityön käytäntöjä kuvaaviin faktoihin, vaan pohjustaa keskustelua sellaiseen suuntaan, joka tuottaisi ilmi sosiaalityöntekijöiden käsityksiä työn luonteesta ja suhteesta muuhun palvelujärjestelmään. Teemojen valintaan on vaikuttanut sekä aiemmista tutkimuksista ja teoriasta kumpuavat asiat että oma mielenkiinnon kohde, joka kiteytyy oman tutkimuksen tutkimuskysymyksiin. Toisaalta myös tutkimuskysymykset olivat vielä haastatteluja tehtäessä laaja-alaisia, ja luotin siihen, että niiden tarkentamista edesauttaa aineiston kerääminen. Jotta haastattelut tuottaisivat aineistoa liittyen juuri omiin tutkimuskysymyksiin, tulee aiheena olevaa ilmiötä operationalisoida sellaiseen muotoon, jota voidaan menetelmällisesti tutkia. On siis mietittävä, millaisilla kysymyksillä saa vastauksia, joilla on merkitystä oman tutkimuksen kannalta. (ks. Eskola 2007, 38–40.)

Haastattelut suoritin huhti-toukokuun aikana vuonna 2012 sosiaalityöntekijöiden omilla työpaikoilla. Tämän menettelyn uskoin tuottavan vähiten vaivaa haastateltaville ja lisäävän näin osallistumismotivaatiota. Kukin haastattelu kesti noin puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Etenimme löyhästi etukäteen sosiaalityöntekijöille lähettämäni teemahaastattelurungon mukaan, käyden esitetyt teemat läpi vaihtelevassa järjestyksessä keskittyen toisiin enemmän ja toisiin vähemmän. Haastattelut sujuivat mielestäni hyvin,

keskustelu aihepiiristä oli helppoa ja tuotti paljon informaatiota. Haastattelut tallensin sanelukoneelle myöhempää litterointia varten. Tallennuksesta olin tiedottanut tutkimukseen osallistujia etukäteen, eikä tallennus aiheuttanut varsinaisessa haastattelutilanteessa enää kysymyksiä.

Heti haastattelujen jälkeen kirjasin itselleni lyhyesti ylös sen hetkisiä ajatuksia ja huomioita haastattelutilanteista. Varsinaiset haastattelujen purut tekstiksi pyrin tekemään mahdollisimman pian haastattelujen jälkeen. Litteroin puheen lähes sanatarkasti, ainoastaan joitakin toistoja tai selkeitä täytesanoja jätin kirjaamatta. Koska tavoitteeni ei ollut keskittyä syvemmin vuorovaikutukseen, määrittelin litteroinnin tarkkuuden tästä näkökulmasta riittäväksi. Myös litteroinnin aikana kirjasin itselleni muistiinpanoja prosessin aikana heränneistä ajatuksista ja huomioista. Haastattelun ensimmäisen kuuntelun ja purkamisen aikana kiinnitin huomiota omaan rooliini haastattelijana ja keskustelijana. Vaikka pyrin muotoilemaan kysymysteemat etukäteen avoimiksi ja kattaviksi, antaen tilaa vastaajan mielestä keskeisille asioille, huomasin keskustelun edetessä herkästi kommentoillani myös itse ottavani kantaa asioihin. Huomasin myös tehneeni jo haastattelun aikana jonkinasteista tulkintaa, joka näkyi esimerkiksi tarkentavina kysymyksinä siitä, ymmärsinkö haastateltavan ajatuksen oikein.

Haastattelututkimusta tehtäessä on hyvä pohtia sitä, miten haastattelijan kysymykset ovat ohjanneet ja johdatelleet haastateltavan vastauksia. Haastatteleamalla kerättyä tutkimusaineistoa voidaan lähestyä joko fakta- tai näytenäkökulmasta (Alasuutari 1995, 67.) Aineistoa voidaan siis pitää joko todellisuutta realistisesti heijastelevana tai todellisuutta rakentavana ilmiönä. Haastatteluaineisto voi siis olla joko tutkimuksen resurssi tai varsinainen tutkimuksen kohde. (Ten Have 2004, 8.) Näkökulmien ero perustuu erilaiselle käsitykselle kielen merkityksestä tiedon muodostuksessa. Etnometodologisten ja konstruktionististen lähestymistapojen suosio on korostanut ajatusta siitä, että todellisuus ei ole vain pysyvä ilmiö, jota kuvataan kielellisin keinoin, vaan kieli ja kommunikaatio myös rakentavat tätä todellisuutta. Näissä uusissa suuntauksissa ajatellaan, että myös tutkijat heijastelevat omia todellisuuskäsityksiään tutkittavasta kohteesta jo kategorisoidessaan tutkimuksen teossa käyttämiään määritelmiä. Haastattelutapahtuma nähdään näin ollen keskusteluna, jossa haastateltavalta kerättävän tiedon ohella on kiinnitettävä huomiota siihen tapaan, miten haastattelijä johdattelee ja näin vaikuttaa keskustelun kulkuun. (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 10–11.) Koska tutkimuskohteeni on aikuis-sosiaalityö ilmiönä, en niinkään keskity tarkastelemaan tuotettua puhetta erillisenä tutkimuskohteena, vaan ajattelen sen olevan väline tuoda esille käsityksiä varsinaisesta

tutkimuskohteesta. Siksi en myöskään analyysivaiheessa takerru tiiviisti yksittäisiin sanavalintoihin tai käsitteisiin, vaan pyrin löytämään niiden takaa laajempia merkityksiä, joiden kautta ilmiötä on mahdollista tulkita syvemmin.

4.3 Aineiston analyysi

Tutkimusanalyysin tavoitteena on abstrahointi, eli aineiston järjestäminen siihen muotoon, että sen perusteella tehdyt johtopäätökset voidaan irrottaa yksittäisistä henkilöistä, tapahtumista ja lausumista ja siirtää yleiselle, käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle. (Metsämuuronen 2009, 242.) Tätä päämäärää olen lähtenyt tavoittelemaan omassa tutkimuksessani käyttämällä analyysimenetelmänä teemoittelua, joka perustuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusotteeseen. Teemoittamisella tarkoitetaan yleensä aineiston pelkistämistä kokoamalla yhteen aineiston olennaisimmat asiat, eli tavoitteena on löytää aineiston merkityksenantojen ydin. Teemoittelussa on tärkeää kiinnittää huomiota aineiston sisältöihin, eikä niinkään yksittäisiin aineiston kohtiin. (Moilanen & Räihä 2010, 55) Tämä on ollut kantava ajatukseni koko aineiston analyysin ajan. Aineistoa pienempiin osiin pilkkoessani olen pyrkinyt säilyttämään mielessä osasten sisällön, en niinkään kiinnittämään huomiota esimerkiksi yksittäisiin sanoihin, lauseisiin tai käsitteiden käyttöön. En siis ole ollut kiinnostunut niinkään kielestä tai puhetaivoista, vaan asiasisällöistä. Kieli ja puhetapa ovat kuitenkin voineet vaikuttaa tulkintaani joissakin tilanteissa, vaikka ne eivät varsinaisia tutkimuskohteitani olekaan. Tiedemaailmassa on yleensä ihannoitu puheen puhdistamista yksiselitteisiksi käsitteiksi, mutta hermeneutiikassa sen sijaan pyritään tavoittamaan merkitysten monikerroksisuutta ja ymmärtämään yleisyyden ohella myös ilmiöiden yksilöllistä moninaisuutta. Analyysi ei saa näin ollen köyhdyttää aineistoa, vaan sen tulisi kyetä säilyttämään yksilöllisetkin vivahteet. Hermeneuttinen tutkimustapa pitää arvossaan yksilöllisiä merkityksiä, eikä mitätöi niitä satunnaisina tai epäolennaisina. (Laine 2010, 42.)

Teemoitellessaan aineistoa tutkija pyrkii lukemaan asiasisältöjä myös rivien välistä, ei pelkästään suoranaisesta puheesta tai tekstistä. (Moilanen & Räihä 2010, 55.) Tutkijan on määrä tarkastella aineiston osasia eri näkökulmista, yhtä aikaa erillisinä ja osana laajempaa kokonaisuutta. Osasilla on merkityksiä, jotka kytkeytyvät toisiinsa tavalla, joka

ei välttämättä näy ensi lukemalla suoranaisessa tekstissä, joksi aineisto on yleensä pu-
rettu. Vaarana kuitenkin on niin sanottu ylianalysointi, jolloin tutkija tulkitsee aineistos-
ta jotakin sellaista, mitä siellä ei olekaan. Tämän vuoksi on jatkuvasti tarkasteltava tee-
moja ja tulkintoja alkuperäistä aineistoa vasten. (Moilanen & Räihä 2010, 56.) Itsekin
jouduin palaamaan moneen kertaan takaisin litteroitujen haastattelujen äärelle, vaikka
analysointiprosessin myötä olen muokannut teksteistä erilaisia tiivistelmiä ja koonteja.
Tällä paluulla varsinaisiin haastatteluteksteihin halusin varmistaa, että en ole kadottanut
yhteyttä alkuperäisiin lausumiin, ja että en ole analyysini myötä alkanut prosessissa sel-
laisia tulkintoja, joita en pysty palauttamaan alkuperäiseen aineistoon.

Koska koko tutkimustani ohjaa taustalla fenomenologis-hermeneuttinen ote, myös ai-
neiston analyysi perustuu merkityksien tulkintaan. Merkitystenantojen tutkimisessa tut-
kimustulos ei ole suoraan se, mitä haastateltavat sanovat. (Moilanen & Räihä 2010, 57.)
Tutkittavien antamat lausumat ovat vain vihjeitä siitä, mitä tutkijan tulee itse selvittää.
Tarkoituksena on päästä varsinaisesti havaintojen taakse, eli asioita ei omaksuta sellai-
sena kuin ne ensi silmäyksellä näyttävät. Merkitysten tutkiminen edellyttää asioiden
suhteuttamista toisiinsa. Asioilla ja ilmiöillä ei ole sinällään omia merkityksiä, vaan
merkitykset syntyvät niiden suhteesta kontekstiin. Ihmiset tunnistavat asioiden merki-
tykset yleensä helposti, kun ne ilmenevät ihmisten omassa elämismaailmassa. Merki-
tyserojen huomaaminen on helpompaa vieraassa kulttuurissa, jossa asioilla voi olla hy-
vinkin erilaisia merkityksiä kuin mihin henkilö on omassa ympäristössään tottunut.
Merkityserot ovat haasteellisia tutkittavia, koska ne voivat olla joko tiedostettuja, tai
tiedostamattomia. Yksittäisten merkitysten lisäksi tutkimuksessa tulee kiinnittää huo-
miota merkitysten välisiin suhteisiin, jotka nekin voivat olla toisinaan piileviä ja siten
vaikeasti havaittavissa. (Moilanen & Räihä 2010, 46–47.)

Merkitysten tutkiminen on tulkintaa. Merkitykset ovat usein henkilökohtaisia, mutta
niillä voi olla myös yhteisöllisiä piirteitä. Jokainen ihminen ymmärtää toisen ihmisen
omista lähtökohdistaan käsin. (ks. Moilanen & Räihä 2010, 46–47.) Tämä voi johtaa
merkitysten tutkimisessa tilanteeseen, jossa samasta aineistosta eri tutkija tekee erilaisen
havainnot, tulkitsee tutkittavien julkituomia merkityksiä eri tavalla kuin joku toinen
tutkija tekisi samasta aineistosta omista lähtökohdistaan. Siksi tutkimuksen teossa on
tärkeää pyrkiä tuomaan esille tutkijan tiedostamat lähtöolettamukset, jotta tutkimuksen
lukija voisi seurata sitä ajatuksen kulkua, millä tutkija on omat tuloksensa tuottanut.
Tilannetta vaikeuttaa se, että tutkijan esiyymmärrys on vain osittain tietoista. Fenomeno-
logiassa korostetaan ennakkokäsitysten tiedostamisen tärkeyttä, koska tavoitteena on

mahdollisimman ennakkoluuloton asioiden kuvaileminen. Hermeneutiikassa taas huomioidaan tutkijan aiempi kokemus ja taustaolettamukset, ja korostetaan niiden merkitystä tiedon rakentumisessa. Molemmat näkökulmat voivat olla yhtä lailla oikeassa, olennaista on huomioida tämä esiymmärryksen merkitys tutkimuksen etenemiselle ja lopputuloksille. (Moilanen & Rähä 2010, 50–52; Aaltola 1992, 16.)

Aineiston analyysissä on kyse tiivistämisestä, keskeisten ilmiöiden ja merkitysrakenteiden pelkistämisestä ja nostamisesta esiin tutkimusaineistosta. (Eskola 2007, 43.) Analysointiprosessini lienee alkanut osittain tiedostamattomasti jo aineistonkeruuvaiheessa. Tämän huomioin tein ensimmäistä kertaa litteroidessani haastatteluja. Tietoisesti lähdin kuitenkin tekemään analyysiä aineistosta lukemalla ensin kaikki litteroidut haastattelut läpi ja muodostamalla näin yleiskäsityksen aineiston sisällöstä. Analyysiprosessini on pääpiirteissään edennyt fenomenologisen tutkimusanalyysin mukaan (ks. Laine 2010, 40.). Vaikka analyysin eri vaiheet ovat osittain sekoittuneet keskenään, pyrin jäsentämään työtäni kuitenkin kirjaamalla itselleni ylös erilaisia työstövaiheita. Ensimmäisten yleiskatsauksen omaisten lukukertojen jälkeen tein itselleni muistiinpanoja, joissa pyrin kiteyttämään haastateltavien lausuntoja. Kävin tekstit kertaalleen läpi kysyen lukemaltani mitä tässä oikeastaan sanotaan. Kiteytin vastauksista mielestäni olennaisen kirjaamalla ydinasian itselleni muistiin. Pyrin kuitenkin säilyttämään lausumat vielä mahdollisimman yksityiskohtaisina, ettei aineisto lähtisi vääristymään. Vaikka pyrinkin suhtautumaan avoimesti koko aineistoon, jo tässä vaiheessa syntyi käsitys siitä, mitkä kohdat aineistosta ovat merkityksellisiä omien tutkimuskysymysten kannalta, ja mihin kannattaa keskittyä. (ks. Laine 2010, 40).

Fenomenologisen tutkimuksen vaiheiden mukaan alun yleiskuvauksen jälkeen aineiston hajanaisuudesta pyritään hahmottamaan merkitysten muodostamia uusia kokonaisuuksia. Fenomenologit korostavat intuition merkitystä tässä vaiheessa. Merkitysyhteyksien ymmärtäminen perustuu tutkijan omaan merkitystajuun, joka on kehittynyt hänen oman elämäkokemuksensa perusteella. Merkityskokonaisuudet löytyvät aineistosta tiettyjen samanlaisuusperiaatteiden mukaan. Ilmiön ymmärtäminen edellyttää, että tutkija kykenee erottamaan sen olennaiset elementit ja suhteuttamaan ne toisiinsa. Merkityskokonaisuudet muodostuvat myös tutkimuksen tutkimuskysymysten pohjalta. Jokainen ilmiö on jaettavissa pienempiin kokonaisuuksiin useasta eri näkökulmasta. (Laine 2010, 42.) Tutkijan on siis tehtävä valintoja sen suhteen, mistä näkökulmasta tehdyt jäsennykset palvelevat parhaiten hänen alkuperäisiä tutkimuksellisia tavoitteitaan, eli mitkä jäsennykset auttavat parhaiten vastaamaan hänen asettamiinsa tutkimuskysymyksiin.

Analyysini on siinä mielessä aineistolähtöistä, että pyrin suhtautumaan alussa aineistoon omana kokonaisuutenaan, enkä lähtenyt teemoittelemaan sitä suoraan esimerkiksi teemahaastattelurungon tai tietyn teoreettisen mallin mukaan. Tutustuin aineistoon sillä periaatteella, että löydän siitä itsestään olennaisia teemoja, jotka eivät välttämättä muikaile haastattelussa tekemiäni kysymyksiä tai suoria vastauksia. Löytämistäni teemoista tein itselleni muistiinpanoja ja käsittekarttoja, joiden kautta hahmotin teemojen välisiä suhteita. Kävin aineistoa näin läpi useita kertoja, peilaten aiemmin tekemääni karttaa uuteen lukukertaan. Tätä vaihetta voisi verrata hermeneuttisen kehän kulkemiseen. (Laine 2010, 36.) Hermeneuttisella kehällä tarkoitetaan tutkijan jatkuvaa vuoropuhelua tutkimusaineiston kanssa. Tutkimusaineisto ei sinänsä sisällä vielä sellaisenaan tutkimustuloksia, vaan tutkijan tulee muodostaa siitä teoriaa käymällä aineiston kanssa keskustelua. Vasta tuon dialogin tuloksena syntyy uutta tietoa. Kehän kulkeminen on jatkuvaa liikettä aineiston ja oman tulkinnan välillä, jossa tutkijan oma ymmärrys jatkuvasti korjaantuu ja syventyy. Uusi ymmärrys voi kerääntyä aiemman ymmärryksen päälle, tai tarvittaessa korvata aiemman ymmärryksen.

Dialogin alkuvaiheessa tutkija tekee vielä välittömiä tulkintoja. Tämä välittömien tulkintojen tekeminen on alkanut monesti jo aineiston keräämisen vaiheessa. Uusilla kierroksilla aineiston maailmaan se alkaa näyttää erilaiselta, ja sieltä löytyy aktiivisen etsiminen tuloksena erilaisia asioita, kuin ensimmäisillä lukukerroilla. (Laine 2010, 36.) Analyysivaiheessa huomasi, että tietyt vastaukset tai kommentit olivat jääneet jo haastatteluvaiheesta hyvin mieleen, koska ajattelin niiden jo siinä vaiheessa olevan merkityksellisiä tutkimukseni kannalta. Toisaalta huomasi myös, että analyysini edetessä en välttämättä enää pitänytään olennaisimpina juuri niitä asioita, jotka haastatteluvaiheessa olivat jääneet päällimmäisiksi mieleen. Vasta analyysin edetessä vastaukset yhdistyivät laajempiin kokonaisuuksiin, ja saivat sitä kautta erilaisia merkityksiä. Tavoitteena on löytää todennäköisin ja uskottavin tulkinta siitä, mitä tutkittava on tarkoittanut.

Tutkijan omaksuma ihmis- tai tiedonkäsitys vaikuttaa aina hänen tekemiinsä tulkintoihin, ja siksi taustaolettamien tunnistaminen on tärkeää. Tutkijan oman perspektiivin kriittinen laajentaminen alkaa siitä, että hän ottaa etäisyyttä omiin ensimmäisiin tulkintoihin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkijan tulee tunnistaa oma esiyymmärryksensä ja asettaa se tietoisesti kyseenalaiseksi. Ensimmäisenä mieleen juolahtanut tulkinta on vain merkki siitä, että tutkija omaa saman elämämaailman ja ymmärtää samoja merkityksiä tutkittavan kanssa. Tämä on kuitenkin vasta alkuvaihe matkalla kohti toisen ”toiseutta”, eli tutkimuksen kohteena olevaa toisen omaa, erityislaatuista suhdetta jo-

honkin asiaan. Tutkijan omista ennakkoluuloista irtaantuminen on edellytys toisen elämissä maailman ymmärtämiselle ja tulkinnalle. (Laine 2010, 34–35.) Koska olen itsekin tehnyt sosiaalityötä aikuisten parissa vuosien ajan, monet tutkimuksessani haastatteleminen sosiaalityöntekijöiden kuvaamista tilanteista tuntuivat tutuilta. Toisaalta tämä yhteinen kokemusmaailma auttoi minua ymmärtämään heidän kertomaansa hyvin, mutta toisaalta se asetti minut haastavaan tilanteeseen juuri omien taustaolettamuksien tunnistamisen suhteen. Monet taustaolettamat voivat olla niin syvällä alitajunnassa, että niiden tiedostaminen on mahdotonta. Olenkin pyrkinyt tietoisesti ottamaan analyysini teemoja tarkastelun alle kysyen aineistolta ’millä muulla tavoin tämän voisi tulkita’. Vaikka tiedon objektiivisuus on aina relatiivista, on silti tärkeää pitää kiinni tiedon objektiivisuuden vaatimuksesta. Objektiivisuuden ylläpitämiseen kuuluu riittävän selkeään ja monipuoliseen analyysiin perustuva tietoisuus tiedon ehdoista ja ennako-oletuksien rooleista. (Aaltola 1992, 25.)

Omaa analyysia raportoidessani tein valinnan, että kirjoitin ensin oman analyysini, ja vasta sen jälkeen aloin tuoda mukaan aiempia tutkimuksia ja teoriaa vuoropuheluun omien tulosteni kanssa. En tietoisesti etsinyt analyysilleni viitekehystä aiemmasta teoriasta, vaan luotin siihen, että saan aineistosta itsestään koottua teemat, joista on nähtävillä kokonaisilmiön merkitysrakenteita. (ks. Laine 2010, 35–36.)

Analyysissä aineisto jaotellaan erillisiin merkityskokonaisuuksiin. Tutkimuksen viimeisen vaiheen tavoite on kuitenkin luoda kokonaiskuva tutkittavasta ilmiöstä eli yhdistää erilliset merkityskokonaisuudet. Ne eivät todellisuudessa ole erillisiä, vaan niiden välillä on sidoksia ja niillä on omat suhteensa merkitysten kokonaisverkostossa. Fenomenologia tarkoittaa ilmiön olemuksellisen merkitysrakenteen selvittämistä. Merkityskokonaisuuksien välisten suhteiden selvittäminen antaa lopullisen kuvan ilmiöstä. Teemoja tulisi raportointivaiheessa käsitellä mahdollisimman laaja-alaisesti, että tutkimuksen kohteesta muodostuisi lukijalle jäsennelty kokonaisuus. Analysoinnin tavoitteena on siis löytää aineistosta ydinkategoriat, joiden varaan muu analyysi rakentuu. Jotkut ilmiön aspekteista voivat olla olennaisempia kuin toiset. Tutkimus on onnistunut, jos se auttaa lukijaansa näkemään ilmiön aikaisempaa selkeämmin ja monipuolisemmin. Fenomenologisen tutkimuksen tarpeena on lisätä ymmärrystä jostain inhimillisen elämän ilmiöstä. Tutkimuksen tarpeella voi olla myös joku tärkeä tehtävä inhimillisen todellisuuden ongelmien selvittämisessä ja muuttamisessa. Yleensä inhimillisen elämän aluetta tutkitaan siksi, että siihen liittyy kehittämistarpeita. Toiminnan tietoinen muuttaminen ja kehittä-

minen edellyttävät voimassa olevien toimintatapojen merkityskehyksen ymmärtämistä. (Laine 2010, 43–45; Kiviniemi 2007, 80.)

Tutkimuksessani pyrin ennen varsinaista tulosten raportointia kokoamaan analyysini perusteella jonkinlaista kokonaiskuvaa aikuissosiaalityöstä niiden käsitysten varassa, mitä sosiaalityöntekijät toivat haastatteluissa esille. Kaikenkattavaa esitystä aikuissosiaalityöstä on mahdotonta luoda yhden tutkielman puitteissa, mutta koin kuitenkin tärkeäksi hahmottaa esille tulleiden käsitysten suhteita toisiinsa niin, että kuva olisi mahdollisimman kokonainen omien tutkimuskysymysteni näkökulmasta tarkastellen. Päädyin jäsentämään tutkimustuloksiani erittelemällä aikuissosiaalityön sisältöihin liittyvät teemat yhdeksi tulosluvuksi. Aikuissosiaalityön rooleista palvelujärjestelmässä sen sijaan nostan esille analyysini perusteella kaksi eri näkökulmaa; sosiaalityöntekijöiden omasta ammatillisesta näkökulmasta kumpuavat käsitykset sekä muiden toimijoiden odotusten kautta jäsentyvät käsitykset.

4.4. Tutkimuksen eettiset näkökulmat

Tutkimuksen eettiset kysymykset saavat tänä päivänä osakseen paljon huomiota, eikä syyttä. Usein eettisyys liitetään erityisesti sensitiivisiin aiheisiin ja varsinkin aineiston keräämisen sekä analysoinnin kysymyksiin. Oman tutkimustyöni myötä olen ymmärtänyt, että eettisyys on paljon kokonaisvaltaisempi asia, kuin pelkät tutkimuksen konkreettiseen toteuttamiseen liittyvät yksityiskohdat. Anneli Pohjola (2007, 12) on mielestäni kiteyttänyt tutkimusetiikasta hyvin perusajatuksen kirjoittaessaan eettisyyden olevan koko tutkimuksen läpäisevän periaatteen, joka on läsnä jokaisessa tutkijan tekemisessä valinnassa. Kyse ei siis ole vain tietyistä tutkimuksen osioista, vaan koko prosessin mukana kulkevasta ajatuksesta aina aihevalinnasta tulosten julkistamiseen ja niiden vaikutusten arviointiin saakka. Eettisiä kysymyksiä tulee siis arvioida jo etukäteen ennen tutkimukseen ryhtymistä ja päivittää valintoja ja niiden perusteluja aina prosessin myötä eteen tulevien uusien kysymysten myötä. (ks. myös Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22.)

Varsinkin sosiaalitieteissä on tärkeää pohtia eettisiä kysymyksiä läpi koko tutkimusprosessin. Lähtökohtaisesti on perusteltava, miksi, miten ja mitä tutkitaan, mihin tietoa käytetään ja mitä ovat sen seuraukset. Omassa tutkimuksessani eräs keskeinen eettinen ky-

symys kietoutuu tutkijan paikkaan tutkimuksen teossa. Tämä tiedon hankkimisen etiikkaan liittyvä kysymys tarkastelee tutkijan suhdetta tiedon kohteeseen, tutkimusjoukkoon sekä aineiston hankinnan eri vaiheisiin. (Pohjola 2007, 14, 17–19.) Koska aikuissosiaalityö on sosiaalityön osa-alueena minulle entuudestaan tuttu, jouduin miettimään paljon omaa asemaani tutkijana. Pysin tiedostamaan omat ennakko-oletukseni aiheesta, ja koetelemaan niitä tutkimusprosessin eri vaiheissa. Aineiston hankkimisen aikana mietin aineiston kokoa ja sen riittävyttä. Mietin myös sitä, minkä verran olen tutkijana itse vaikuttanut siihen, minkälaista tietoa haastattelemani sosiaalityöntekijät tuottavat. Tutkimus ei ole vain teknistä ulkopuolista toimintaa, vaan tutkijan oman ajattelun kautta suodattuvaa. Siksi omien arvojen, asenteiden ja oletuksien tiedostaminen ja arvioiminen on tarpeellista. (Pohjola 2007, 23.) Jotta tutkimukseni eettiset kysymykset olisivat myös lukijoiden arvioitavissa, pyrin kirjaamaan pohdintojani auki tutkimusraporttiin. Esimerkiksi aineiston kokoa pohtiessani uskalsin jättäytyä suhteellisen pienen aineiston varaan, koska analyysia tehdessäni koin, että aineisto jo tässä laajuudessaan tuotti relevanttia tietoa tutkittavasta ilmiöstä. (ks. Clarkeburn & Mustajoki 2007, 70–71.)

Omassa tutkimuksessani en kokenut ongelmalliseksi varsinaisesti aiheen sensitiivisyyteen liittyviä kysymyksiä, mutta halusin silti kiinnittää huomiota haastattelemani sosiaalityöntekijöiden anonymiteettiin. (ks. Mäkinen 2006, 114.) Tiedotin heille jo ennen haastattelujen tekemistä, että heidän henkilöllisyytensä, taustaorganisaationsa tai sen sijaintipaikkakunta eivät tule tutkimusprosessin aikana julki. Varsinkin sosiaalityöissä tutkimuksen kohde on yleensä ilmiö, eivätkä tietoa välittävät henkilöt (Pohjola 2007, 21.), joten raportoinnissakin koen olevan tärkeämpää keskittyä ilmiön jäsentämiseen kuin haastateltavien taustatietojen kuvaamiseen. Tutkimusluvut pyysin etukäteen kirjallisesti haastateltujen taustaorganisaatioilta.

Sosiaalitutkimukselle on luonteenomaista, että siinä mukana olevat ihmiset, niin tutkijat kuin informantitkin ovat ihmisiä. Tutkimuksessa tulee siis huolehtia osallisten kunnioittamisesta kaikissa prosessin vaiheissa. Tutkimuksen eettisiin kysymyksiin kuuluu pohtia muun muassa, tuottaako tutkimus lisätietoa heidän olosuhteistaan ja onko tutkimuksesta jotain hyötyä sille ryhmälle, ketä osallistujat edustavat tutkimuksessa. Pohjola (2007, 19) pohtii myös tutkimuksen aineiston lähteenä olevien ihmisten roolia. Usein heitä käsitellään tutkimuksen kohteina, vaikka he voisivat olla myös tutkijan valitsemasta näkökulmasta riippuen myös keskeisiä tiedontuottajia, analysoijia ja arvioijia. Vaikka omassa tutkimuksessani keskeisin analysointi jäi tutkijan omaksi tehtäväksi, huomasin

haastatteluaineistoa käsitellessäni, että myös haastatellut itse tuottivat jo haastattelun aikana jonkinlaista reflektiivistä pohdintaa omista käsityksistään.

5 Aikuissosiaalityön moninainen sisältö

5.1 Määrittelemisen haasteellisuus

Aikuissosiaalityö on niin monitasoista ja laaja-alaista toimintaa, että sen määrittelemisen on haastavaa jopa alan ammattilaisille itselleen. Aikuissosiaalityön käsitteen epämääräisyys ja sen kirjava käyttö on tullut esille myös Leila Kankaisen (2012, 49) lisen-siaattitutkimuksessa. Yksiselitteistä ja kattavaa vastausta työn sisältöä koskevaan kysymykseen on vaikea antaa.

”Se on jännä, että kun ihmiset kysyy, että mitä te teette siellä, teettekö te sitä toimeentulotukea, niin sitä itekin joutuu miettimään, että mitä minä siellä oikeen teen. Että on aika terapeutista laatia tämmöstä listaa tekemisistään. Jotenkin sitä menee aina ihan hämilleen, että mitä sitä oikeastaan sitten tekeekään.” (sostt 2)

”–Ja sitten ei osaa sanoa mitään, ja jää semmonen kuva sille toiselle, ettei se tee siellä mitään!”(sostt 2)

Sosiaalityöntekijät itse käsittävät aikuissosiaalityön hyvin kompleksisena käsitteenä, joka voi pitää sisällään hyvinkin erilaisia toisiinsa kietoutuvia ulottuvuuksia. On kuitenkin todettu, että sosiaalityöntekijät, jotka tekevät aikuissosiaalityötä pääsääntöisenä työnä, näkevät aikuissosiaalityön käsitteellisen sisällön selkeämmin kuin yhdennettyä sosiaalityötä tekevät. (Väisänen & Hämäläinen 2008b, 91.) Aikuissosiaalityön elementit ja prosessit jäsentyvät monilla eri tasoilla, ja niiden kokonaisvaltainen kuvaaminen on haastavaa. Sosiaalityöntekijän puheesta on nähtävissä, että määrittelemisen vaikeus on toisinaan kiusallistakin, koska se voi johtaa ulkopuolisen silmissä vääristyneeseen kuvaan työstä. Koska riittävän kuvaavia ja monipuolisia vastauksia koskien työn sisällöstä on vaikea antaa, määritelmät jäävät usein hyvin yleiselle tasolle.

”No kyllähän se aikuissosiaalityön rooli on tuottaa hyviä palveluja kuntalaisille” (sostt 4)

Aikuissosiaalityön määrittäminen sosiaalityöntekijän näkökulmasta yhdeksi sosiaalihuollon palveluksi, jonka tavoite on palvella kuntalaisia mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Aikuissosiaalityö voidaan tarkentaa sosiaalihuollon kentällä tarveharkintaiseksi palveluksi (Juhila 2008a, 20) koska asiakkuus aikuissosiaalityössä alkaa vasta jonkin elämäntilanteessa vastaantulevan ongelman myötä. Kyseessä ei siis ole tässä mielessä universaali kaikkia kansalaisia tasapuolisesta huomioiva sosiaalipalvelu, vaan aikuisväestön erityistilanteisiin, kuten asunnottomuuteen tai köyhyyteen liittyvä palvelu. Hyvän

palvelun käsite on kuitenkin laeva, eikä sellaisenaan avaa aikuissosiaalityötä sisällöllisesti. Kunnallisen palveluntuotannon näkökulmasta keskeisiä palveluun liittyviä asioita ja tavoitteita on yleensä määritelty toimintasuunnitelmissa.

”Mitä siinä sanottiin muuten niistä tavoitteista tuossa toimintasuunnitelmassa, minäpä luen tästä huvikseen ääneen, kun tää on niin lyhyt. Hyvä arki kodissa ja omassa lähiyhteisössä. Niin, sehän on yks semmonen hyvä, koko tulosalueen tavoite. Tulosalueen tehtävä on osaltaan tuottaa laadukkaita palveluita aikuisen tai ikääntyneen henkilön tarpeeseen päivittäisen pärjäämisen tueksi. Tähän se on se perustavoite. Tässä on nämä perustavoitteet ihan hyvin. Arvot ja eettisen periaatteet, työtä ohjaa ihmisen kunnioittaminen, luottamus, turvallisuus, oikeudenmukaisuus, osallisuus ja kumppanuus. Näitähän me ollaan tässä käyty läpi.” (sostt 4)

Sosiaalityöntekijän poimimat otteet oman tulosalueen toimintasuunnitelmasta korostavat asiakkaan päivittäistä pärjäämistä omassa elinympäristössään. Vaikka tavoitteet on määritelty yleisellä tasolla, niistä välittyy aikuissosiaalityön keskeisiä ulottuvuuksia. Aikuissosiaalityön tavoitteita pyritään saavuttamaan luomalla toimivia toimintamalleja asiakkaiden jokapäiväiseen arkeen. Työ rakentuu asiakkaan omista lähtökohdista käsin, hänen omasta suhteestaan elinympäristöönsä. Aikuissosiaalityön työntekijälähtöisissä määrittelyissä korostuukin rakenteellisen ja yhteisösosiaalityön sijaan enemmän yksilölähtöinen työ (ks. Juhila 2008a, 17; Kankainen 2012, 49.) Koska asiakkaiden elämäntilanteet ja elinympäristön rakenteet vaihtelevat, kovin yksityiskohtaisia määritelmiä aikuissosiaalityön sisällöstä on mahdotonta antaa. Työn sisältö määräytyy aina tilanteen mukaan. Kunnallisessa organisaatiossa sosiaalityöllä on itsenäinen ammatillinen asema, jossa sosiaalityöntekijät itse voivat vaikuttaa työn toteuttamisen tapoihin ja muokata ammatillisen prosessin reunaehdoja paikallisten vaatimusten mukaisiksi. (Niskala 2008, 66–67.)

”Ja niinhän se onkin, mitä se työ pitää sisällään, sen voi käsittää miten vaan. Ja varmaan työntekijät itsekin voi käsittää sen monella tavalla. Vielä palaisin näihin reunaehdoin ja puitteisiin, kyllähän se on aika paljon siitä kiinni, miten se työ määritellään. Sehän voi tulla tuolta tosi korkealta, mitä on strategiat ja muuta, mutta sitä voi itekin voitteita, miten työskennellä.” (sostt 3)

Aikuissosiaalityö todentuu monella eri tasolla. Muiden sosiaalipalvelujen tavoin myös aikuissosiaalityölle on asetettu yhteiskunnallisella tasolla tavoitteita, joiden toteutuminen riippuu yksilötasolla toteutetusta työstä. Organisaation ja yhteiskunnan tasolla määritellyt tavoitteet ovat yleensä kirjattu pitkän aikavälin suunnitelmiksi, kun taas yksilötasolla tavoitteet voivat olla hyvin pieniä ja tarkasti yksilöityjä. Vaikka puhutaankin samasta aihekokonaisuudesta, työn sisällölliset määritelmät riippuvat myös siitä, tehdäänkö niitä asiakas- vai viranomaisnäkökulmasta.

”Se vähän riippuu tilanteesta, missä se kysymys tulee. Onko se viranomaistasolla vai asiakastasolla. – Kyllä meidän pitää keskittää ajatukset enemmän siihen mikä se fokus on, millä me ollaan liikkeellä. Miten me palvellaan kuntalaisia. Ei tuohon sun kysymykseen voi silleen yksiselitteisesti vastata, koska se riippuu siitä kuka kysyy, missä puhutaan, mitä puhutaan.” (sostt 4)

Eräs sosiaalityöntekijöistä pohtii, voisiko kysymykseen sosiaalityön sisällöstä hakea tukea vertaamalla sitä esimerkiksi terveydenhuollon ammatilliseen työhön.

”Voihan sitä sanoa, että tekee sosiaalityötä. Jos joku lääkäri sanoo, että hoidan potilaita, niin täällä voi sanoa, että minä teen sosiaalityötä.” (sostt 3)

Vaikka sosiaalityön sisältö jää vertauksesta huolimatta avautumatta tarkemmin, kiinnitän huomiota puheessa esiin tulleeseen, sinänsä selkeään ilmaisuun ”teen sosiaalityötä”. Lääkärin hoitava työ kohdentuu potilaaseen, mutta sosiaalityöntekijän tekemän sosiaalityön kohde jää toteamuksessa tarkentumatta. Sosiaalityön ammattilaisella itsellään voi olla käsitys siitä, että hänen tekemänsä työ kohdentuu asiakasta laajempaan kokonaisuuteen, koko hänen elinympäristöönsä, (vrt. esim. Kankainen 2012, 53) mutta ulkopuolinen ei välttämättä tätä työn kohdetta tunnista. Terveystuon perustyötä voi myös kuvata ymmärrettävästi yhdellä teosnalla ”hoitaa”, mutta sosiaalityössä vastaavanlaisista selittävää ilmaisua on vaikea löytää, koska työ pitää sisällään niin monenlaista toimintaa (ks. myös Kemppainen ym. 2010, 88.) Kysymys sosiaalityön kohteesta on ikiaikainen, koska näkökulmasta riippuen asiakkaiden ongelmia voidaan tarkastella niin henkilökohtaisina vastoinikäymisinä kuin yhteiskunnallisina ongelminakin. (Raunio 2009, 70.) Aikuissosiaalityön sisällön määrittelyn haastavuus yksittäiselle käytännön työntekijälle voi osittain johtua siitä, että monille taustaorganisaatioillekin aikuissosiaalityön tavoitteet ja sisältö ovat vaikeasti kuvailtavissa. Eräs sosiaalityöntekijöistä kertoo, mitä aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän tehtävästä hänelle kerrottiin hänen työnsä alkutaipaleella:

”Mä sanon kyllä suoraan, ettei hirveästi kerrottu. Että enempi just tätä, että silloin kun kyselin, että teidänkö perustoimeentulotukipäätöksiä ja muuta, niin esimies sano että ehkäisevän ja täydentävän tuen päätöksiä teidän. Ja mitähän me tuota... ehkä siinä enemmän organisaatiota käytiin läpi, että ketä täällä oikein on, on sihteerit jotka hoitaa perustoimeentulotuen, että ei siitä oikeastaan jäänyt semmosta kuvaa, että vähän olin että tuun vähän niinku kattomaan. Koska ei ollu mitään selkeitä ennako-oletusta eikä ennakkokuvaa. Sitten ehkä näistä yhteistyötahoista oli puhetta, että miten täällä nämä palvelut on järjestetty” (sostt 5)

Sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta, jolloin hän tuli uutena työntekijänä sosiaalitoimistoon. Hänelle on jaettu tietoa organisaation rakenteista ja yhteistyötahoista sekä tulevaa omaa työtä sivuavista palveluista, mutta varsinainen sosiaalityöntekijän tehtäväkuvaus

on jäänyt varsin epämääräiseksi. Sosiaalityöntekijän tehtävää on määritelty ikään kuin ulkoa käsin, kuvailemalla sitä ympäristöä, jossa työtä tehdään. Varsinaiset tavoitteet, toimintatavat ja käytännöt ovat jääneet uudelle työntekijälle nähtäväksi vasta työkokemuksen myötä. Konkreettista tarttumapintaa arjen työhön on haettu toimeentulotukityön kautta. Myös toisella haastatelluista sosiaalityöntekijöistä on kokemusta siitä, että organisaation ylemmän tason tavoitteet eivät ole tulleet esille käytännön työntekijätasolla.

”Kaupunki määrittelee ainakin taloudelliset tavoitteet aika pitkälti. Mutta mä en oikeasti ees tiää mitkä meillä on, onko siellä organisaatiossa jotkut tavoitteet olemassa jossain kirjattuna. En sitä oikeasti tiää. Tietenkin meillä on omat tavoitteet täällä, että saataisiin asiakkaan tilanteita eteenpäin ja parannettua ihmisten elämänlaatua, se on se meidän oma tavoite, mutta mä en tiää mitä siellä niinku muuten. Kaupungilla on ne euromääräiset tavoitteet varmaan, että budjetissa pitäis pysyä eikä saisi ylittää määrärahoja, että tuntuu että sitä se just on, sitä taistelua niitten eurojen kans ja sitten asiakkaitten tilanteisiin pitäis kuitenkin saada parannusta, sitä kaksintaistelua, raha vastaan inhimillinen tilanne.” (sostt1)

Oman työn kontekstointi osaksi laajempaa kokonaisuutta on jäänyt haastatellun sosiaalityöntekijän kertoman mukaan työntekijän omalle vastuulle. Käytännön työssä keskitytään asiakastasolla asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen ja inhimillisten tilanteiden helpottamiseen. Tavoitteita odotetaan linjattavan esimiehen ja hallinnon toimesta, mutta tiedottaminen on jäänyt toisinaan puutteelliseksi. Näin ollen organisaatiotasolla asetetut tavoitteet eivät aina heijastu linjauksina asiakastasolla tehtävään sosiaalityöhön. Katri Vatajan ja Ilse Julkusen (2004, 3) mukaan sosiaalityö on viimeaikoina muuttunut sisällöltään yhä haastavammaksi, mutta työn organisointi ei ole kehittynyt samassa tahdissa. Organisatoriset tekijät ja johtaminen vaikuttavat olennaisesti siihen, miten sosiaalityöntekijän on mahdollista suunnitella omaa työtään.

”Kun sä oot tullu kuitenkin aika vasta tähän, niin jos puhutaan aikuissosiaalityön visiosta ja toimintasuunnitelmista, onko sulle kirkastunut ne päämäärät ja tavoitteet?”

”Tosi vähän. Just nyt on esimies niitä selvittänyt. Se just kertoi, että joka vuodelle laaditaan tämmönen toimintasuunnitelma, ja mitä nyt on noussu tälle vuodelle keskeisiä asioita, niin sieltä on noussu kolme semmosta keskeistä suuntaviivaa. Eli nuoret, et niihin keskityttäisiin eritoten, sitten työikäisen väestön aktivoiminen ja se että he pysyis työ-kuntoisina. Ja sitten on myös tää huollollinen sosiaalityö. Että yritetään heitäkin, jotka eivät kiinnity työelämään, pitää kiinni tässä elämässä. Eli aika paljonhan ne on sieltä ylhäältäpäin laadittu, esimiestyönä ne tavoitteet. Mutta hirveen vähän niistä meille puhutaan. Että jotenkin se tiedon kulku ontuu, ei nämä mulle ainakaan ollu mitenkään selkeät, nämä ylemmät tavoitteet, organisaation tavoitteet ” (sostt 5)

Aikuissosiaalityön sisältö määräytyy osittain myös paikallisesti. Asiakkuuksien taustatekijät, sosiaalisten ongelmien laatu, elinympäristön ominaisuudet ja paikalliset palvelut

ovat merkittäviä osatekijöitä toteutettavan aikuissosiaalityön kokonaisuudessa. Monissa kuntaorganisaatioissa on viime vuosina toteutettu liitoksia tai erilaisia yhteistoimintamalleja, joiden seurauksena palveluja on alettu tuottaa uudella tavalla. Myös kuntaorganisaation koko vaikuttaa aikuissosiaalityön resursointiin, mikä vaikuttaa osaltaan työkäytännöissä. Närhi ja muut (2009, 95) ovat omassa aikuissosiaalityön kehittämisraportissaan pohtineet kuntakohtaisia eroja esimerkiksi johtamiskäytäntöjen ja sosiaalityöhön organisaatiolta saadun tuen suhteen. Varsinkin isompien, kaupunkimaisten kuntien sosiaalityöntekijät kokivat organisaatiolta ja johdolta saamansa tuen ja tiedotuksen olevan osin puutteellista, kun taas pienillä paikkakunnilla yhteistyökäytännöt ja tuen saaminen sujuivat paremmin.

”Ei näistä oikein pysty tekemään kaikkien kuntayhtymän kuntien välillä semmosta, että kaikissa kunnissa vois olla samalla tavalla, kun kaikki on niin erilaisia kuntia. Pienissä kunnissa on yksi sosiaalityöntekijä eikä ohjaajaa ollenkaan, jossain voi olla yksi sosiaalityöntekijä ja yksi ohjaaja, ja kaupungissa on useampi sosiaalityöntekijä ja vielä ohjaajakin, ja muutenkin siellä menee vähän niinku eri tavalla. Ja tietenkin paikkakunnat on erilaisia, asiakasrakenteet ja työttömyysrakenteet, eri verran työttömiä ja erilaiset työpaikat minne työllistää ja mahdollisuudet ylipäättään. Et ei oikeastaan voi tehdä sellasta linjaa, että meillä täällä kuntayhtymässä menee aina aikuissosiaalityö näin ja ohjautuu näin, ei niin voi sanoa, se on kuitenkin paikkakuntakohtanen.” (sostt1)

Myös Raija Väisänen ja Juha Hämäläinen (2008c, 90) ovat todenneet, että aikuissosiaalityön toimintatavat ovat erilaisia kuntien koon, palvelun organisointimallin ja ammattirakenteen osalta, mutta työssä on siitä huolimatta samankaltaisuutta, joka perustuu työn lakisääteiselle tehtävänasettelulle sekä tiiviiseen yhteyteen kuntaorganisaation yleisen toimintakulttuurin kanssa.

5.2 Käytännön työn elementit

Vaikka yksiselitteistä aikuissosiaalityön määritelmään on vaikea antaa, ja sisältöön vaikuttavat monet eri tekijät, aikuissosiaalityön käytännön työn kokonaisuus koostuu haastattelimieni sosiaalityöntekijöiden mukaan varsin yhtenevistä elementeistä. Kunnan sosiaalitoimistossa työskentelevän aikuissosiaalityön työajasta suuren osa vie asiakastyö. Vaikka asiakastyö tuodaan työntekijöiden toimesta esille keskeisimpänä työn tekemisen osa-alueena, käytännössä monissa selvityksissä on todettu, että suurin osa käytetystä työajasta on kulunut muuhun kuin välittömään asiakastyöhön. (esim. Kempainen

ym 2010, 124; Talvensola ym. 2008, 56–57.) Asiakastyöhön läheisesti liitoksissa on asiakastyön *dokumentointi*, joka usein liittyy varsinaiseen asiakastyöhön ja jonka merkitystä on viime aikoina korostettu sosiaalityön suunnitelmallisuuteen tähtäävissä yrityksissä. (Talvensola ym. 2008, 34.)

”Työviikko sisältää paljon sitä asiakastyötä. Ja sitten mä pyrin aika heti kun asiakas on käynyt, niin kirjaamaan sen käynnin. Meillähän nykyään nämä asiakaskirjaukset kirjataan, siis tää on ihan uus juttu, kirjataan ne ohjelmaan aikuis- ja perhetyön alle kohtaan sosiaalinen kuntoutus. Eli tällä tavalla saadaan sitä meidänkin työtä näkyväksi. Jos ne tekstit on siellä toimeentuloturvan alla, ei pystytä ikinä tilastoimaan paljonko meillä niitä asiakkaita on ja minkälaista työtä me tehdään.” (sostt5)

Erilaisten tilastojen ja raportointien mahdollistaminen huolellisen dokumentoinnin kautta kuuluu jokapäiväiseen työhön. Tyypillisiä kunnallisessa sosiaalitoimistossa lähes päivittäin tuotettavia asiakirjoja ovat päätökset, selvitykset asiakkaan tilanteesta sekä erilaiset muistiinpanot. Myös lausuntoja, kokousmuistioita, suunnitelmia ja toiminnasta kertovia raportteja tuotetaan entistä enemmän. Systemaattinen tietojen kerääminen ja tallentaminen on tärkeää, koska käytännön työstä kumpuavaa tietoa käytetään perusteluna hallinnollisessa ja poliittisessa päätöksenteossa. Sillä tehdään työtä myös näkyväksi. (Talvensola ym. 2008, 36.) Dokumentoinnin tarpeellisuudesta tuli ilmi haastateltavien keskuudessa erilaisia käsityksiä. Toisaalta sitä pidetään tärkeänä, koska sitä kautta saadaan näyttöä työstä ja esimerkiksi asiakkaiden tilanteen muutoksista, mutta toisaalta alati tarkentuvat kirjaamiskäytännöt tuntuvat työläiltä ja turhauttaviltakin.

”Ihan semmosta näkymätöntä paperityötä, joka ei missään näy, sitä hyvin paljon. Minun näkökulmasta. Kaiken maailman paperityötä, paperinpyöritystä.” (sostt 1)

Aikuissosiaalityötä tehdään entistä enemmän *moniammatillisissa verkostoissa* ja toimintaympäristöissä. Omassa lähityöyksikössä työskentelee usein sosiaalityöntekijöiden rinnalla etuuskäsittelijöitä sekä sosiaaliohjaajia. Muina läheisesti omaan työhön liittyvinä palvelutahoina sosiaalityöntekijät mainitsevat mm. asumispalvelut, päihdehuollon, mielenterveyspalvelut, velkaneuvonnan, työ- ja elinkeinotoimistot, työvoiman palvelukeskukset, maahanmuuttopalvelut, seurakunnan sekä erilaiset hankkeet. Esimerkiksi näiden tahojen kanssa aikuissosiaalityössä tehdään moniammatillista työtä erilaisissa kokoonpanoissa. (ks. Juhila 2008a, 36–42.) Yhteistyötä tehdään niin viranomaistasolla kuin varsinaisissa asiakastilanteissakin. Asiakastilanteita voidaan selvittää myös laajemmissa verkostoissa, joissa usein on tarpeenmukaisten viranomaistahojen lisäksi myös asiakkaan muita läheisiä mukana. Viime vuosina aikuissosiaalityön asema on alkanut eriytyä entistä enemmän toimeentulotukityöstä, ja tässä yhteydessä on tapahtunut myös muutosta niin sanotun toimistotyön ja jalkautuvan työn suhteen:

”Mä en tiä lukeeko se siellä papereissa, mutta musta itestä tuntuu, että ainakin pitäis tehdä ja oletetaan ja toivotaan, että täällä tehtäs vielä enemmän verkostotyötä eri yhteistyötajojen kanssa. Ja sitä jalkautuvaa työtä meiltä odotetaan yhä enenevässä määrin.” (sostt 1)

”Semmoseen (jalkautuvaan työhön) ei oo kyllä ollu oikein aikaa. Tai en mä tiä onko se yksistään siitä ajasta kiinni, että semmosta kulttuuria ei oo oikein luotu. Paljonhan se tietenkkin lähtee siitä, miten ite toimii.” (sostt5)

Vaikka suunta on ollut selvillä, käytännössä muutos toimistokeskeisestä työstä kohti lähelle asiakkaita jalkautuvaa työtä on ollut hidasta. Yhä edelleen aikuissosiaalityössä elää vahva perinne byrokraatiatyöstä (Sipilä 1996, 213–230), jota toteutetaan virastoissa keskittyen asiakkaan tosiasiallisen elämäntilanteen sijaan hänen asiakirjoihinsa. Organisaatioissa aiemmin opittu vahva toimintakulttuuri on nähtävillä edelleen, vaikka työn sisällössä olisi tapahtunutkin jo muutoksia. Sosiaalityöntekijöiden puheista kuultaa läpi, että he ovat sisäistäneet tarpeen työskentelymallista, joka veisi heitä lähemmäs asiakkaiden arkea, mutta tämä toimintamalli ei ole vielä päässyt käytännön tasolle. Asiakkaiden kotiin, arkeen ja omaan toimintaympäristöön jalkautuva työ liitetään sosiaalihuollon kentällä edelleen enemmän lapsiperheiden palveluihin kuin aikuissosiaalityöhön. (Kemppainen ym. 2010, 113–114.)

Sosiaalityöntekijät osallistuvat usein omassa organisaatiossaan vahvasti niin oman työn, tulosalueen kuin laajempienkin kokonaisuuksien *kehittämistyöhön*. Tämä edellyttää heiltä *tiedon tuottamista* ja välittämistä asiakastyön kautta ilmi tulevista asioista eteenpäin ylemmille hallinnon tasoille. Esim. Närhen ja muiden (2009, 97) tekemästä selvityksestä poiketen omassa tutkimuksessani haastatellut sosiaalityöntekijät kokivat heidän näkemyksillään ja tuottamallaan tiedolla olevan merkitystä päättäjätasolla.

”En tiä vaikuttamisesta, mutta kyllä sillä (sosiaalityöntekijän tuottamalla) tiedolla on varmaan merkitystä. Kun tätä työtä on ite tehny jo kymmenen vuotta, ja on tässä ite niin sisällä ja tietää, minkälaisia ne meidän asiakkaat ja ongelmat on, ja saako niihin apua vai ei. Niin jotenkin niinkun tietää tän kuvion että näihän tää menee, mutta että jollain kaupunginjohtajalla voi olla ihan erilainen käsitys siitä, minkälaisia ne meidän asiakkaat on. He voi jossain tuolla johtotasolla luulla, että no, ne vaan nyt jotenkin hirmu helposti, että ne on korkeasti koulutettuja asiakkaita, että hakis vaan töitä ja pääsis töihin, että ei ne niinkun välttämättä nää minkälaisia ongelmia siellä taustalla on. Eikä meillä oo mitään palveluja niille, ei me voida tehdä mitään ihmeitä asiakkaan kanssa välttämättä. Et kyllä se varmaan ainakin realisoituu se tilanne, kun niistä asioista puhuu.” (sostt 1)

Sosiaalityöntekijät jakavat pääosin käsityksen, että sosiaalityöntekijän näkemyksiä ja heidän tuottamaansa tietoa tarvitaan ja arvostetaan erilaisissa työryhmissä ja päätöksentekuelimissä. Yksi sosiaalityöntekijöistä kuvaakin sosiaalityön tiedotusväyliä toimivik-

si vertikaalisuunnassa organisaatiossa alhaalta ylöspäin, mutta käytännön asiakastyössä mukana olevien yhteistyötahojen kanssa tiedonkulku on ontuvampaa:

”Kyllä päättäjätason työryhmissä arvostetaan sosiaalityöntekijän näkemystä. Kaikenmaailman strategioissa on ollu täältä sosiaalityöntekijöitä ja sillä tasolla, mutta ehkä just näitten verkostojen kanssa se on edelleen pitkässä juoksussa tämä, että mitä se sosiaalityö on.” (sostt 3)

Rinnakkaisten sidosryhmien välillä ei ole sosiaalityöntekijän mukaan löytynyt tehokkaita tapoja välittää tietoa aikuissosiaalityöstä, koska verkostoissa edelleen esiintyy epäselvyyttä työn sisällöistä, tavoitteista ja toimintatavoista. Tämä ristiriita voi selittyä sillä, että usein organisaation eri tasoille vietävä tieto koskee esimerkiksi asiakkaiden määriä, elämäntilanteita, eri sosiaalisten ilmiöiden tai ongelmien esiintymistä tai muuta helpommin mitattavissa tietoa. Yhteistyötahot kaipaavat enemmän aikuissosiaalityön työtapoihin ja keinoihin sekä prosesseihin liittyvää tietoa, ja sen määrittäminen on usein haastavaa.

5.3 Toimeentulotukityöstä suunnitelmalliseen asiakastyöhön

Aikuissosiaalityön sanotaan perustuvan toimeentulotukityön pohjalle (Filppa 2002). Vielä 1990-luvulla toimeentulotuen käsittely onkin ollut keskeinen aikuisväestön parissa tehdyn sosiaalityön sisältö. 1990-luvun lamavuosien ja sen seurausten vaikuttamana aikuissosiaalityötä on pyritty tietoisesti kehittämään eriyttynä toimeentulotukityöstä. Monessa kunnassa eriytyminen on kuitenkin vielä keskeneräistä. (esim. Närhi ym. 2009.)

”Ennen se painottui aika paljon siihen toimeentulotukeen, et se oli vaan sitä toimeentulotukea ja siihen liittyviä asioita. Vuosien kuluessa se on mennyt aika paljon suunnitelmalliseen työhön ja se toimeentulotuki on siirtynyt etuuskäsittelyyn niinkun aika lailla, lukuun ottamatta sitä harkinnanvaraista. Et tällä hetkellä toimeentulotuki on vaan yksytöväline, kun ennen se oli melkeen se koko työn sisältö.” (sostt 2)

Aikuissosiaalityön eriyttäminen toimeentulotukityöstä on ollut ehkä keskeisin aikuissosiaalityön kehittämisen kohde viimeisen vuosikymmenen aikana, mutta täysin irralleen toimeentulotukea ja aikuissosiaalityötä ei ole voitu saattaa. Tehtävien eriyttämistä kritisoidaan lähinnä siksi, että toimeentulotuki nähdään pelkän viimesijaisen taloudellisen turvan sijasta myös laaja-alaisempana itsenäisen selviytymisen tukena ja ihmisarvon

turvaajana. Sosiaalityö toimeentulotukea saavien asiakkaiden kanssa ei ole pelkästään etuuden laskennallista myöntämistä, vaan työllä on syvempää merkitystä yhteiskunnallisen eheyden ylläpitäjänä ja syrjäytymisen estäjänä. (Kankainen 2012, 19.)

Toimeentulotukityön eriyttäminen sosiaalityöstä on evästännyt kuntien sosiaalitoimistoja jakamaan perustehtäviään useammalle eri ammattiryhmälle. Sosiaalihuollon ammattiryhmien tehtävärakennesuosituksessakin (Sarvimäki & Siltaniemi 2007) on pyritty huomioimaan toimeentulotukityön jakautuminen eri ammattiryhmien välille tarkoituksenmukaisesti. Eri paikkakunnilla sosiaalihuollon työyksiköiden sisäisen ammattirakenteen vaihtelee ja muutokset etenevät eri tahdissa, joten erilaisia toimintatapoja on lähes yhtä paljon kuin työyksiköitäkin.

”Vastaako sosiaalityöntekijän arkinen työ sitä tehtyä tehtäväkuvausta?”

”Henkilökohtaisesti ajattelen, että tällä hetkellä se (arjen työ) alkaa olla lähellä sitä (tehtäväkuvausta), mutta tässä on aika paljon tapahtunut viimeisen kolmen vuoden aikana, sieltä on aika pitkä matka kuljettu tähän pisteeseen, missä nyt ollaan. Sekin varmaan vaihtelee aika paljon, että sitä prosessia on menty ja se vaihtelee työntekijöittäin, että missä ollaan menossa. Mikä on työnkuva ja miten tekee sitä työtä, se on kuitenkin aika paljon työntekijästä kiinni. Siinä uskossa olen, että aika samassa hengessä ollaan täällä kaikki ja samanlaiset tavoitteet on.” (sostt2)

Vaikka tehtävärakennesuosituksen myötä eri ammattiryhmien tehtäväkuvia on saatu selkeytettyä ja sosiaalityöntekijöiden työpanosta irrotettua entistä enemmän toimeentulotuen käsittelystä muuhun asiakastyöhön, toimeentulotukityö on edelleen vahvasti läsnä sosiaalityöntekijän arkityössä. (ks. Kankainen 2012, 53.)

”Lähinnä se on just se toimeentulotuki, mikä on se ainainen kiistakapula, että siitä kiistellään. Aina tulee se viesti, ettei pitäis käsitellä toimeentulotukea, että antakaa niitten olla siellä etuuskäsittelyssä ja keskittykää enemmän siihen sosiaalityöhön. Just niitten aksujen tekemiseen ja tämmöseen. Mutta käytännössä se ei toimi. Jos etuuskäsittelyssä on ruuhkaa, ja näyttää että ruuhkautuu kohta tosi pahasti, niin sitten on taas pakko, tulee taas vastaavasti sieltä johdolta viestiä, että no auttakaa nyt ja purkakaa niitä hakemuksia. Että on vähän ristiriitasta. Että ei tää työnkuva oo niinkun mitä hienosti paperilla lukee, ni ei tämä sitä täydellisesti oo enkä tiä voiko tämä ikinä ollakaan” (sostt1)

Toimeentulotuen keskeinen rooli sosiaalipalveluissa on myös lainsäädännöllisesti vahvalla pohjalla. Toimeentulotuen käsittelyajoille on määritelty toimeentulotukilaissa (30.12.1997/1412) selkeät määräajat, joiden toteutumista myös seurataan aluehallintovirastojen taholta. Jos toimeentulotuen käsittelyn määräajat uhkaavat ylittyä, sosiaalityöntekijöitä herkästi määrätään purkamaan hakemusjonoja, vaikka virallisesti heidän työtehtäviään olisikin linjattu tietoisesti erilleen toimeentulotukeen liittyvästä työstä. Toimeentulotukityön hallitseva rooli aikuissosiaalityön tehtävänmäärittelyssä on tullut esil-

le useissa eri aikuissosiaalityön käytäntöjä koskevissa selvityksissä. (esim. Närhi 2009, 91.) Vaikka pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät pitävät perustoimeentulotuen käsittelyn eriyttämistä positiivisena tekijänä omassa työssään, myös eriäviä näkökulmia asiaan löytyy.

”Tämä on semmonen mitä on paljon mietitty ja siinä on puolensa ja puolensa. Toisaalta se on tosi hyvä, että voi tehdä ite toimeentulotukipäätöksiä. Sehän toimii niin, että jos on vaikka joku tuloton alle 25-vuotias nuori millä menee tosi huonosti ja jota ei millään muulla keinoin saa tavoitettua niin yleensä se tulee toimeentulotuen takia tänne edes käymään. Sillä tavalla voi sitten koettaa rakentaa sitä asiakassuhdetta ja saada sen tulemaan ees sen toimeentulotuen varjolla. Et silleen se on sellanen väline saada se ihminen tänne. Sillä tavalla nään sen tosi hyvänä niinkun porkkanana, ja se voi poikia sitten muutakin. Et sitten jos aatellaan tilanne, että kaikki toimeentulotuki menis vaan etuuskäsittelyssä, niin monesti käy niin, että just ne ihmiset, joitten pitäis tulla varatuille ajoille, niin ne ei välttämättä tuu eli ne käy jättämässä sen hakemuksen jonnekin postilaatikkoon ja sitten niitä ei nää. Kun niille varataan aika pelkästään, että tuu vaan juttelemaan sun tilanteesta, niin ne ei tuu niille ajoille, eikä ne tuu työkkäriin varatuille ajoille. Paperit vaan ilmestyy laatikkoon, että käsittele toimeentulotuki, niin ei se mee musta silloin oikein hyvin. Että mieluummin ottaa vaikka sen perustoimeentulotuen, muutama minuutti menee kun sen tässä lätkäsee, että saa sen asiakkaan tulemaan ja juttelemaan ja selvittämään tilannetta.” (sostt1)

Toimeentulotuen käsittely voi toimia tärkeänä sidoksena asiakkaaseen, jos asiakassuhteen luominen muutoin on vaikeaa. Asiakkaan taloudellinen tilanne ja siihen liittyvät tekijät heijastelevat myös monin eri tavoin asiakkaan kokonaiselämäntilannetta, jolloin toimeentulotukihakemus voi toimia väylänä ensimmäiselle tilannearviolle asiakkaan elämäntilanteesta. Monesti asiakas ottaa yhteyttä sosiaalitoimeen pelkästään jättämällä kirjallisen toimeentulotukihakemuksen, mutta sen käsittelyn yhteydessä tulee ilmi myös sosiaalityön tarve. (Kemppainen ym. 2010, 72.) On tärkeää tunnistaa ja kyetä arvioimaan toimeentulotuen tarpeen taustalla olevat syyt, jotta asiakas saisi myös tarvitsemansa sosiaalityön palvelut käyttöönsä.

”Se toimeentulotukikuvio - mä aina joka paikassa muistan sanoo, eilen viimeksi poliisilaitoksella oli pakko sanoo - kun mielellään joku heistä puhu toimeentulotuesta liitettyinä aikuissosiaalityöhön. On toki se sitäkin, mehän tehään lakisääteistä työtä -- Mutta kyllä puutun heti siihen näkemykseen toimeentulotuesta, että kyllä se työ on ihan jotain muuta. Se on jonkinlainen työväline – ja kyllä siitä pitää aina taustalta nähdä se, minkä takia ihmiset tässä istuu. ” (sostt 4)

Sosiaalityöntekijät jakavat käsityksen siitä, että monet ulkopuoliset tahot edelleen yhdistävät aikuissosiaalityön ja toimeentulotuen vahvasti toisiinsa, jopa niin, ettei niiden välille osata tehdä mitään eroa. Monessa tilanteessa sosiaalityöntekijä on kohdannut näkemyksen, että häneltä odotetaan vain kannanottoa asiakkaan taloudelliseen tilanteeseen, eikä sosiaalityölle nähdä lainkaan muuta roolia asiakkaan tilanteen selvittelyssä.

”Yks mun tehtävä, kun puhuttiin niistä tehtävistä aluksi, on jyrkävöittää aikuissosiaalityön tilaa ja osaamista kaikilla tasoilla ja kaikille tahoille. Niinkun äsken viittasin siihen, että poliisilaitoksella yks alkoi puhumaan, että aikuissosiaalityöstä tää työntekijä tekee näitä toimeentulotukiasioita, niin kyllä mä puutun siihen niinkun välittömästi. Ja kyllä sanoin ihan riittävän tiukasti varmaan, että kaikille tuli selväksi, että mistä on kysymys. Ei oo kysymys siitä, että me vaan jaetaan rahaa. Et tän tyyppisellä tilanraivauksella pyrin, että huomataan, että me ollaan semmosia tyyppisiä, että meilläkin on selkeät ja hyvät ja kuntalaisia palvelevat näkymät siitä, miten tulee toimia.” (sostt 4)

Sitä mukaa kun toimeentulotuen käsittelystä on vapautunut sosiaalityöntekijän työaikaa muuhun asiakastyöhön, on pyritty myös kirkastamaan aikuissosiaalityön tavoitteita ja kehittämään uusia työmuotoja ja menetelmiä. Yhtenä keskeisenä kehittämistyön tavoitteena on toiminnan sisäisen logiikan jäsentämisen ohella myös aikuissosiaalityön imagon kirkastaminen (Kankainen 2012, 47.) Tällä pyritään kirkastamaan aikuissosiaalityön yhteiskunnallista roolia ja lisäämään palvelun vaikuttavuutta.

”Kyllä me keskusteluun on otettu ja alettu toimiakin sen suuntaan, just tämmösen tavoitteellisen sosiaalityön suuntaan. Et se ei ois semmosta, että aina ollaan samassa pisteessä, ja aina on ne samat ongelmat, ja että asiakkaat ois mukana tekemässä sitä suunnitelmaa. Etitään ne tavoitteet, ja seurataan toteutuuko ne, nehän voi olla hyvinkin pieniä, mutta että jotenkin sitouttaa asiakasta siihen oman elämän hallintaan ja asiointien eteenpäin viemiseen.” (sostt 3)

Keskeinen elementti aikuissosiaalityön uusissa työorientaatioissa on muutos. Asiakkaan vaikeassa elämäntilanteessa pyritään saamaan aikaan muutosta haluttuun suuntaan. Muutostyö vaatii tilanteen monipuolista ja tarkkaa arviointia, suunnitelmallisuutta, konkreettisia toimenpiteitä ja prosessin seuranta. (Juhila 2008a, 16-17.) Sinänsä muutoselementti ei ole sosiaalityölle uusi, päinvastoin sitä on pidetty kautta aikojen sosiaalityön yhtenä päämääränä. Aikuissosiaalityössä muutospyrkimykset näyttäytyvät kuitenkin nyt uutena orientaationa, koska toimeentulotukityö on ollut luonteeltaan perinteisesti huollollisesti suuntautuvaa. Siksi uusi työorientaatio voi olla joskus asiakkaidenkin näkökulmasta yllättävä.

”Täällä on varmaan tehty just sen eteen töitä, että se on sitä muuta suunnitelmallista ja toimeentulotuki on vaan yks työväline siellä kaikkien muitten joukossa. Että se asiakaskin ymmärtää sen, että täällä oikeasti yritetään ratkoa niitä ongelmia, eikä ne ratkea vaan sillä, että nyt vaan myönnetään sitä rahaa. Et se ei auta ku vaan sen hetken.” (sostt 2)

”Se (suunnitelmallisuus) on asiakkaillekin jotenkin uusi juttu. Jos me sanotaan, että yhteistyökumppanit on sitä mieltä, että asia on hyvin hoidettu kun maksetaan joku lasku, niin kyllähän monella asiakkaallakin on se sama ajatus, että se on hyvä työntekijä, joka maksaa laskun pois ja huono työntekijä, jos ei sitä ala, kun rupee vaan joutavia puhumaan.” (sostt 3)

Asiakkaiden toiveet työn menetelmistä vaihtelevat. Edellä haastattelemallani sosiaalityöntekijällä on käsitys, että osa asiakkaista ei halua tuoda elämäntilanteestaan esille muuta kuin taloudellisen huolen, eikä kenties näe mitään tarvetta muutokselle. Tuija Nummela (2008) on päätenyt toisenlaiseen käsitykseen selvittäessään asiakkaan tavoitteita suhteessa sosiaalityöhön. Hänen mukaansa asiakkaat kaipaavat aikuissosiaalityöltä nimenomaan kohtaamista työntekijän kanssa, oman tilanteen kokonaisvaltaista käsitteilyä ja ymmärtämistä.

6 Muiden toimijoiden odotuksista jäsentyvät roolit

6.1 Ihmeidentekijä

Haastatteleman sosiaalityöntekijät peilasivat vahvasti omia näkemyksiään aikuissosiaalityön roolista muiden toimijoiden odotuksiin. Useampi haastatelluista toi selkeästi esille, että sosiaalityöltä odotetaan enemmän kuin mihin se pystyy vastaamaan. Mitä ylempäs nousee oman organisaation sisällä käytännön asiakastyöstä kohti hallinnollista ja poliittista päätöksentekoa, sitä vieraammiksi ja epärealistisimmiksi odotukset aikuis-sosiaalityötä kohtaan käyvät.

”Ai mitä meiltä ootetaan. Kaupungin puolelta varmaan ootetaan aina säästöjä ja aina vaan toimeentulotukimenot kasvaa. Siis henkilökohtaisesti semmonen olo niistä jää aina niistä palaverista, että ootetaan et nyt ois toimeentulotukimenot pienentyneet ja että meillä ois keksitty joku hyvä juttu että no niin, nyt vähentynyt toimeentulotukiasiakkaat ja ihmiset on työllistynyt ja odotetaan enemmän kuin mihin pystytään ja mitä voidaan tehdä.”(sostt 1)

Kuntien odotukset taloudellisesta näkökulmasta ovat kovia, ja sosiaalityöltä odotetaan vaikuttavuutta kuten muiltakin palveluilta ja toiminnoilta. (Kemppainen ym. 2010, 12). Koska aikuissosiaalityön resurssit ja keinot ovat rajalliset, työntekijöiden näkökulmasta ulkopuoliset vaatimukset sosiaalityötä kohtaan ovat kohtuuttomia, ja jopa mahdottomia. Osittain epärealistiset odotukset voivat johtua siitä, että päättäjätasolle ei välity riittävän selkeää ja kuvaavaa tietoa aikuissosiaalityön asiakkuuksista tai heidän sosiaalisista ongelmistaan. Myös asiakkaiden ja palvelujärjestelmän kohtaamattomuus on vaikeasti sisäistettävä asia monelle asiakastyöstä etäällä olevalle taholle. Pelkkä palvelun näennäinen tarjoaminen ei useinkaan ole ratkaisu asiakkaan ongelmiin, koska asiakas usein tarvitsee tukea prosessin läpikäymiseen, ja se taas vaatii pitkäjänteistä lähiyötä asiakkaan rinnalla. Asiakkaan ja palvelujen kohtaamattomuus tulee eri näkökulmasta esille myös seuraavassa sosiaalityöntekijän kommentissa:

”Mä jotenkin koen sen niin, että me ollaan paljon puhuttu siitä, että sitten asiakkaita pullautetaan tänne muualta. Monesti kokee sen. Kun säkin kysyt, että mitä toiset tahot odottaa meiltä, niin kyllä ne ehkä jollain tavalla oottaa ihmettä. Että me vaan jotenkin täällä osataan. Asiakas on jo käynyt ne kaikki, ja sitten meidän pitäis täällä sanoa että mitä tämän kanssa nyt tehdään, että täältä osataan tehdä joku mahtava suunnitelma.”(sostt 5)

Sosiaalityöntekijät kuvailivat laajemminkin tilanteita, joissa asiakas on käynyt jonkin tietyn palveluprosessin läpi, mutta asiakas ei ole ollut riittävän motivoitunut toimenpi-

teeseen tai haluttua muutosta elämäntilanteeseen ei ole muista syistä saavutettu. Näissä tilanteissa erityispalvelun asiakkuus herkästi päätetään ja asiakkuus siirtyy aikuissosiaalityöhön. Koska palvelujärjestelmiä ja yksittäisiä työntekijöitäkin vastuutetaan entistä enemmän antamaan näyttöjä työn tuloksellisuudesta ja tehokkuudesta, ajaututaan helposti valikoimaan asiakkaita järjestelmän piiriin sen mukaan, kenen kanssa saadaan eniten aikaan haluttuja tuloksia. On loogista poimia asiakkuuteen ne kansalaiset, joiden katsotaan olevan potentiaalisia aktivoitumaan ja kuntoutumaan kohti ihannekansalaisuutta. Näin ollen kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat asiakkaat ovat vaarassa syrjäytyä jopa viimesijaisista palveluista. (Juhila 2008b, 59; Julkunen 2006, 167.) Toisinaan epärealistisia odotuksia kohdataan myös saman ammattiryhmän edustajien taholta, jos he työskentelevät hallinnollisesti eri organisaatioissa:

”Ja se on hauska, että mitä ihmiset sitten aattelee, tai ehkä ne ei ajattele sitä, että mitkä ne meidän kyvyt ja taidot on, ja keinot ja resurssit. Että vaikka ihan saman ammattiryhmän edustajat, vaikka joku koulukuraattori ammattikoulusta voi soittaa, että nyt tämä poika ei oo täällä pitkään aikaan koulussa ollu, että pitäskö sun jututtaa tätä, että saatas se tulemaan tänne koululle. No, hänkin on sosiaalipuolen edustaja ja koulukuraattori, että toisaalta onko meillä sen kummemmat keinot sitten kun hänellä siellä jututtaa sen kummemmin sitä ihmistä?” (sostt1)

Yhteistyötahojen ja ulkopuolisten toimijoiden näkökulmasta aikuissosiaalityö näyttäytyy sisällöllisesti hyvin laaja-alaisena. Sosiaalityöntekijä voidaan nähdä hyvin käytännönläheisenä työntekijänä kulkemassa asiakkaan rinnalla asiointitehtävissä, mutta toisaalta häneltä edellytetään myös hyvin laajaa asiantuntemusta vaativia kannanottoja sekä kauaskantoisia suunnitelmia ja päätöksiä asiakkaan tilanteessa.

”Just mitä yhteistyötahot monesti oottaa, on just sellasta että sosiaalityöntekijä lähtee asiakkaan kanssa käytännössä pankkiin maksamaan asiakkaan laskuja ja vie asiakkaan autollaan tuolta peräkylältä maistraattiin kuultavaksi ja käy kaupassa asiakkaan puolesta ja tämmöstä. Että semmonen tunne tulee välillä että oletetaan, että sosiaalityöntekijä toimii niinkun asiakkaan tukihenkilönä ja henkilökohtaisena avustajana. Toisaalta just odotetaan tämmöstä käytännön nippelitekemistä ja asioitten hoitoa asiakkaan kanssa, että lähe sinne asiakkaan kanssa ja tee tämä juttu, käy keittämässä puuro suurin piirtein ja toisaalta odotetaan tämmöstä laajaa terapeutista ammattitaitoa, että nyt terapoit jonkun ihmisen hirveet traumat lapsuudesta muutamalla asiakastapaamisella kuntoon. Ja toimi asianajajana ja just tämmöstä juridista asiantuntemusta ja tietämystä kaikista asioista. Että pitäis niinku tietää kaikesta kaikki ja osata tehdä käytännössäkin vielä sitten.” (sostt1)

Muiden toimijoiden odotusten epärealistisuutta korostaa se, että sosiaalityössä työskennellään usein juuri kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevien asiakkaiden kanssa. Juhila (2008b, 56–58) kirjoittaa uuden tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta korostavan arvomaailman synnyttäneen hyvinvointipalveluihin uuden asiakasryhmän, ’kaikkein vaikeim-

massa tilanteessa olevat asiakkaat'. Nämä asiakkaat eivät välttämättä kohtaa enää mitään toista auttajatahoa. Asiakkaiden tilanteiden monimutkaistuessa ja tarpeiden kasvavassa palvelujärjestelmältä vaaditaan yhä joustavampia ratkaisuja. Näyttää kuitenkin siltä, että palvelujärjestelmät eivät pysty vastaamaan kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien asiakkaiden tilanteeseen. Sen sijaan haastavimmiksi määritellyt asiakkaat puutoavat usein hyvinvointivaltion suojaverkon läpi kokonaan palvelujen ulkopuolelle. Heidän elämäntilanteensa ja resurssinsa eivät ole tiedossa varsinkaan erikoistuneiden palveluiden toimijoilla, jotka odottavat aikuissosiaalityön saavan yksin aikaan tuloksia tässä asiakasryhmässä.

”Just että kenen asia on esimerkiksi työllistää kuntalaisia. Se on kuitenkin kuntien ja kaupunkien asia, että meillä on vaan nämä tämmöset työkyvyn ylläpitäminen ja kuntouttava työ. Meillä on niin vähän niitä työvälaineitä. Jos ihan tämmösestä aktivoinnista ja työhön takaisin saattamisesta puhutaan, niin meillä on vaan ne tietyt välineet, ja sitten on vielä se, että se porukka, jonka kans pitäis työskennellä, ne on yleensä ne kaikkein vaikeimmat asiakkaat. Et aika kova haaste edessä ja aika epärealistisia odotuksia kaupungeilla ja kunnilla on siitä, mitä tuloksia ne odottaa. Että jotenkin niitä asiakkuuksia pitäis saada lopetettua.” (sostt 3)

Yksi näkemysero sosiaalityön ja muiden toimijoiden kesken liittyy asiakasprosessien keston ajallisesti. Vaikeissa elämäntilanteissa edistyminen voi olla hyvin hidasta, ja joskus sosiaalityön näkökulmasta tavoitteeksi voidaan asettaa tilanteen kohentumisen sijaan se, ettei asiakkaan tilanne pääsisi huononemaan entisestään. Tämä tavoitteenasettelu voi olla monelle muulle taholle vieras, kun toimenpiteiltä vaaditaan vaikuttavuutta. Myös asioiden selvittämiseen käytetty aika nähdään eri tavoin. Moni yhteistyötaho asettaa mielellään määräaikoja, joihin asiakkaan tulisi kyetä vastaamaan.

”Ja pitäis tapahtua nopeasti, et sitten ei välttämättä kaikki yhteistyötahot nää, ettei ne välttämättä tapahu hetkessä ne asiat, se on hyvin pitkäjänteistä työtä” (sostt1)

Tehokkuutta ja vaikuttavuutta korostavassa ilmapiirissä yhdeksi sosiaalityön tekemisen elementiksi onkin muodostunut näyttöjen antaminen palveluiden vaikuttavuudesta ulkopuolisille arvioijille ja palvelun tilaajille. Päivittäinen asiakastyö, palvelukentän tuntemus ja käytännön työn osaaminen eivät enää riitä, vaan työtä tulee osata jäsentää myös hallinnollisen ilmaisun muotoon, koska työstä ja sen tuloksista vaaditaan selvityksiä. (Raitakari & Saario 2008, 220–223.)

6.2 Valmistelija

Koska aikuissosiaalityön sisältö näyttäytyy monille yhteistyötahoilla epäselvänä, eikä sosiaalityöstä itsestään käsin ole asetettu tarkkoja kriteerejä asiakkuuteen ohjautumiselle, muut tahot voivat sosiaalityöntekijöiden käsityksen mukaan sysätä osia omasta vastualueestaan aikuissosiaalityön hoidettavaksi. Asiakkaan palvelutarpeen arviointi myös muiden kuin sosiaalipalvelujen osalta voi jäädä aikuissosiaalityön tehtäväksi. Eräs haastatelluista työntekijöistä kuvaa mielenterveyspalvelujen ja aikuissosiaalityön rajapintaa häilyväksi.

”Mä en tiää, oletetaanko jossain hoitopuolella, sitten sitä, että me hoidettas jonkun veran semmosta, ei nyt terapiaa, mutta tavattas niitä ihmisiä vaikkei ne muuten ois meidän asiakkaita, vaikka eläkkeellä olevia psyykkisesti sairaita ihmisiä, tavattas niitä muuten ja katottas vähän että näyttääkö ne psyykkisesti olevan missä kunnossa ja jos ilmenee jotain niin oltais yhteydessä heihin sinne päin. Jotain sellasta tonttia tässä yritetään antaa meille hoidettavaksi.” (sostt1)

Sosiaalityön asema voi näyttäytyä yhteistyötahon odotusten mukaan myös valmistelijan ja kuntouttajan roolina. Tällöin toinen palveluntarjoaja odottaa sosiaalityön saavan asiakkaan tilanteessa aikaan sellaisen muutoksen, että asiakas täyttäisi heidän palveluihin osalliseksi pääsyn kriteerit.

”Lähinnä varmaan ainakin te-toimiston kanssa on se, että ne oottaa että me ensin tehään sitä jotain, että he on ihan sanonu, että meidän täytyy täällä tehdä ensin tällaista sosiaalista kuntoutusta, heillä on siis tällanen nimike, eli he aattelee, että me tehään minä, ohjaaja ja se asiakas täällä keskenämme tässä sellasta sosiaalista kuntoutusta. Et hei ei aattele, että he ois siinä sosiaalisessa kuntoutuksessa millään tavalla mukana, vaan että me jotenkin parannetaan se asiakas ja sitten vasta voidaan siirtyä sinne te-toimistoon asiakkaan kanssa, kun on ensin hoidettu se sosiaalinen kuntoutus ja asiakkaan tilanne semmoseksi, et voidaan jotakin sitten työkkärissä suunnitella.” (sostt1)

Useimmiten asiakkaan pääsy erityispalvelujen piiriin estyy akuutin päihde- tai mielenterveysongelman vuoksi. Esimerkiksi työllistymisen tukipalveluissa voidaan edellyttää, että hakijan haitallinen päihdekäyttäytyminen ja mielenterveysongelmat on hoidettu sille tasolle, etteivät ne ole esteenä työllistymissuunnitelmien toteuttamiselle. Jotta työllistymispalveluissa päästäisiin hyviin tuloksiin ja palveluiden vaikuttavuudesta saataisiin näyttöä, on luontevaa satsata moniongelmaisten sijaan niihin henkilöihin, joiden kohdalla voidaan arvioida tavoitteiden saavuttaminen realistiseksi. (Juhila 2008b, 59.)

”Mut sitten ne, joilla on pahan päihdeongelma tai mielenterveysongelma, niin ne ei oo sitten taas ajankohtaisia. Typa käy ite kyllä vielä sitten tosi tarkasti läpi. Että on mullakin, ketä oon sinne lähettäny, pullahtanu joitakin takaisin. Et ei tää oo heidän, et pitää kuitenkin olla sellanen, että pystyy sitoutumaan siihen jotenkin. Mut sen mitä oon huo-

mannu, niin meillä on aika huonokuntoista porukkaa. Et ne on melkein aina ne päihde ja mielenterveysongelmat niin pahana ja akuutissa vaiheessa, että ei sinne voi kerta kaikkiaan lähettää. ”(sostt 5)

Ongelmallisin tilanne on sellaisten asiakkaiden kohdalla, jotka on käännetty pois päihde- ja mielenterveyspalveluista. Ongelmaksi on muodostunut asetelma, jossa mielenterveyspalvelut katsovat psyykkisesti sairaan päihdeasiakkaan hoidon kuuluvan päihdepuolelle, ja päihdehuolto taas näkee vastuun kuuluvan tässä tilanteessa ensisijaisesti mielenterveyspalveluihin. Liian usein vastaavissa tilanteissa käy niin, että viranomaiset siirtelevät vastuuta asian hoidosta ja asiakas kokonaan jää vaille palvelua. (ks. Männistö 2012, 129; Törmä 2007b, 107.)

6.3 Paikkaaja

Aikuissosiaalityölle on jäänyt joissakin tilanteissa varsinkin organisaatiomuutosten yhteydessä myös niin sanottu paikkaajan rooli palvelujärjestelmässä. Monin paikoin kunnallisia peruspalveluja on muutettu jollakin tavalla yhteistoiminnallisiksi, joka on tarkoittanut varsinkin vähemmän käytettyjen palvelujen keskittämistä isoimmille paikkakunnille. Paikkaajan rooli korostuu erityisesti tilanteissa, joissa palvelujen resursointi on puutteellista (ks. Juhila 2008a, 46) tai palveluita on siirretty fyysisesti kauemmas asiakkaista. Tämä on aiheuttanut painetta niissä lähipalveluissa, joita on edelleen saatavilla pienilläkin paikkakunnilla, kuten esimerkiksi aikuissosiaalityössä.

”Samoin silloin kun tuli kuntayhtymä, niin meiltä täältä fyysisesti poistu vammaispalvelut, et ne on niinku toisessa kunnassa ne vammaispalvelun työntekijät. Et se on niinku kans aiheuttanu painetta tänne aikuissosiaalityöhö., Nii, jos sitten on just ne vammaispalvelun työntekijät, joille tunti on päivässä soittoaikaa ja sinne pitäis sitten sen tunnin aikana saada ihmisen soitettua puhelin on koko ajan siellä varattu. Monet sitten marssii tänne, kun saavat täältä henkilökohtaisesti jonkun tavoitettua, ni mieluummin, kun se, että yrittävät joka päivä sen tunnin soittaa ja jättävät soittopyyntöjä, kun kettään ei ta-voita. ” (sostt 1)

Myös asiakkaat itse ohjautuvat omatoimisesti aikuissosiaalityöhön, jos joku toinen palvelu lakkaa. Aikuissosiaalityö nähdään peruspalveluna, johon asiakas voi ottaa yhteyttä lähes asiassa kuin asiassa.

”Vähän aikaa sitten tuli tänne paikalliseen perhe- ja mielenterveyskeskukseen just tämmönen linjaus näistä hoitosuhteista ettei voi olla tämmösiä ikuisuushoitosuhteita

joita on jatkunu jo monta vuotta. Yhtäkkiä karsittiin ja lopetettiin tällasia hoitosuhteita, jotka oli tosi kauan kestäny. – Sitten tänne tuli niitä asiakkaita tänne aulaan pyörimään ja pari ihmistä tuli kysymään, että missä me nyt käyään, kun me ei enää voida käydä siellä perhe- ja mielenterveyskeskuksessa, niin tullaanko me nyt tänne vai missä meidän paikka on. Että kun on tottunu käymään kuukauden välein juttelemassa jonkun luona, niin tullaanko me nyt sitten tänne. Ni niitä tuli sitten tänne.” (sostt1)

Aikuissosiaalityön harteille jätetään myös hoidettavaksi sellaisia epäselviä tehtäviä, jotka eivät tunnu soveltuvan minkään muun palvelun tehtäväalueeseen. Aikuissosiaalityön sisältö ja toimintasektori nähdään niin laajana, että sinne ohjataan ratkaistavaksi myös sellaisia asioita, joiden ratkaisemiseen ei työntekijöillä ole edes päätäntävaltaa. Asiakkaiden ensisijaisten palvelujen toimimattomuus johtaa tilanteeseen, jossa asiakkaat ohjautuvat aikuissosiaalityöhön, jossa ei taas ole välineitä asiakkaiden auttamiseen. Siksi joudutaan tyytymään asiakkaiden perustarpeista huolehtimiseen. (Hänninen & Karjalainen 2007, 166, 170.)

”Että jos mieltii että mitkä ovat muitten toimijoitten odotukset aikuissosiaalityötä kohtaan, että niitä tosiaan on hyvin monenlaisia niitä odotuksia, että tulee kaikkea sellasta, mihin ei oo ees päätösvaltaa, ni kuitenkin on sellaista ajatusta, että sun kuuluis tehdä tälle asialle jotain.” (sostt1) 3

”Monesti tuntuu, että ei oo keinoja eikä oo palveluita. Just jos on joku päihdeasiakas, niin mitä meillä on tarjota. Että ennen kuin tuli päiväkeskus, niin oli hyvin vähäiset keinot, tuntuu että kahestaan ollaan sen asiakkaan kanssa ja kaikkialle muualle on ovet sulkeutunu, että ei pääse enää minnekään muualle kuin vaan tänne meille. Että mitä sen asiakkaan kans pystyy sitten kahestaan tekemään, miten pitkälle se auttaa, että yrittää tehdä jotain psykososiaalista työtä ja tapaa pari kertaa kuussa sen asiakkaan kanssa. Ni ne on just varmaan ne reunaehdot, että monet muut tahot voi sanoa, niinku joku työvoimatoimisto, että ei oo työkuntoinen, ei oteta. Tai enintään voi ilmoittautua työnhakijaksi ja kerran vuodessa on työnhaun uusinta. Ei tehdä mitään aktivointisuunnitelmaa, kun on tämä kunto. Ja sitten mielenterveyskeskuksessa sanotaan, ettei kykene terapeutiseen keskusteluun tämä ihminen, ettei hyödy terapeuttisesta keskustelusta. Ni minnekä voi sitä enää ohjata sitä asiakasta? Sitten sitä ollaan kahestaan sen asiakkaan kanssa, ja mietitään mitä voitais tehdä. On se varmaan isommillakin paikkakunnilla, mutta ainakin pienemmillä, että voi olla erilaisia rooleja. Tuntuu että joutuu olemaan vähän semmonenkin ammattitaidoton terapeutti.” (sostt1)

Sosiaalityöntekijät joutuvat paikkaajan rooliin hoitaessaan sellaisia asiakkaan tarpeita, joihin varsinaiset erityispalvelut eivät jostain syystä ulotu. Sosiaalityöntekijä ja asiakas voivat jakaa käsityksen esimerkiksi mielenterveyspalvelun tarpeellisuudesta, mutta varsinainen mielenterveyspalvelun tuottaja on käännäntänyt asiakkaan pois palvelun piiristä omilla asiakkuuskriteereillään. Tässä tilanteessa sosiaalityöntekijä voi ajautua tekemään tilapäisesti terapiatyötä asiakkaan kanssa, vaikka se ei hänen ammatillisista osaamisaluettaan olisikaan.

6.4 Taloudenhoitaja

Vahvan toimeentulotukipainotteisen historian vuoksi aikuissosiaalityöstä puhutaan usein julkisessa keskustelussa pelkästään taloudellisiin asioihin keskittyvänä rahanjakotyönä. (mm. Strömberg-Jakka 2012, 140.) Monen yhteistyökumppanin taholta välittyy kuva, että aikuissosiaalityötä pidetään sosiaaliturva-automaattina, jonka roolina on myöntää toimeentulotukea jopa ulkopuolisen tahon suosituksen perusteella, ilman sosiaalityön omasta näkökulmasta tapahtuvaa tilannearviota. Näissä tilanteissa ulkopuolinen taho astuu osittain sosiaalityön omalle tontille arvioijan rooliin, ja antaa arvionsa vain tiedoksi sosiaalityölle toimenpiteen täytäntöönpanoa varten, esimerkiksi pyytää oman esityksensä mukaisesti toimeentulotukea myönnettäväksi asiakkaalle.

”Aika paljon on sitä, että odotetaan täältä tulevan, no se taloudellinen puoli on ikävä kyllä, että monilla on se kuva, että täällä pelkästään keskitytään siihen rahaan. Ja muiltakin tahoilta tulee sitä painetta, että he hakee yhdessä asiakkaan kanssa vaikka psykiatrian polilta tai muualta jotain ehkäisevää toimeentulotukea, ja sitten kun täältä ei tuukaan sitä. Että oletetaan, että täältä pystytään auttamaan, ja luvataankin, että sieltä saa nyt. Mun mielestä monet laittaa tän semmoseen taloudelliseen kehykseen, että täällä ei mitään muuta sitten hoideta. Mutta ite mä näkisin sen kuitenkin, että mehän ollaan semmonen kokonaiskontrolli. Me kerätään tänne se tieto, että mitä asiakkuuksia sulla on ja seurataan sitä, että on jotenkin se kokonaisvastuu.” (sostt5)

Verkostopalaverissa aikuissosiaalityön rooli kiteytyy toisten toimijoiden käsityksissä herkästi pelkästään taloudellisten asioiden hoitamiseen, eikä sosiaalityön yhteyttä asiakkaan kokonaistilanteeseen välttämättä hahmoteta.

”Tai sitten jos oot jossain yhteistyöverkostossa, niin vähän niinku kysytään, että ’missäs asioissa sä oot täällä’, että ’oletko näitten raha-asioitten takia vai miksi?’, et se kapeutuu, että ihmetellään miksi oot täällä.” (sostt 2)

Sosiaalityön roolin selkiytymättömyys voi johtaa tilanteeseen, jossa verkoston koolle-kutsuja ei osaa pyytää sosiaalityön edustusta neuvotteluun lainkaan paikalle, ellei asiakas ole välittömän toimeentulotuen tarpeessa.

”Monesti yhteistyötahot näkee sen vaan, että me ollaan se taloudellisten ongelmien hoitaja, eikä ne pysty tavallaan näkemään sitä, miten laajalle se ongelman juuri levittäytyy sen taloudellisen ongelman takana, et mistä se kaiken kaikkiaan on niinku lähteny. Ja mistä sitä ongelmaa pitää lähteä ratkomaan. Et se ei vaan poistu sillä, että täältä vaan myönnetään rahaa. Koska ei sitä loputtomasti voida syytää sitä rahaa, ilman että se ongelman tausta sieltä selvitetään.” (sostt 2)

Varsinaisen laskennallisen perustoimeentulotukityön ja sosiaalityön välimaastoon sijoittuu käsite sosiaaliturvatyö, jota Ritva Liukosen ja Leena Lukmanin (2007a, 66) mukaan voidaan pitää asiakkaiden taloudelliseen tilanteeseen liittyvänä, toimeentulotukityötä

laajempaan sosiaalityön käytäntönä. Tällöin työhön liittyy asiakkaan taloudellisen tilanteen laaja-alaista kartoitusta, muiden sosiaaliturvaetuuksien saannin edellytysten tutkimista sekä esimerkiksi talous- ja velkaneuvontaan ohjausta. Tästä työstä on lyhyt matka palveluohjaukseen, joka käsittää asiakkaan laaja-alaisen palvelutarvearvioinnin, ohjauksen ja tarpeen mukaan myös saattamisen hänelle kuuluvien palvelujen piiriin. Olennaisista on tunnistaa toimeentulotuen tarpeen taustalta mahdollinen sosiaalityön tarve. Taloudelliset ongelmat kielivät usein työllistymisvaikeuksista tai elämänhallinnan ongelmista, jolloin sosiaalityöntekijän arvio tilanteesta on tärkeä muun sosiaalityön tarpeen arvioimiseksi.

6.5 Kontrollorija

Sosiaalityöhön on perinteisesti liitetty vahva kontrollirooli. Sosiaalityöntekijän viranomaisrooli sisällyttää työhön väistämättä vallankäytön elementtejä. Erilaisten resurssien jakamisen ja ylläpidon lisäksi sosiaalityölle on määritelty erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia kontrollin harjoittamiseen. Kontrolli voi ulottua asiakkaiden henkilökohtaiseen elämään ja johtaa tarvittaessa jopa tahdonvastaisiin toimenpiteisiin. (Raunio 2009, 171–174; Jokinen 2008, 110.) Vaikka asiakkaan asema sekä asiakkaan ja työntekijän väliset valtasuhteet ovat ajan kuluessa muuttuneet tasa-arvoisemmiksi, yhä edelleen elää vahvoja mielikuvia sosiaalityön kontrollitoimenpiteistä. Näistä perinteisistä käsityksistä kumpuaa erilaisia odotuksia aikuissosiaalityölle.

”Sitten tulee tämmösiä vähän kummallisia kommentteja, tänä aamuna kuulin viimeksi tämmösen, että kun terveydenhuollon piti mennä huuhtomaan jonkun miehen korvia, niin sitten oli pyydetty sosiaalityöntekijää mukaan, että jos se ei päästä sisään tämä asiakas. Että miten tämä nyt tähän liittyy?” (sostt 3)

Sosiaalityöntekijää voidaan pyytää työpariksi tilanteisiin, joissa joku muu taho kokee olevansa välineetön esimerkiksi asiakkaan yhteistyöhaluttomuuden vuoksi. Toisinaan sosiaalityöntekijällä kuvitellaan olevan muita tahoja enemmän oikeuksia puuttua asiakkaan elämään ilman tämän suostumusta, jopa sinänsä sosiaalityöhön kuulumattomilla elämän osa-alueilla. Arja Jokinen (2008, 110–144) on tutkinut sosiaalityöntekijöiden käsityksiä kontrollista työssään. Siinä sosiaalityöntekijät liittävätkin kontrollin erityisesti kunnalliseen sosiaalityöhön. Sen nähdään liittyvän erityisesti lainsäädännöllisiin perus-

tein toimeentulotukityöhön, sekä suunnitelmalliseen asiakastyöhön, jossa kontrolli liittyy asiakasprosessin seurantaan ja tilanteessa tapahtuvien muutosten arviointiin. Yhteistyöverkostoissa sosiaalityön oikeuksia ei tunneta, vaan niitä rinnastetaan jopa poliisin valtuuksiin.

”Joo, välillä ajatellaan, että se (sosiaalityöntekijän rooli) on kapee, että se on vaan rahan jakamista, ja välillä ajatellaan, että se on ihan semmonen valtava jumalan rooli. Että ’päästä sisään, minä olen sosiaalityöntekijä!’, niinkun ois jotkut poliisin valtuudet tai jotain. Että aika jänniä oikeestaan ne mielikuvat.” (sostt 3)

Aikuissosiaalityöhön esitetään myös pyyntöjä tai suoranaisia ohjeistuksia siitä, että asiakkaita tulisi kiristää osallistumaan toimenpiteisiin säännöstelemällä toimeentulotuen myöntämistä asiakkaan osallistumisen mukaan.

”Ammattioppilaitokset monesti oottaa, että saadaan niitä oppilaita palaamaan sinne kouluun puhumalla ja kiristämällä, tulee joskus just sitä viestiä, että pakkoko teidän on myöntää sille sitä rahaa, kun ei se tänne tule kun te myönnätte rahaa. Että et myönnä sitä toimeentulotukea, niin kyllä se sitten tulee tänne.” (sostt1)

Tilanne kuvastaa muiden toimijoiden käsityksiä toimeentulotuen harkinnanvaraisista perusteista, vaikka tosiasiasa toimeentulotuen myöntämistä säädellään tarkasti lainsäädännöllä. Tarkoista lakisäätteisistä perusteista huolimatta yleinen käsitys on, että toimeentulotuen myöntäminen perustuu suurelta osin sosiaalityöntekijän harkintaan.

Sosiaalityön osa-alueista varsinkin aikuissosiaalityöstä elää edelleen mielikuvia myös niin sanotusta sosiaalitarkkailusta, jossa sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu valvoa yleistä järjestystä ja nuhteetonta käytöstä kansalaisten keskuudessa. Näitä sosiaalityöntekijän kuvaamia lähinnä tavallisten kuntalaisten taholta pyydettyjä tehtäviä yhdistää jonkinlainen häveliäisyyden teema. Sosiaalityöntekijöitä pyydetään ottamaan puheeksi asioita, jotka ovat jollakin tavalla vaikeita ja häpeällisiäkin. Vaikka nyky-yhteiskunta on monessa mielessä avoin käsittelemään aiemmin häpeällisenäkin pidettyjä asioita, yhä edelleen on olemassa asioita, joita on vaikea ottaa puheeksi jopa oman perheen sisällä, puhumattakaan esimerkiksi naapurustosta. Näihin tilanteisiin haetaan apua sosiaalityöntekijältä, joka ilmeisesti koetaan jonkinlaiseksi neutraaliksi viestinviejäksi ihmisten välillä.

”Kaikista hauskipia on ne odotukset, että nuhtelee jotain ihmistä. Kerrankin joku ilmoitti, että joku on pissinyt talon pihalla ja naapurit oli siitä valittanu, että on inhottavan näköstä kun kuseskelee tuolla nurkalla. Että pitää käydä sosiaalityöntekijän sitten nuhtelemassa ja sanomassa, ettei pihalle saa virtsata. Että näitä tämmösiä nuhtelutehtäviähän kans ois. Ja sitten kun on jotain 18 vuotta täyttäneitä nuoria miehiä, niin vanhemmat saattaa vielä soitella, kun tietävät, että ovat täällä asiakkaina, että voisitko sinä sanoa, ettei siellä baarissa kävisi niin paljoa. Ja autollakin on tainnu ajella, ku menee

bensaan niin paljon rahaa, että otatko puheeksi. Just semmosta vanhan kansan sosiaalityö-tarkkaajameininkiä, että tuolla työntekijä kiertelee ja kaartelee tarkkailemassa ja nuhtelemassa ihmisiä” (sostt1)

Aikuissosiaalityötä pyydetään toimimaan viestinvälittäjänä myös muiden viranomaisten ja asiakkaiden välillä. Hankalaan asiakastilanteeseen joutunut viranomainen tai muu palvelutaho voi ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijään ja pyytää tätä välittämään vaikeaksi koettua viestiä asiakkaalle. Toisinaan koko yhteydenotto perustuu pelkälle olettamukselle sosiaalityön asiakkuudesta, jolloin haastavaksi koettu asiakas ei edes ole asiakkaana sosiaalityössä, mutta toimipisteessä kärjistynyt asiakastilanne koetaan perusteeksi puuttua asiakkaan tilanteeseen sosiaalityöstä käsin.

”Vähän aikaa sitten tuli semmonen viesti, että yksi asiakas oli käynyt työvoimatoimistossa uhkailemassa, niin sieltä tuli sitten meille viesti, että voitteko sanoa, ettei tänne saa tulla uhkailemaan. Että sanokaa sille seuraavan kerran kun näätte, että meidän pitää tehdä rikosilmoitus jos se vielä tulee tänne uhkailemaan.” ”Pankki on just tällainen yhteistyötaho, sieltä soitettiin, että täällä käy joku asiakas hirmu usein nostamassa pieniä summia rahaa, ni sieltä soitetaan että voitteko jutella sille ettei ramppais täällä koko ajan, kun se työllistää niin paljon. Että tällasia, ihan outoja sananvälitystehtäviä.” (sostt 1)

Moni taho välttelee ottamasta vaikeita asioita puheeksi asiakkaan kanssa, koska sen arvioidaan heikentävän asiakkaan luottamusta kyseiseen palveluun ja vaikeuttavan jatkossa yhteistyötä. Kuitenkin nähdään perusteltuna pyytää sosiaalityötä puuttumaan asiakkaan tilanteeseen kontrollin muodossa. Tulkitsen ilmiössä piilevän käsityksen, jonka mukaan sosiaalityö nähdään joka tapauksessa kontrolliroolissa suhteessa asiakkaaseen, jolloin myös muiden tahojen kontrollitehtävät voi siirtää sosiaalityölle hoidettavaksi, ilman että useamman tahon luottamuksellinen suhde asiakkaaseen horjuu. On kuitenkin todettava, että sosiaalityössä tämä nähdään ongelmallisena, koska samoin kuin muissakin palveluissa, sosiaalityön lähtökohtana on luottamuksellinen ja arvostava suhtautuminen asiakkaaseen. Tarpeeton kontrolli ja holhoaminen voivat estää sosiaalityön tukisuhteen muodostumisen. (Jokinen 2008, 119–120.)

Sosiaalityöntekijöiden kuvaukset muiden toimijoiden odotuksista ovat monelta osin yhteneväisiä. Niistä on tulkittavissa, että aikuissosiaalityön rooli laajemmassa palvelujärjestelmässä on vielä hyvin järjestymätön. Muiden palvelutahojen odotukset aikuis-sosiaalityötä kohtaan vaihtelevat hyvin yksityiskohtaisista tehtävistä laajoihin asiakokonaisuuksiin. Aikuissosiaalityön tehtävien selkiytymättömyys on haaste asiakkaan asioissa toimivalle verkostolle. Puutteellisista tiedoista ja väärinymmärryksistä johtuen asiakas ei aina saavuta tarvitsemiaan aikuissosiaalityön palveluita, koska häntä ei osata ohjata palvelun piiriin. Toisaalta asiakas uhkaa jäädä joskus vaille tarvitsemiaan palveluja

juuri siksi, että hänet on kategorisoitu pelkästään aikuissosiaalityön asiakkuuteen, missä ei välttämättä olekaan tarjolla niitä keinoja, joita hän tarvitsisi ratkaistakseen ongelmallisen tilanteensa. Sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä korjata muiden tahojen virheellisiäkin näkemyksiä sosiaalityön tehtävistä, tavoitteista ja keinoista.

7 Sosiaalityön omasta näkökulmasta jäsentyvät roolit

7.1 Vastuunkantaja

Sosiaalityön tehtäviin on perinteisesti liitetty monenlaisia vastuukysymyksiä. Stephen M. Rose (2003, 198) pitää sosiaalityön tehtävänä kärsimystä aiheuttavien yhteiskunnallisten tekijöiden sekä syrjäytymistä ylläpitävien olosuhteiden poistamista. Sosiaalityön on arvioitava erilaisten taloudellisten ja poliittisten päätösten vaikutuksia eri ihmisryhmien hyvinvointiin. Toisaalta sosiaalityölle kuuluu vastuu tukea ja auttaa heikentyneessä asemassa olevia yksilöitä, perheitä ja yhteisöjä. Eri tasoilla kannettavat vastuut kietoutuvat periaatteellisella tasolla tavoittelemaan samoja päämääriä. Myös aikuissosiaalityön rooliin palvelujärjestelmässä liittyy keskeisesti vastuukysymykset eri tasoilla. Aikuissosiaalityölle paikantuu vastuunkantajan rooli niin yksilö- ja yhteisötasolla tehtävässä työssä kuin laajemmin yhteiskunnallisella tasolla tarkasteltunakin. Haastattelemiini sosiaalityöntekijöiden puheesta on todettavissa, että myös työyksikötasolla sosiaalityöntekijä kokee olevansa vastuussa asiakkaalle tarjottavista sosiaalipalveluista. Vaikka viime vuosina kunnallisten sosiaalitoimistojen sisällä tehtäväjaot ovat muuttuneet ja sosiaalityöntekijöiden rinnalle on palkattu muidenkin ammattiryhmien edustajia, kuten etuuskäsittelijöitä ja sosiaaliohjaajia, sosiaalityöntekijät kokevat vastaavansa asiakastyön kokonaisuudesta.

”Kyllä mä koen, että mä oon kuitenkin vastuussa. Että on semmonen kokonaisvastuu, ja kyllä ohjaajatkin olettaa niin. Vaikka sitä ei oo kirjattu mihinkään, niin kyllä se on iskostunu päähän. Jos on vaikka joku ohjaaja tehny päätöksen, niin kyllä sitä vielä multa monesti kysellään, että kyllä mä jotenkin koen, että se vastuu on mulla. ” (sostt5)

”Mullahan ei oo esimiesasemaa sinällään, mutta semmonen tiimin vetovastuu jossain muodossa. ” (sostt 4)

Vaikka sosiaalityöntekijällä ei olisikaan varsinaista esimiesasemaa omassa yksikössään, hän kokee olevansa sisällöllisesti vastuussa asiakasprosessien kokonaisuudesta. Sosiaalialan tehtävärakennesuosituksenkin (Sarvimäki & Siltaniemi 2007) mukainen prosessiajattelu on sisäistetty sosiaalityöntekijöiden keskuudessa ideaaliseksi ohjenuoraksi omalle työlle ja roolille työyksikön sisäisessä tehtävänjaossa.

”Tässä tapauksessa minä mielellään ajattelen niinku prosessina sitä sosiaalityön ja aikuissosiaalityön prosessia, että sosiaalityöntekijä on se joka kantaa vastuun siitä koko prosessista. Ja siellä on aina näitä osasia, siellä voi olla vaikkapa lastensuojelu, se voi olla osa sitä, no nyt puhutaan koko sosiaalityöstä, ei vaan aikuissosiaalityöstä. Sit siellä

voi olla työllistymis- tai aktivointiprosessi, tarvitaan asiantuntemusta sieltä, voi olla tällasia osaprosesseja. Mutta että se sosiaalityöntekijä on vastuussa siitä koko jutusta, pitäis jollakin lailla olla. Voi olla koko ajan siinä taustalla, ei aina niin aktiivisesti mukana siinä asiakkuudessa, mut sitten taas voi olla joku vaihe jossa ollaan niinku tiiviimmin mukana. ” (sostt 3)

Haastatteluissa sosiaalityöntekijän tehtäväkuvaa kuvailtiin ottamalla rinnalle vertailuun sosiaaliohjaajan tehtävä. Juuri tehtäväkuvien eroavaisuuksien kuvailu mahdollistaa sosiaalityön tehtävän kirkastamisen. Sosiaalityölle ominaisena nähdään kokonaisvaltainen prosessin arvioijan ja koordinoijan rooli, kun taas sosiaaliohjaajaa pidetään pääsääntöisesti asiakassuunnitelman toteuttajana asiakkaan rinnalla.

”—toimii kokoajana ja sen tiedon kerääjänä ja hallitsijanakin. Palveluohjaaja on sitten just semmonen toteuttaja ja kanssakulkija ja kun on suunnitelma, niin katsotaan että ohjaaja on siinä sen asiakkaan semmosena lähityöntekijänä. ” (sostt 3)

Vaikka erottelua teoriatasolla onkin tehty sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan tehtävien välille, käytännössä moni haastatelluista myöntää jokapäiväisen asiakastyön olevan hyvin pitkälle samankaltaista asiakastyötä. Merkillepantava näkökulma sosiaalityöntekijän työyksikkökohtaiseen vastuuseen tulee esille erään sosiaalityöntekijän kommentista koskien uusien työntekijöiden perehdytystä, ammattiryhmästä riippumatta:

”Täällä on aina ajateltu niin aikuissosiaalityössä, että jos tähän tulee vaikka uus työntekijä, niin mä otan sen ja perehdytän. Mikä on tietenkin aika jännä, että perehdytän ensimmäisen kerran, kun oon ite ollu täällä ehkä pari kuukautta. Että on semmoset kirjoittamattomat säännöt, että on itellä kuitenkin semmonen tunne, että on vastuussa näistä. Et voi se joskus tuoda vähän painettakin tähän työhön. ” (sostt5)

Työyksikkötasolla on havaittavissa työtehtävien ohjautuvuutta, jossa epäselvät ja harvinaislaatuiset tehtävät usein siirretään selvitettäväksi sosiaalityöntekijälle. Tehtävät, joihin ei ole olemassa selkeää ohjeistusta tai lain tulkinnan linjausta, suunnataan sosiaalityöntekijälle arvioitavaksi ja harkittavaksi. Tässä mielessä korostuu sosiaalityöntekijän viimesijainen vastuu toimia ennennäkemättömissäkin tilanteissa itsenäisesti oman arviointinsa pohjalta.

Sosiaalityötä on kuvailtu poliisin ohella viimesijaiseksi palveluksi hyvinvointipalvelujärjestelmässämme. Mikko Mäntysaari (2006, 117) on paikantanut aikuissosiaalityön paikkaa määrittelemällä sen jäännösosaksi, joka sosiaalityön kentästä jää jäljelle, kun siitä erotellaan pois lastensuojelullinen sosiaalityö. Toisinaan tämä viimesijaisuuden leima koetaan arvonalennuksena sosiaalityölle ja sen korostamisesta pyritään pääsemään eroon. Haastattemieni sosiaalityöntekijöiden puheesta välittyi kuitenkin selkeästi käsityksiä sosiaalityön roolista viimesijaisena vastuunkantajana.

”Meillä ei oo (kriteerejä), vois sanoa että tää on kaikkiruokanen paikka, tänne voi tulla miten vaan. Tänne tulee semmosetkin, jotka ei minnekään muualle enää pääse. He ei oo vaikka sitoutunu a-klinikalla käymään, he sitten tulee tänne.” (sostt5)

”Ja kun äsken kysyt, että mitä se meidän työ on, niin se on niin laajaa ja kattavaa, että me ollaan tavallaan se viimesijanen taho, kun kukaan muu ei enää osaa auttaa. Niin sitten me tehdään se kaikki muu, tai ainakin mietitään ne keinot, että kuka muu sitten vois auttaa.” (sostt 2)

Viimesijaisuus tulee esille esimerkiksi siinä, ettei aikuissosiaalityölle ole haastateltujen sosiaalityöntekijöiden määriteltävissä selkeästi sellaisia asiakaskriteerejä, jotka rajaisivat asiakkaan palvelun ulkopuolelle. Moni muu palveluntarjoaja voi määritellä omassa yksikössään tarkat kriteerit asiakkaaksi pääsyyn, mutta aikuissosiaalityön asiakkuudet ovat moninaisia ja eri perustein syntyneitä, eikä mitään asiakasryhmää voida yksiselitteisesti sulkea aikuissosiaalityön ulkopuolelle.

”Että kaikki muut voi niinku sanoa, et ei kuulu meille, ei anneta lausuntoa, ei kuulu meidän palveluihin, ei oo tarpeeksi sairas. Täällä ei voi ikinä sanoa sitä.” (sostt 3)

”Kyllähän joskus on jossain sanottu, että aikuissosiaalityö on se viimesijainen, vähän niinku kaatopaikka, että sinne tulee sitten kaikki semmoset, jotka ei selkeesti kuulu minnekään muualle. Ja sitten ei oo mitään keinoja välttämättä.”(sostt1)

Vaikka omaan tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät kokevatkin olevansa viimesijainen vastuunkantaja hyvinvointipalvelujärjestelmässä, on myös sosiaalityötä kritisoitu viime aikoina asiakkaiden poiskäännyttämisestä. Esimerkiksi diakoniatyöstä tehdyistä selvityksistä on käynyt ilmi, että diakoniatyö on toiminut monin paikoin viimesijaisena auttajatahona, kun yhteiskunnan muut turvaverkot ovat pettäneet. Tästä näkökulmasta katsoen edes kunnallinen aikuissosiaalityö ja toimeentulotuki eivät ole vastanneet riittävästi huono-osaisten asiakkaiden tarpeisiin. (Juntunen ym. 2006.) Vastoin sosiaalityön peruseriaatteita ja ammattietiikkaa jopa sosiaalityössä on alettu syrjiä kaikkein huono-osaisten ja köyhimpiä kansalaisia. (Mäntysaari 2006.) Esimerkiksi toimeentulotukityössä pitkäaikaisasiakkaat siirretään helposti etuuskäsittelijöiden asiakkaiksi. (ks. Autti & Soppela 2007, 5–7.)

Asiakkuuden alkamisen ja päättymisen kriteerit aikuissosiaalityön palveluissa poikkeavat muiden palveluntarjoajien kriteereistä. Moni taho jättää vaikeimmat asiakkaat ulkopuolelle omista palveluistaan perustellen valikointia joko omista tavoitteistaan käsin tai asiakkaan puutteellisen motivaation vuoksi. Nykyisen tehokkuus- ja vaikuttavuusajattelun arvomaailmassa palveluja herkästi keskitetään niille asiakasryhmille, joiden kanssa oletetaan saatavan parhaiten tuloksia aikaan. Tämä suuntaus on asettanut jossain määrin myös sosiaalityölle paineita työskennellä erityisesti sellaisten asiakkaiden kanssa, joiden

kohdalla muutos vaikeaan elämäntilanteeseen nähdään realistisena. Tämä valikoivuusperiaate on ristiriidassa sosiaalityön perustehtävän kanssa. (Juhila 2008b, 49, 60.) Sosiaalityön tehtävä on pitää huolta myös heikoimmassa asemassa olevista. Kun vaikeimmissa tilanteissa oleville suunnataan enemmän yhteiskunnan resursseja, eli apua annetaan erityisesti niille, jotka sitä eniten tarvitsevat, puhutaan vertikaalisen oikeuden toteutumisesta. Tämän oikeuden toteuttamisen voidaan katsoa olevan yksi sosiaalityön perustehtävä. Vertikaalisen oikeuden toteuttaminen vaatii kuitenkin arvokeskustelua, jossa oikeudenmukaisuus nousee nykyisen tehokkuus- ja kilpailuajattelun rinnalle. (Juhila 2002; Juhila 2008b, 74; Teperi 2006, 9–10.)

”Varmaan sitä työn tuloksellisuutta sielläkin te-toimistossa seurataan ja tuollakin hoitopuolella. Niinku te-toimistossa vaikka, että kuinka moni on vaikka tietyn työttömyyspätkän jälkeen jossain toimenpiteessä, että niitten pitää varmaan raportoida niistä jotenkin ja se rumentaa varmaan tilastoja jos siellä roikkuu työnhakijana sellaisia ihmisiä, jotka tulee todennäköisesti siellä olemaan pitkään eivätkä minnekään sieltä aktivoitu. Tai sitten sama siellä hoitopuolella, siellähän on nyt linjattu, että kun alkaa avohoitosuhte, niin sillä on tietyt tavoitteet sillä suhteella, ja se on tietyn mittainen ja loppuu jossain vaiheessa. Ei sinne heinä mielestään voi jäädä semmosia ihmisiä, joilla jatkuu ja jatkuu se terapian tarve pitkiksi ajoiksi. Et kaikki muut niinku priorisoi tällä tavalla, ja ne jää sitten tänne aikuissosiaalityöhön ja varmaan seurakunnan diakonia-työhön ne mitkä on priorisoitu ja karsittu muualta pois.” (sostt 1)

Sosiaalityöntekijä kuvaa kommentissaan niiden asiakkaiden tilannetta, jotka eivät joko itsestään tai palveluntarjoajista johtuvista syistä kuulu enää minkään muun palvelun piiriin, mutta perustoimeentulon turvaamiseksi ovat ikään kuin pakotettuja asioimaan aikuissosiaalityössä tai vähintään etuuskäsittelyssä. Mikäli asiakas on täysin tuloton ja saa elantonsa pelkästään toimeentulotuesta, sosiaalityöntekijä kokee olevansa kuitenkin vastuussa asiakkaan kokonaistilanteesta niin sanotun sosiaalityön huollollisen orientaation näkökulmasta. Liukonen ja Lukman (2007) ovat käyttäneet tästä huollollisesta työotteesta myös kuvaavasti kannattelevan sosiaalityön nimitystä. Heidän mukaansa kannattelevassa sosiaalityössä työntekijä tarjoaa kohtaamista ja tukea myös niille asiakkaille, joilla ei ole muutostyön tarvetta tai jotka eivät hyödy siitä. Vaikka viime aikoina aikuissosiaalityössä on keskitytty enimmäkseen aktivoivan työn kehittämiseen, sosiaalityön kentältä välittyy käsitys, että myös huollollinen ja kannatteleva työ on keskeinen aikuissosiaalityön tehtävä. (Europaeus & Koivisto 2009, 7.)

7.2 Kokonaisuuden kartoittaja

Aikuissosiaalityön ydin on asiakas omassa elinympäristössään. Aikuissosiaalityön kohteena voidaan näin ollen pitää sekä asiakasta, että hänen lähiympäristöään, sosiaalisia verkostoja ja rakenteita sekä niiden välisiä suhteita. Tämä sosiaalityön peruslähtökohta tulee esille sosiaalityöntekijöiden kuvatessa omaa rooliaan suhteessa muihin hyvinvointipalveluihin. Perussosiaalityön roolissa korostuu asiakkaan kokonaistilanteen huomiointi enemmän, kuin niin sanotuissa erikoistuneissa palveluissa, joissa monesti keskitytään ratkaisemaan jotakin tarkemmin rajattua ongelmaa asiakkaan elämäntilanteessa.

”Omasta näkökulmasta kun miettii, niin täällä on tosi tärkeää tietää, että sillä asiakkaalla on kaikki ne tarvittavat palvelut kun joudutaan huolehtimaan siitä kokonaistilanteesta. Ettei meidän työ vain tiettyyn osa-alueeseen paneudu, vaan se on se ihmisen koko elämä. Et siitä näkökulmasta se on se, että tavallaan pitäis hallita niinku koko se kenttä ja tietää, että asiakkaalla on kaikki ne, mutta ei se välttämättä näyttäydy sitten näin tuolla muilla tahoilla.” (sostt 2)

Sosiaalityöntekijä korostaa omana roolinaan kartoittaa asiakkaan tilanteessa hänen tarvitsemiaan palveluja ja pyrkiä järjestämään palvelut tarkoituksenmukaisesti asiakkaan käyttöön. Koska asiakkaiden elämäntilanteet vaihtelevat ja palvelutarve on kirjavaa, se vaatii sosiaalityöntekijältä hyvin laaja-alaista sosiaalisten ilmiöiden tuntemusta sekä tietoa käytettävistä olevista palveluista. Olennainen lähtökohta työskentelylle on tilanteen huolellinen arviointi yhteistyössä asiakkaan kanssa. Arvioinnin pohjalta asetetaan tavoitteet, ja määritellään olemassa olevat välineet muutoksen aikaansaamiseksi. Näitä kolmea elementtiä; ongelman arviointia, tavoitteiden asettelua ja välineiden määrittelyä voidaankin pitää ammatillisen sosiaalityön ydinelementteinä. (Juhila 2008a, 17.)

Moni haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kritisoi muiden palveluntarjoajien tiukkoja ja organisaation näkökulmasta määriteltyjä ehtoja asiakkaan kanssa tehtävälle yhteistyölle. Esimerkiksi työ- ja elinkeinotoimiston asettamat sanktiot koetaan sosiaalityön näkökulmasta turhan ehdottomina ja kovina, varsinkin jos asiakkaalle ei ole annettu mahdollisuutta tuoda omaa näkökulmaansa esille sanktiotoimenpiteisiin johtaneissa tilanteissa.

”Työkkäri on tiukka ja meillä perusosaa alennetaan, jos työnhaku on poikki. Mutta ei se perusosan alentaminen siinäkään ole se keskeinen juttu, vaan keskeinen on se, minkä takia se työnhaku on poikki. Sehän on se keskeinen, sinnehän pitää puuttua. Jos on hyviä selityksiä, niin eihän sitä perusosaa tarvi alentaa. Työkkäri on kyllä niin tiukka paikka kuin mikä tässä valtakunnassa, siellä kyllä napsahtaa kaikki. Jos tänään et muista ilmoittautua, niin tulee karenssi niin että naps. Ja siinä ei paljon auta itku markkinoilla. Ja me maksetaan se. Ja et päätöksestä ei voi valittaa, näinhän siellä aina lukee,

työvoimahallinnon päätöksistä ei voi valittaa. – Et kyllä meillä semmonen oma ihmistä kunnioittava ja ihmisen hyviä arvoja puolustava rooli tietenkin on. Sehän on ihan selvä asia. Ja erityisesti niiden osien kokoaminen semmoseksi yhdeksi kokonaisuudeksi jossa nähdään sitten lopputulema, mikä ois niinkun järkevää.” (sostt 4)

Sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää arvioida, onko työ- ja elinkeinotoimiston asettama seuraamus ollut kohtuullinen asiakkaan tilanteessa, ja tehtävä oman arvionsa perusteella ratkaisu siitä, seuraako asiakkaan toiminnasta jotakin sanktiota myös hänen toimeentuloturvaansa liittyen. Sosiaalityöntekijällä on käsitys, että työ- ja elinkeinotoimistossa karenssin langettaminen on selkeä rutiinitoimenpide, mikäli asiakas ei ole toiminut työ- ja elinkeinotoimiston asettamien ehtojen mukaan. Periaatteessa myös sosiaalihuollossa on mahdollisuus langettaa toimeentulotukilain (30.12.1997/1412) 10 § nojalla asiakkaalle seuraamus oman elatuksen laiminlyönnistä toimeentulotuen perusosan alentamisen muodossa, mutta sosiaalityöntekijä kuvaa seuraamuksen asettamista kuitenkin tarkemmin arvioiduksi toimenpiteeksi kuin työ- ja elinkeinotoimistossa. Sosiaalityöntekijän tulee arvioida sekä karenssiin johtaneita syitä, että karenssi aiheuttamia seuraamuksia asiakkaan elämäntilanteessa kokonaisvaltaisemmin, ja miettiä mikä edesauttaisi asiakkaan elämäntilanteen kohentumista. Myös toimeentulotukilaki korostaa sosiaalityön vastuuta asiakkaan auttamiseksi erityisesti siinä tilanteessa, missä hänen toimeentulotukensa perusosaa alennetaan. Perusosan alentamista ei saa tehdä ellei samassa yhteydessä tehdä asiakkaan kanssa kokonaisvaltaista suunnitelmaa asiakkaan itsenäiseksi selviytymiseksi.

Sosiaalityöntekijät näkevät itse omaksi tehtäväkseen kerätä asiakkaan tilanteesta tietoa eri yhteistyötahoilta ja koota niiden pohjalta kattava suunnitelma asiakkaan tukemiseksi. Sosiaalityöntekijöillä on käsitys, että muilla palvelutahoilla ei asiakkaan tilannetta tarkastella useinkaan, kuin juuri siitä tietyistä erityisalan näkökulmasta, mitä kyseinen palveluntarjoaja edustaa.

”Ei niin, et jotenkin onko se näin et vieläkin ajatellaan, terveydenhuollossa ja muualla, että siellä ajatellaan että se on siinä koko ongelma, et ne on niinkun näin, ja se on sen ihmisen asiat nyt tässä, ettei tartte tietääkään siitä muusta elämästä --- ja täällä ei voi, täällä nähdään just koko elämän prosessi, siinä voi just olla näitä terveydellisiä ongelmia, mut se on vaan osa sitä ihmisen elämää.” (sostt 3)

Eräs haastatelluista sosiaalityöntekijöistä kertoo esimerkin, missä hänen mukaansa tulee hyvin esille eri toimijoiden käsitykset siitä, mitkä toimenpiteet ovat asiakkaan tilanteessa olennaisia:

”Tai just se, että maksatko siivouslaskun. Se on hirmu kuvaava esimerkki, että ihminen on hoidossa, on pitkäaikainen hoito ja siellä on havaittu, että ihmistä painaa kun ei oo

siivottu kotona. Sieltä soitetaan sitten tänne, että maksakaa siivouslasku. Täällä on työskennelty pitkään sen asian eteen, siinä voi olla kaikenmaailman eroja ja konkursseja ja kaikkea, semmonen iso vyyhti oikein, et se siivousasia on pienin ongelma siinä, pieni pisara meressä, jos on vaikka menossa koko talo vasaran alle. Et auttaako se sitä pysykeä? No ehkä se voi siellä vähän tuntua, että on nyt hyvin saatu tätä asiaa eteenpäin, kun on saatu se siivouslasku hoidettua.” (sostt 3)

Sosiaalityöntekijän ammattitaitoon kuuluu nähdä erilaisten sosiaalisten ilmiöiden ja yksittäisten esille tulevien ongelmakohtien taakse. Joku tietty konkreettinen asia asiakkaan elämässä, esimerkiksi sitaatissa esille tuotu siivouslasku, voi olla merkki jostakin laaja-alaisemmasta haasteesta tai vaikeasta elämäntilanteesta, jonka selvittämiseksi tarvitaan kokonaisvaltaisempaa selvittelyä ja arviointia. Terveystieteiden termistöä lainaten pelkkä oireen hoitaminen, eli esimerkiksi siivouslaskun maksaminen, ei poista taustalla olevia ongelmia. Asiakkaan koti on voinut jäädä hoitamatta esimerkiksi perheen hajoamisen, taloudellisten vaikeuksien ja niistä johtuvien jaksamisen ongelmien vuoksi. Sosiaalityöntekijän tehtävä on pyrkiä kartoittamaan asiakkaan tilannetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, että myös auttaminen kohdentuisi oikeisiin asioihin.

Haastateltavani toivat esille näkemyksiä, joissa muita palvelutahoja kritisoitiin kapealaisesta arvioinnista asiakkaiden vaikeissa elämäntilanteissa. Esille tuli myös näkemyksiä, joiden mukaan myös asiakkaat itse arvioivat omaa tilannettaan vain pintapuolisesti. Usein nämä tilanteet liittyvät toimeentulotuen hakemiseen ja myöntämiseen.

”Mä yritin sanoa, että yritetään päästä kiinni tähän sun kokonaistilanteeseen, katotaan muutakin kuin sitä taloudellista puolta. Mutta asiakkaatkin täällä monesti säikähtää sitä, että kun yrittää rueta puhumaan täällä jostakin muusta, niin ne ei ruppee aina puhumaan. Ne vaan tuo ne raha-asiat ja se on niinkun sillä selvä. Mä en tiä miten sen saisi, mä haluaisin ite tästä paljon enempi kuin sitä rahan jakamista. Mä nään tän työn niin, että tää on sekä kontrollia että sitä tukea. Sitäkin monesti miettii, että sitä on aika ristiriitaisessa tilanteessa, toisaalta auttaa ja hahmottaa sitä kokonaistilannetta, toisaalta pitää pistää ne rajat ja ollaan tavallaan kirstunvartijana.” (sostt5)

Sosiaalityöntekijä kokee haastavana asiakastilanteet, joissa hänen tulisi arvioida asiakkaan kanssa yhteistyössä esimerkiksi toimeentulotuen hakemisen taustalla olevia tekijöitä. Myös moni asiakas kokee ongelmakseen ensisijaisesti huonon taloudellisen tilanteen, mutta ei kykene tai halua nähdä siihen tilanteeseen johtaneita syitä. Sosiaalityöntekijä kokee taas tehtäväkseen kartoittaa tilannetta kokonaisvaltaisemmin, että myös auttamistoimenpiteet voisivat sisältää muutakin kuin toimeentulotuen myöntämistä. Vaikka asiakas tulee hakemaan apua vaikeaa taloudelliseen tilanteeseen, hänen kohtamiseksi sosiaalityöntekijän ja auttamisjärjestelmän kanssa liittyy välittömän asiakastyön lisäksi monenlaisia jännitteitä, jotka perustuvat niihin taustalla eläviin arvokeskus-

teluihin, joissa käydään jatkuvaa kädenvääntöä siitä, mitä syytä on asiakkaan tilanteessa esiintyvän ongelman taustalla ja kenen vastuulla asian ratkaiseminen on. (Juhila 2008b.)

Myös seuraavassa lainauksessa sosiaalityöntekijä kertoo tilanteesta, jossa hän laajensi ongelman tarkastelua pelkän toimeentulotuen tarpeen selvittelyn ulkopuolelle:

”Täällä on oikeus tehdä päätöksiä myös mielenterveystyön sosiaalityöntekijöillä ja vanhussosiaalityöntekijöillä. Mielenterveystyöntekijöillä on minusta hyvinkin ollu, tai voiko sitä yksilöidä, mutta se ajatus täällä on ollu, että ihminen kuolee, ellei se saa lääkkeitä. Tai että lääkkeet pitää saada, vaikka laskelma toimeentulotuesta näyttäis mitä. Et jos 500 euroo on plussaa, niin siitä huolimatta voi ostaa lääkkeet. Mää tänä vuonna sanoin yhelle tyypille, että ei käy, senttiäkään ei tuu lääkkeisiin. Sitten ruettiin järjestelemään, että olikin palaveri näitten hoivayksiköitten, tai tuolla jossain asumisen seurannassa ja valvonnassa, ja mietittiin sitten sitä lääkekuviota ja välttämättömien lääkkeitten hankintaa. Nyt ei oo puoleen vuoteen mitään kuulunu, sai kai kaikki lääkkeet. Tän tyyppisiin oon joutunu puuttumaan. Kyllä tietävät, kysyvätpähen multa sitten että myönnetäänkö vai ei. Tai ainakin ottavat mut mukaan keskusteluihin.” (sostt 4)

Kun asiakkaan tilannetta on lähdetty kartoittamaan kokonaisvaltaisemmin, on päästy käsiksi ongelman ydinkohtiin ja asiakkaan selviytymistä tukevia ratkaisuja on löytynyt toimeentulotuen myöntämisen sijaan muuta kautta. Tässä tilanteessa toimeentulotuen toistuva hakeminen kohtuullisen hyvästä taloudellisesta tilanteesta huolimatta on ollut vain yksi johtolanka, jota seuraamalla sosiaalityöntekijä on päässyt selville asiakkaan todellisista ongelmista.

Eräs sosiaalityöntekijöistä kiteytti mielestäni hyvin ajatuksen siitä, miten monella eri tasolla aikuissosiaalityön tavoitteet ja tehtävät voidaan nähdä:

”Jotenkin tähän kokonaisuuteen vielä palaan, että se elämä on yksi prosessi – ehkä tämä yhteiskuntatieteellinen näkemys, joka sosiaalityöntekijöillä on, on hirveän hyvä, koska kaikki kuuluu tähän, eikä mikään erityisesti. Mutta siinä on niinku kaikki. --- Just se yhteiskuntatieteellinen näkemys, kyllä minä nään sen tärkeänä, et se ei oo vaan siihen käytäntöön kapeasti suuntautunut, että pitää olla nämä elämän eri ilmiöt tuttuja.” (sostt 3)

Sosiaalityön tekeminen vaatii työntekijältä ammattitaitoa tunnistaa asiakkaiden elämäntilanteissa erilaisia ilmiöitä, vaikka ne näyttäytyvätkin eri asiakkaiden kohdalla hyvin monin eri tavoin. Yksipuolinen ja pinnallinen tarkastelu ja niiden pohjalta tehdyt nopeat ratkaisut eivät monestikaan vie asiakkaan tilannetta eteenpäin, vaan vaikuttavuus syntyy siitä, että työ kohdentuu oikeisiin asioihin. Kun asiakkaan tilanteen taustalla olevat ilmiöt on kartoitettu, voidaan konkreettisia suunnitelmia ja toimenpiteitä kohdentaa taroituksenmukaisesti. Tärkeää on nähdä asioiden ja ilmiöiden taustalla olevia tekijöitä ja niiden merkityksiä suhteessa toisiinsa.

7.3 Asianajaja

Joskus palveluntarjoajien tarkat asiakkuuskriteerit rajaavat asiakkaan koko auttamisjärjestelmän ulkopuolelle. Mikäli asiakkuus jatkuu näissä tilanteissa edelleen sosiaalityölle, yhdeksi sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi jäsentyy asiakkaan aseman vahvistaminen. Kun palvelujärjestelmän vaatimukset ovat asiakasnäkökulmasta kohtuuttomia, sosiaalityön tehtävä on puolustaa asiakkaan oikeuksia saada tarvitsemaansa palvelua. Tätä asianajoksi nimitettyä tehtävää pidetään erityisen tarpeellisena käytäntönä etenkin yhteiskunnan huono-osaisimpien parissa työskenneltäessä, koska juuri heiltä puuttuvat usein kyvyt ja voimavarat taistella oikeuksistaan palveluviidakossa. (Juhila 2008b, 76.)

”Eli asiakkaan täytyy täyttää tietyt kriteerit mennessään sinne?”

”Joo, olla esimerkiksi puoli vuotta selvin päin. Joskus on näin kirjattu ihan niihin työkkärin työllistymissuunnitelmiin, että kun puoli vuotta olet selvin päin, niin sitten voidaan palata asiaan. Tai sitten työkkäri on voinu aika hauskasti sinne omiin suunnitelmiin työnhakusuunnitelmaan kirjata, että ohjataan asiakasta hakeutumaan päihdekuntoutusjaksolle. No, sitten niitä on niin hirvittävän vähän, niin vähän myönnetään maksusitoumuksia päihdekuntoutusjaksoille, että ihan yksittäisille ihmisille ja nekin menee perhepalveluasiakkaat niissä etusijalle. Että se on toisaalta niinkun surkukupaisaa, että jotain semmosta kirjataan, kun ei tietä, miten harva niihin pääsee vaikka haluaisikin. Että asiakkaan suunnitelmaan kirjoitetaan, että mene päihdekuntoutusjaksolle, ja sitten jos asiakas kysyy sitä, että minä nyt haluaisin päästä ja oisin motivoitunut menemään, ni sitten sanotaan, että ei oo kuule rahaa eikä anneta maksusitoumusta. Sitten se ei pääse työkkärin palveluitten piiriin, ku siellä sanotaan, että et sä oo ollu missään päihdekuntoutuksessa, sä et oo toiminu tän suunnitelman mukaisesti.—Että suututtaa tosi paljon sen asiakkaan puolesta, että jos ite ois sen asiakkaan tilanteessa, niin eihän siinä vois tehdä yhtään mitään. Asetetaan just semmoset vaatimukset, joita ei voi millään tavalla täyttää, ja mitkä ei oo ees millään tavalla siitä omasta toiminnasta välttämättä kiinni” (sostt1)

Sosiaalityöntekijä kuvaa päihdekuntoutusehtoa asiakkaan kannalta mahdottomaksi, koska hän ei voi omalla toiminnallaan vaikuttaa kuntoutukseen pääsyyn. Tilannetta voisi kuvata perustellusti kohtuuttomaksi. Anna Metteri (2004, 61) on kirjoittanut asiakkaiden kohtuuttomista tilanteista, jossa selkeiden luokitusten välimaastoon jäävät asiakkaat joutuvat väliinputoajiksi erilaisissa palveluissa ja etuisuuksissa, vaikka heidän ongelmansa eivät olisi vähäisiä. Monesti väliinputoamisen ongelma kohtaa juuri moniongelmaisen asiakkaan, joka saa kokea hyvinvointipalvelujen turvaverkon pettävän juuri vaikeimmassa elämäntilanteessa. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijän tulee arvioida, voiko hän asiakkaan omien resurssien vahvistamisen ohella vaikuttaa myös palvelujärjestelmän epäkohtiin, esimerkiksi tuottamalla asiakkaan mahdottomista tilanteista tietoa niille tahoille, jotka vastaavat palveluiden järjestämisestä.

”Kyllä se on hirveän turhauttavaa, jos on kyse vaikka nuoresta ihmisestä, vaikka joku 25-vuotias ihminen, joka on määritelty just työkkärissä, että on liian paha päihdeongelma, ei kuulu palvelujen piiriin. Eikä kykene terapeuttiseen keskusteluun perhe- ja mielenterveyskeskuksen mielestä ja etsivä nuorisotyö sanoo, ettei uskalleta mennä tämän ihmisen luo, että ei haluta mennä kun on aina humalassa. Kyllä siinä on hirveän hankalassa tilanteessa. Että mikä on sitten se oman työn tavoite, koittaa toimia asiakkaan asianajajana. Monesti sitä mieltii että se on minun rooli, että yritän vielä saada asiakkaan palvelujen piiriin ja koitan vielä puhua ja koitan vielä ajaa tämän ihmisen asioita. Mutta jos joka paikasta tulee just vastaan, että ei meille, ei meille, niin kyllä siinä on nopeasti tavoitteet vähissä. Toisaalta jos ottais hirmu tylyn ja kovan linjan täälläkin ja aatteleis, että ne on meillä täällä niitä etuuskäsittelyn asiakkaita. Että onko silläkään enää mitään merkitystä, että minä tapaan sitä asiakasta täällä silloin tällöin, että auttaako sekään sitä asiakasta. Että voihan sitäkin sitten pohtia, että onko se peli jo sitten niin menetetty, et sitten aatellaan että hän jättää kirjalliset hakemukset eikä nähä sitten enää täälläkään ku ehkä kerran vuodessa tai jotain. Mut oon mä kyllä niitäkin asiakkaita yrittäny tavata ja nähä, niitä on kuitenkin silleen vähemmässä määrin.” (sostt1)

Aikuissosiaalityössä ollaan tekemisissä senkin asiakaskunnan kanssa, jonka muu palvelujärjestelmän on todennut jo toivottomaksi. Kenties huono-osaisimpia ovat moniongelmaiset päihteidenkäyttäjät, jotka näyttävät useimmin jäävän palveluiden ulkopuolelle (Törmä 2007b, 86.) Sosiaalityöntekijän kuvaamassa tilanteessa todentuu se uhkakuva, että yhteistyötahojen ja sitä kautta auttamiskeinojen puute uhkaa viedä perustan myös sosiaalityön tekemiseltä. Myös Mikko Mäntysaari (2006, 115–131) on esittänyt huoltaan aikuisasiakkaiden huono-osaisimmista, joiden palveluiden saanti näyttää alati heikentyvän eri syistä. Yhtenä syynä hän pitää palvelujärjestelmän taloudellisia ja hallinnollisia muutoksia, jonka seurauksena aikuissosiaalityön asiakkaat on siirretty entistä enemmän etuuskäsittelijöiden asiakkuuteen. Toisena syynä hän pitää sosiaalityön professionalistumista, joka näyttää lisäävän asiakkuuksien valikointia, jolloin kaikkein syrjäytyneimmät asiakkaat eivät enää asioi sosiaalihuollossa sosiaalityön asiakkaina, vaan etuuskäsittelyssä ja edunvalvonnassa. Edellä ollut sitaatti konkretisoi tätä sosiaalityöntekijän sisäistä kamppailua siitä, onko asiakastyötä tärkeää jatkaa tilanteessa, jossa muutosta asiakkaan tilanteeseen ei ole nähtävillä.

Haastatellut työntekijät toivat myös esille ulkopuolisuuden tunteen, jota he ovat kokeneet yhteistyötahojen verkostoissa.

”Monesti käykin niin, että saa tietää, että a-klinikka ja psykiatrianpoli on pitänyt keskenään palaverin, ja meillä ei oo ollu mitään tietoa siitä. Että monesti kokee sen niin, että jää vähän ulkopuolelle. Ehkä odotetaan enemmän, mutta sitten ei kuitenkaan pääse siihen sisälle, en osaa oikein selittää.” (sostt5)

”Se on vähän yksin vastaan muut –olo, et sitten muut pitää semmosena höyrähtäneenä, että mitä ne nyt tuossa koittaa vikistä.” (sostt1)

Ulkopuolisuuden tunne kertoo aikuissosiaalityön poikkeavasta asemasta muihin auttamistahoihin nähden. Aikuissosiaalityön rooli verkostossa on monelle muulle taholle tuntematon, eikä perusteita yhteistyölle aina osata tunnistaa. Usein yhteistyöpyyntö aikuissosiaalityöhön tulee vasta sen jälkeen, kun muu verkosto on jo tarjonnut omat keinonsa asiakkaan auttamiseksi. Näissäkin tilanteissa aikuissosiaalityö voi jäädä ainoaksi toimijaksi, kun muut tahot vetäytyvät keinottomina asiakkaan tilanteen ulkopuolelle. Asianajoroolissa sosiaalityöntekijä asettuukin selkeästi asiakkaan liittolaiseksi, ja kontrolli kohdistuu pikemminkin muihin tahoihin kuin asiakkaaseen. (Jokinen 2008, 119.)

8 Pohdinta

Tutkimukseni tulokset kunnan sosiaalitoimistossa tehtävän aikuissosiaalityön sisällöistä myötäilevät viimeaikaisia tutkimuksia ja selvityksiä aiheesta. Aikuissosiaalityön selkeä jäsentäminen on edelleen haastavaa sen moniulotteisuuden vuoksi. Aikuissosiaalityön tehtävät, tavoitteet ja käytännöt elävät jatkuvasti vallitsevien yhteiskunnallisten ja hallinnollisten olosuhteiden mukaan. Tämä tuo työhön monenlaisia jännitteitä, koska eri tahojen odotusten ristipaineissa sosiaalityön omat ammatilliset näkemykset joutuvat usein koetukselle. Sosiaalityöntekijät pitävätkin tärkeänä pohtia aikuissosiaalityön sisältökysymyksiä ja selkiyttää omaa tehtävää niin itselle kuin yhteistyötahoillekin. Aikuissosiaalityön nykytilan tarkastelu luo pohjaa myös tulevalle kehittämistyölle.

Kahden viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana kunnan sosiaalitoimistossa tehtävä aikuissosiaalityö on kehittynyt paljon. Selkein sisällöllinen muutos koskee sosiaalityöntekijän tehtäväkuvan muutosta toimeentulotukityöstä kohti suunnitelmallista asiakastyötä. Tämä muutos on edellyttänyt sosiaalihuollon henkilöstön uudelleenresursointia, eri ammattiryhmien rekrytointia sekä tehtävänjaon erittelyä ammattiryhmien välillä. Vahva liitto aikuissosiaalityön ja toimeentulotuen välillä on kuitenkin edelleen nähtävissä ja toimeentuloturvaan liittyvät reunaehdot säätelevät välillisesti edelleen myös sosiaalityön käytäntöjä. Tällä hetkellä ajankohtainen kysymys on myös sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien keskinäinen työnjako ja siihen onkin pyritty löytämään ratkaisuja erilaisten kehittämishankkeiden turvin. Myös aikuissosiaalityön suunnitelmallisen asiakastyön näkyväksi tekeminen on haaste, mihin sosiaalihuollon organisaatioissa on pyritty vastaamaan muun muassa kehittämällä kirjaamisjärjestelmiä, joilla tehtyä työtä saadaan dokumentoitua.

Aikuissosiaalityön sisältöjen ohella pyrin omassa tutkimuksessani jäsentämään sosiaalityöntekijöiden käsityksiä aikuissosiaalityön roolista palvelujärjestelmässä. Tutkimukseni tulokset liittyen rooleihin jäsentyvät kahdesta eri näkökulmasta. Sosiaalityöntekijät määrittelevät aikuissosiaalityön roolia palvelujärjestelmässä muiden tahojen odotuksien mukaan sekä toisaalta sosiaalityöstä itsestään kumpuavista ammatillisista lähtökohdista käsin. Aikuissosiaalityö elää monessa suhteessa eri tahojen ristipaineissa. Kuntaorganisaatiot asettavat hallinnon ja talouden näkökulmasta omat tavoitteensa, samalla kun yhteistyöverkoston toimijat määrittelevät odotuksia aikuissosiaalityölle omista lähtökohdistaan. Myös asiakkaat tuovat esille omia toiveitaan koskien sosiaalityötä palvelu-

na. Nämä eri tahojen odotukset ja näkemykset poikkeavat jossain määrin sosiaalityön omista lähtökohdista jäsentyvistä käsityksistä.

Aikuissosiaalityötä on pitkään määritelty ulkopuolelta; se osuus sosiaalityöstä, joka ei kuulu tarkemmat kategorisoinnin mukaan johonkin muuhun sosiaalityön osa-alueeseen, esimerkiksi lastensuojeluun tai vanhustyöhön, on katsottu jäävän aikuissosiaalityöhön. Viime aikoina on selkeästi noussut aikuissosiaalityöstä itsestään tarve ja halu kirkastaa aikuissosiaalityön profiilia muuhun palvelujärjestelmään nähden. Aikuissosiaalityössä työskentelevät sosiaalityöntekijät pitävät omaa työtään merkityksellisenä ja tärkeänä, mutta sen kuvaaminen ulkopuolisille koetaan haastavana. Ehkä juuri tästä johtuu, että ulkopuolisille tahoille välittyy hyvin erilaisia käsityksiä siitä, mitä aikuissosiaalityö on. Tutkimukseen haastattelemini sosiaalityöntekijöiden mukaan sosiaalityötä pidetään usein pelkästään taloudellisiin asioihin keskittyvänä työnä ja siihen liitetään myös vahvasti kontrollitehtäviä. Aikuissosiaalityö nähdään usein myös yleispalveluna, johon voidaan ohjata asiakkaita, jotka eivät joko sovi muiden palveluntarjoajien kriteeristöön tai joita ei voida muualla ottaa vastaan esimerkiksi resurssipulan vuoksi.

Huomion arvoista on, että sosiaalityöntekijät itse pitävät omaa työtään ja rooliaan asiakassuhteessa paljon kokonaisvaltaisempana, kuin mitä muut tahot olettavat. Sosiaalityön ammatillinen perusta korostaa asiakkaan kokonaistilanteen arviointia myös hänen elinympäristönsä ja lähiverkostonsa näkökulmasta, mutta muiden toimijoiden näkemykset ovat sosiaalityöntekijöiden mukaan suppeampia ja tarkastelevat asiakkaan tilannetta kapea-alaisemmin. Sosiaalityöntekijät korostavat näkemyksissään myös sosiaalityön viimesijaisen vastuunkantajan roolia. Tämä näkemys on osaltaan yhtenäinen muiden toimijoiden näkemysten kanssa; kun muut palveluntarjoajat sulkevat syystä tai toisesta asiakkaan oman ovensa taakse, ohjautuu asiakas aikuissosiaalityöhön. Sosiaalityön odotetaan kykenevän toimimaan myös tilanteissa, joissa muut tahot vetäytyvät asiakassuhteesta pois. Sosiaalityössä tämä koetaan ongelmallisena, koska yhteistyötahojen vetäytyessä sosiaalityökin kokee usein keinottomuutta toimia asiakkaan tilanteessa.

Viimesijaisuuteen liittyy läheisesti myös asianajotehtävä, jota sosiaalityöntekijät pitävät yhtenä keskeisenä roolinaan asiakastyössä. Vaikka asiakaslähtöisyyttä on korostettu viime aikoina lähtökohtana lähes kaikessa palvelutuotannossa, käytännössä asiakkaat kohtaavat paljon kohtuuttomia tilanteita, joissa palveluntuottaja-organisaatiot määrittelevät toimintojaan omista lähtökohdistaan käsin asiakaslähtöisyyden sijaan. Näitä tilan-

teita tulee aikuissosiaalityössä usein vastaan varsinkin moniongelmaisten tai pitkäaikaisasiakkaiden kohdalla.

Uskon tutkimukseni tulosten herättävän varsinkin aikuissosiaalityössä itse työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä pohtimaan sitä, miksi sosiaalityöntekijöiden omat näkemykset aikuissosiaalityön roolista poikkeavat niin paljon muiden tahojen näkemyksistä. Miten nämä eroavaisuudet vaikuttavat käytännön työhön? Miten ja minkälaista tietoa aikuissosiaalityöstä tulisi tuottaa, että näkemyseroja eri tahojen välillä voitaisiin hälventää, ja saavutettaisiin yhtenäisempää ymmärrystä aikuissosiaalityöstä? Monet omaa työtä koskevat asiat tuntuvat sosiaalityöntekijöille itselleen itsestään selviltä, mutta ulkopuolisille ne näyttävät hyvin eri tavoin. Tämän vuoksi olisi tärkeää keskittyä tulevaisuudessa tuottamaan ja jakamaan entistä enemmän tietoa sosiaalityön arjesta, käytännöistä ja työn tekemisen olosuhteista.

Valitsemani tutkimusaihe kumpuaa omasta työkokemuksestani aikuissosiaalityössä. Aikuissosiaalityön moniulotteisuus ja jäsentymättömyys on mietityttänyt itseäni monesti käytännön työssä, joten halusin perehtyä aiheeseen lähemmin opinnäytetyössäni. Haastavinta tutkimuksen suunnittelussa ja tulosten analysoinnissa olikin omien ennako-oletuksien tunnistaminen ja tiedostaminen niin, etteivät ne ohjaisi liikaa tutkimuksen kulkua. Huomasin myös haastatteluaineistoa kerätessäni, että itselläni on pitkälti samantaisia käsityksiä aikuissosiaalityöstä, kuin haastattelemillani sosiaalityöntekijöillä. Tutkimusprosessin aikana jouduinkin usein tarkastelemaan omaa rooliani tutkimuksen tekijänä. Aihepiirin tuttuus oli tietyllä tavalla edellytys ilmiön ymmärtämiselle, mutta toisaalta se loi haasteen tutkimuksen objektiivisuuden säilyttämiselle.

Vaikka tutkimukseni aihepiiri oli minulle entuudestaan tuttu, yllätyin edelleen tutkimusprosessin aikana aikuissosiaalityön moniulotteisuudesta. Asettamani tutkimuskysymykset osoittautuvat niin laaja-alaisiksi, että tutkimusprosessin varrella tehdyistä täsmennyksistä huolimatta tulokset jäävät kovin yleiselle tasolle. Toivon tutkimukseni kuitenkin herättävän uusia kysymyksiä ja tuovan esille tarpeen tehdä myös jatkossa tutkimusta aikuissosiaalityöstä.

Lähteet

- Aaltola, Juhani 2007: Filosofia, tiede, ymmärtäminen. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 12-27.
- Ahonen, Sirkka 1994: Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.
- Ahvenus, Päivi 2012: Sosiaalityön erityispiirteet pienessä kunnassa. Teoksessa: Srömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.): Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisen arkeen. PS-Kustannus. Jyväskylä, 296-327.
- Alasuutari, Pertti 1995: *Researching culture: qualitative method and cultural studies*. Sage. London.
- Alasuutari, Pertti 1996: *Toinen tasavalta. Vastapaino*. Tampere.
- Autti, Lilli & Soppela, Marja-Terttu 2007: Asiakkaan asialla. Mitä asiakkaat kertovat yhteydenotoillaan? Selvitys Helsingin sosiaaliamiesten toiminnasta vuonna 2006. http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/485721004d16d6bea189af1a103a3385/asiakkaan_asialla_07.rtf?MOD=AJPERES Viitattu 24.4.2012.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto: *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Vastapaino. Tampere.
- Dean, Hartley & Taylor-Gooby, Peter 1992: *Dependency culture. The explosion of a myth*. Harvester wheatsheaf. New York.
- Eronen, Anne & Londen Pia & Perälähti, Anne & Siltaniemi, Aki & Särkelä, Riitta 2006: *Sosiaalibarometri 2006*. Ajankohtainen arvio kansalaisten hyvinvoinnista, palveluista ja palvelujärjestelmän muutoksista. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Tampere.
- Eskola, Jari 2007: 6-8? (T)eemahaastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinamäki Leena & Saari Erkki (toim.): *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Tammi. Helsinki.
- Europeaus, Maarit & Koivisto, Outi 2009: Aikuissosiaalityön helmet Tampereen seutukunnassa. Tampereen seudun aikuissosiaalityön kehittämishankkeen AKSELI:n loppuraportti. Osa II, 06/2007 – 10/2009. Pikassos. Tampere. http://www.uta.fi/projektit/sosunipoli/kokemuksia/projekteja/HELMI_Akseliloppuraportti.pdf.
- Filppa, Virpi 2002: *Kansalaisten tarpeista sosiaalialan erityisosaamiseen. Osaamisen monimuotoisuutta jäsentämässä*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 9. Helsinki.

- Horsma, Teija & Jauhiainen, Elina (toim.) 2004: Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämiprojektin loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 10. Helsinki.
- Häkälä, Niina 2008: Itä-Suomen läänin kuntien sosiaalityöntekijätilanne. Selvityksen tulokset. Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja nro 154. Mikkeli.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko 2007: Tarve harkinnassa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.): Pääsy kielletty. Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki.
- Jokinen, Arja 2008: Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 110-144.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi 2003: Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.): Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylän yliopisto SoPhi 76. Jyväskylä, 149-169.
- Jouttimäki, Päivi & Kangas, Saija & Saurama, Erja (toim.) 2011: Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö – Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä –hankkeen loppuraportti. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 1.
- Juhila, Kirsi 2002: Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi. Jyväskylä, 11-19.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2008a: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 14-47.
- Juhila, Kirsi 2008b: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 48-81.
- Juhila, Kirsi 2008c: Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 82-108.
- Julkunen, Raija 2001: Suunnanmuutos. 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen Raija 2006: Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes. Helsinki.
- Juntunen, Elina & Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki 2006: Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 7. Helsinki, 51-176.
- Kankainen, Leila 2012: Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/lisuri00145.pdf>.

- Kantola, Anu 2002: Markkinakuri ja managerivalta. Pallassarja. Helsinki.
- Kantola, Anu 2006: Suomea trimmaamassa. Suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Heiskala, Risto ja Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Gaudeamus. Helsinki, 156-178.
- Karjalainen, Pekka 2007: Aikuissosiaalityö, työvoiman palvelukeskukset ja erityisryhmien sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, Aulikki, Lähteinen Martti, Marjamäki Pirjo, Laiho Kristiina, Sarvimäki Pirjo, Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana: Sosiaalityön käsikirja. Gummerus. Jyväskylä, 165-170.
- Karjalainen Pekka & Sarvimäki Pirjo (toim.) 2005: Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 – toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 13. Helsinki.
- Karvinen, Synnöve 2000: Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja: Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 48. Jyväskylä.
- Kempainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Niskala, Asta & Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu 2010: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskelet Lapissa. Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 32. Rovaniemi.
- Kempainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti 1998: Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Kiviniemi, Kari 2007: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 70-85.
- Koskinen Simo 2003: Suomalaisen yhteisösosiaalityön kehitys ja nykysuuntaukset. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-Kustannus. Jyväskylä, 206-236.
- Kotro, Helena 2008: Aikuissosiaalityön areenat. Kehittämishankkeen loppuraportti. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy. Lappeenranta.
- Kuivalainen, Susan 2007: Toimeentulotuen alikäytön laajuus ja merkitys. Yhteiskuntapolitiikka 72:1, 49-56.
- Laine, Timo 2010: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 28-45.
- Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189
- Liukko, Eeva 2006: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 9. Helsinki.

- Liukonen, Ritva & Lukman, Leena 2007a: Tehty –hanke. Sosiaalialan tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. Helsingin kaupungin oppaita ja työkirjoja 5.
- Liukonen, Ritva & Lukman, Leena 2007b: Sosiaalialan tehtävärakenteiden ja toimintamallien kehittäminen Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa. http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/dfc7b2004a176e1293d2fb3d8d1d4668/tehty_hanke.pdf?MOD=AJPERES
- Marin, Marjatta 2007a: Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa: Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki 2007 (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino. Tampere, 225-265.
- Marin, Marjatta 2007b: Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa: Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki 2007 (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino. Tampere, 17-48.
- Metsämuuronen, Jari: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. International Methelp. Helsinki.
- Metteri, Anna 2004: Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys ry. Edita. Helsinki.
- Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka 2007: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa: Aaltonen, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-Kustannus. Jyväskylä, 46-69.
- Murto, Lasse 2003: Sosiaali- ja terveysjärjestöt hyvinvointipalvelujen tuottajina. Teoksessa Niemelä, Jorma & Dufva, Virpi (toim.): Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituohannella. PS-Kustannus. Jyväskylä, 64-85.
- Mäkinen, Olli: Tutkimusetiikan ABC. Tammi. Helsinki.
- Männistö, Päivi 2012: Kun ei ole tervetullut minnekään. Poiskäännyttämisen ja poissulkemisen ilmiöitä katuperspektiivistä tarkasteltuna. Teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.): Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. PS-Kustannus. Jyväskylä, 125-139.
- Mäntysaari, Mikko 2006: Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 115-132.
- Niskala, Asta 2008: Salatusta suhteesta kahden kimppaan - analyysi sosiaalityön prosessin rakentumisesta. Acta Universitatis Lapponiensis. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.
- Nummela, Tuija 2008: Aikuissosiaalityön asiakkaan asema. Teoksessa Väisänen Raija & Hämäläinen Juha (toim.): Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisu A.6. Lappeenranta, 155-190.
- Närhi, Kati & Talvensola, Sivi & Valppu-Vanhainen, Anne & Karjalainen, Juhani 2009: Aikuissosiaalityö muutoksessa? Keski-Suomen aikuissosiaalityön kehittämishankkeen loppuraportti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen raportteja 22. Jyväskylä.

- Payne, Malcolm 2007: *Modern social work theories*. Palgrave MacMillan. Second edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire.
- Payne, Malcolm 2009: *Adult services and health-related social work*. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.): *Social work. Themes, Issues and critical debates*. Third edition. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 320-333.
- Parpo, Antti & Moisio, Pasi 2006: *Toimeentulotuen saannin kesto ja dynamiikka Suomessa 1992-2003*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 121-133.
- Pohjola Anneli 1998: *Sosiaalityön yliopistollisen koulutuksen kehittäminen*. Opetusministeriölle tehty selvitys. Opetusministeriö. Helsinki.
- Pohjola, Anneli 2007: *Eettisyyden haaste tutkimuksessa*. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): *Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen*. Tammi. Helsinki.
- Raitakari, Suvi & Saario, Sirpa 2008: *Vaikuttavuuden osoittamisen vaatimukset mielen-terveys- ja päihdekuntoutuksessa*. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 196-223.
- Rajavaara, Marketta 2007: *Vaikuttavuusyhteiskunta*. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Kelan tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 69. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2006: *Syrjäytyminen*. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
- Raunio, Kyösti 2009: *Olellainen sosiaalityössä*. Gaudeamus. Helsinki. 2. uudistettu painos. 1. painos 2004.
- Rautiainen, Leena 2003: *Mistä sosiaalityölle tekijät? Selvitys sosiaalityön tilasta pääkaupunkiseudulla*. Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen pääkaupunkiseudun yksikön julkaisuja. Yliopistopaino. Helsinki.
- Riihelä, Marja & Sullström, Risto & Tuomala, Matti 2007: *Economic Poverty in Finland 1971–2004*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-keskustelualoitteita. Helsinki.
- Roivainen, Irene (toim.) 2001: *Yhteisöt hyvinvoinnin tuottajina*. Uusi yhteistyö -projektin loppuraportti. Kolmen setlementin kokemuksia. Setlementtijulkaisuja 10. Helsinki.
- Roivainen, Irene 2008: *Yhteisölähtöisen otteen paikka aikuissosiaalityössä*. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 253-281.
- Rose, Nikolas 2002: *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Rose, Stephen M. 2003: *Sosiaalityön missio*. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli: *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. PS-Kustannus. Jyväskylä, 193-205.
- Sankari, Anne & Jyrkämä Jyrki 2007 (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen*. Iän sosiologiaa. Vastapaino. Tampere.

- Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) 2007: Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 14. Helsinki.
- Satka, Mirja 1998: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön uudelleenorganisointivista suhteista. *Janus* 6, 192-199.
- Sennet, Richard 2004: Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Vastapaino. Tampere.
- Sennet, Richard 2007: Uuden kapitalismin kulttuuri. Vastapaino. Tampere.
- Sipilä, Jorma 1996: Sosiaalityön jäljillä. Tammi. Helsinki.
- Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710
- Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) 2012: Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Sulkunen, Pekka 1990: Ryhmähaastatteluiden analyysi. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus. Helsinki, 264-285.
- Sulkunen, Pekka & Kekäläinen, Olli 1992: WPIndex. Laadullisen aineiston analyysiohjelma. Gaudeamus. Helsinki.
- Särkelä, Riitta 2006: Oikeudenmukaisuus ja sosiaalipalveluiden kilpailuttaminen. Teoksessa: Riittävät palvelut jokaiselle. Stakes. Hyvinvointivaltion rajat -hanke. Helsinki, 85-91.
- Särkelä, Riitta & Eronen, Anne (toim.) 2007: Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.
- Talvensola, Sivi & Närhi, Kati & Karjalainen, Juhani & Valppu-Vanhainen, Anne: Aikuissosiaalityön arki. Aikuissosiaalityön alan ammattilaisten työ ja tehtävän Keski-Suomen maakunnassa. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Raportteja 14. Jyväskylä.
- Ten Have, Paul 2004: Understanding qualitative research and ethnomethodology. Sage. London.
- Teperi, Juha 2006: Johdanto. Teoksessa: Riittävät palvelut jokaiselle. Hyvinvointivaltion rajat -hanke. Stakes. Helsinki, 9-11.
- Thompson, Neil 2002: Social Work with Adults. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edit.): Social Work. Themes, issues and Critical Debates. Second edition. Palgrave. New York.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvaara, Johanna 2005: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere.
- Tuusa, Matti 2005: Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Törmä, Sinikka 2007a: Huono-osaisimmat huumeidenkäyttäjät matalan kynnyksen päiväkeskuksessa. *Janus* 15 (2), 133-148.
- Törmä, Sinikka 2007b: Sopimaton hoitojärjestelmälle. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja: Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen poli-

tiikka ja sosiaaliturva. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki, 86-115.

Uusitalo, Hannu: 1991: Tiede, tutkimus ja tutkielma. WSOY. Juva.

Vaininen, Satu 2011: Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Acta universitatis Tamperensis 1664. Tampereen yliopistopaino. Tampere.

Valokivi, Heli 2008: Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkajien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Acta Universitatis Tamperensis 1075. Tampereen yliopistopaino. Tampere.

Vataja, Katri & Julkunen, Ilse 2004: Sosiaalitoimistojen työn organisointi ja työhyvinvointi. Hyvät käytännöt –tutkimuskatsaus. FinSoc. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Työpapereita 5. Helsinki.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (toim.) 2008a: Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6. Lappeenranta.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha 2008b: Aikuissosiaalityön ajankohtaisuus ja yleinen luonne. Teoksessa Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (toim.): Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6. Lappeenranta, 9-45.

Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha 2008c: Aikuissosiaalityö kuntien sosiaalitoimistoissa. Teoksessa Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (toim.): Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6. Lappeenranta, 90-135.

Liite

Teemahaastattelurunko

Taustatiedot

- lyhyt organisaatiokuvaus sosiaalipalvelujen osalta
- organisaation mahdolliset kehittämishankkeet aikuissosiaalityön osalta
- miten kauan olet työskennellyt aikuissosiaalityössä

Aikuissosiaalityön tehtävät ja työnkuva

- oman työyksikön ammattinimikkeet ja työnjako
- organisaation määrittämä sosiaalityöntekijän tehtäväkuva aikuissosiaalityössä
- kuvaile arjen työpäivää tai työviikkoa, mistä osa-alueista se koostuu
- miten organisaation asettama tehtäväkuva vastaa käytännön työtä?

Aikuissosiaalityön tavoitteet ja reunaehdot

- mitä ovat aikuissosiaalityön tavoitteet
 - kuka/mikä määrittelee tavoitteet
 - miten organisaation asettamat tavoitteet kohtaavat sosiaalityön ammatilliset tavoitteet
- mitä ovat aikuissosiaalityön reunaehdot/työn tekemisen puitteet
 - kuka/mikä määrittelee reunaehdot/puitteet

Suhteet muihin toimijoihin

- miten paljon ja minkälaista yhteistyötä aikuissosiaalityössä tehdään muiden toimijoiden kanssa
- asiakasohjautuvuus eri toimijoiden kesken, mistä asiakkaat tulevat aikuissosiaalityöhön ja minne aikuissosiaalityöstä ohjataan asiakkaita
- miten kuvaillet aikuissosiaalityön roolia palvelujärjestelmässä suhteessa muihin toimijoihin?
- millaisia odotuksia muut toimijat välittävät aikuissosiaalityötä kohtaan?

Tulevaisuuden näkymät

Mihin suuntaan aikuissosiaalityö on kehittymässä?

Mitä ovat keskeiset haasteet?